

T.C.

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ

ANABİLİM DALI

TARİH EĞİTİMİ BİLİM DALI

KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİ

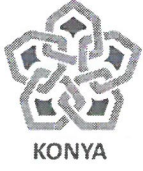
AYŞEGÜL KÜÇÜK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Prof. Dr. RAMAZAN TOSUN

Konya -2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşegül KÜÇÜK
	Numarası	148308021008
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı	Kırşehir Mekteb-i İdadisi

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

04/10/2019

Öğrencinin

Adı Soyadı İmzası

Ayşegül KÜÇÜK

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşegül KÜÇÜK
	Numarası	148308021008
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ramazan TOSUN
	Tezin Adı	Kırşehir Mekteb-i İdadisi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Kırşehir Mekteb-i İdadisi başlıklı bu çalışma ...02...../...10...../2019... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Ünvanı Adı Soyadı	İmza
Danışman	Prof. Dr. Ramazan TOSUN	
Jüri Üyesi	Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ARIKAN	

ÖNSÖZ

Günümüz eğitim-öğretim faaliyetlerini anlamak ve yeterli hala getirmek için özellikle Osmanlı'da eğitimin modernleşme sürecini incelemek gerekmektedir. Osmanlı'da ortaöğretim aşamasında incelenecek olan kısım ise idadilerdir. Bu hususta bir taşra eğitim kurumu olan Kırşehir Mekteb-i İdadisi araştırılmaya çalışılmıştır.

Tez üç ana bölümden oluşur. Birinci bölümde genel olarak idadiler üç ana başlıkta inceledik. Birinci bölümde idadilerin Tanzimat Dönemi kuruluşu incelenirken ikinci bölümde ise Abdülhamit Devrinde yaşanan gelişmelere yer verilir. Özellikle idadiler bu dönemde gelişme göstermektedir. En son üçüncü bölümde ise II. Meşrutiyet döneminde idadilerin durumuna yer verilirken yatılı idadilerin sultanilere çevrildiğini görmekteyiz.

Tezin ikinci bölümünde ise kuruluşuna, açıldıktan sonraki faaliyetlerine, bina tamirata gibi hususlara yer verilirken, ikincisinde ise verilen dersler ve imtihanlara, yer verilir. Tezin üçüncü bölümünde ise görev yapan müdür ve muallimler hakkında mezuniyet durumu, alınan maaş ve yapılan becayişler hususunda bilgilere yer verilir. Çalışmada birçok ilmi eser, Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devlet Arşivi, Ankara Vilayet Salnamesi ve Maarif Salnamesinden yararlanılmıştır.

Ortaöğretim kurumlarının Osmanlı'daki temelini oluşturan idadiler ile ilgili yapılan çalışmanın her aşamasına katkıda bulunan, çalışma sürecinde desteğini esirgemeyen saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Ramazan TOSUN' a çalışmalarımın başından beri desteğini esirgemeyen Sayın Yrd. Doç. Dr. Kerim Sarıçelik'e, yüksek lisans öğrenimimin ders aşamasında bilimsel kişiliklerinden istifade ettiğim Sayın Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ

hocalarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Her zaman desteklerini yanımda hissettiğim anneme, babama ve aileme teşekkür ederim.

KONYA, 2019

Ayşegül KÜÇÜK

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşegül KÜÇÜK
	Numarası	148308021008
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ramazan TOSUN
	Tezin Adı	Kırşehir Mekteb-i İdadisi

ÖZET

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile yaygınlaşan ve modern eğitim için ortaöğretim alanında önemli bir adım sayılan idadiler açılmaya başlanır. İdadiler talebeleri yükseköğrenime hazırlayan önemli basamaklardan biridir. İdadiler iki ana başlıkta incelenir genel olarak ilki 5 yıllık nehari idadileri, ikicisi ise 7 yıllık leyli idadileridir. Bu bahsedilen mektepler ortaöğretim alanında incelenirken Kırşehir Mekteb-i İdadisi hakkında araştırma yapılması uygun bulunur.

Kırşehir İdadisi 5 yıllık nehari idadilerden olup II. Abdülhamit devrinde açılan mekteplerden biridir. 1891 tarihinde açıldığı söylenirken mekteple ilgili pek çok bilgiye de ulaşmak mümkün oldu. Mektepte nasıl eğitim verildiği, muallimler ve müdürlerin mezuniyet durumu, muallim ve müdür maaşları, mektepte yaşanan sorunlara çözümler, verilen dersler ve yapılan imtihanlar, ödül törenleri gibi konular hakkında bilgilere rastlamak mümkündür. Kırşehir İdadisi ile ilgili Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinden yararlanarak mekteple ilgili bilinmeyen yönleri ortaya koymaya çalıştık. Ancak önce genel anlamda idadiler hakkında ön bilgi sahibi olunması için tezin ilk bölümünde idadilerden bahsederek, uygulanan genel kural ve kaidelere yer verilmiştir.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ayşegül KÜÇÜK
	Numarası	148308021008
	Ana Bilim Dalı	Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi
	Bilim Dalı	Tarih Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ramazan TOSUN
	Tezin İngilizce Adı	Kırşehir High School

SUMMARY

The idâdis (high school) were first founded in 1891 in Kırşehir. They were established as secondary school with article of Maarif-i Umumiye Nizamnamesi to act as another educational level between rushdiyahs and universities. The students are an important institution preparing students for hinger education. Examined under two main headings. The Kırşehir of the scholl is five years. İdadi Abdülhamid is urgent. It is possible to find information about how education is given in the school, graduation status of teachers and principals, salaries of teachers and principals, solutions to problems experienced in the school, courses given and tests done, award ceremonies. We have revealed the unknown aspects of the Kırşehir. Before that, the thesis is given information about the ten.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
SUMMARY.....	iv
KISALTMALAR.....	i
TABLolar LİSTESİ.....	ii
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM	
İDADİLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ	
A. TANZİMAT DÖNEMİNDE İDADİLER (1839-1876).....	5
1. İDADİNİN TANIMI VE AMAÇLARI.....	5
2. 1869 MAARİF-İ UMUMİYE NİZAMNAMESİNDE İDADİLER.....	9
A. SULTAN II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İDADİLER (1876-1908).....	16
1. 1876'DAN SONRA İDADİLERİN AÇILMASI VE YAYGINLAŞMASI.....	16
2. YATILI (LEYLİ) İDADİLERİN AÇILMASI.....	28
B. MEŞRUTİYET DÖNEMİ İDADİLER (1908-1920).....	35
1. LİVA VE VİLAYETLERDE AÇILAN İDADİLER.....	35
a. Liva idadileri (Beş yıllık idadiler):.....	36
b. Vilayet İdadileri(Yedi Yıllık İdadiler):.....	37
2. İDADİLERİN SULTANİLERE ÇEVİRİLMESİ.....	39
II. BÖLÜM	

KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİ

A. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNİN KURULUŞU	48
B. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE GEREKLİ OLAN MALZEMELERİN TEMİNİ.....	49
C. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİ	51
1. Mektepte Uygulanan Ders Programı ve Derslerde Görevlendirilen Muallimler	51
2. Mektepte Yapılan İmtihanlar	68
3. İdadi Talebeleri Hakkında Bulunan Belgeler	70
4. İdadiden Nakil İsteyen Talebelerin Başvuruları	72
5. İdadide Düzenlenen Mezuniyet Töreni.....	73
D. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİ BİNA TAMİRATLARI VE TAŞINMASI	74
1. İdadi Binası Tamirâtı	74
2. İdadinin Harap Olan Su Hazinesi Tamiri.....	77
3. Mektep Binasının Kiremitlerinin Aktarılması	78
4. Mektebe Yeni Bina Kiralanması	79
5. Kırşehir Hükümet Konağının Kırşehir İdadi Binasına Taşınması Hususu	80

III. BÖLÜM

KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE GÖREV ALAN MÜDÜRLER VE ÖĞRETMENLER

A. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE GÖREV YAPAN MÜDÜRLER	82
1. İdadide Görevlendirilen Müdürlerin Maaşları	82
2. Mektep Müdürlerinin Yaptığı Teftişler	83
3. İdadiden Tayin İsteyen Müdürler.....	84
4. Müdürlüğe Terfii Olan Muallimler	85
B. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE GÖREV YAPAN MUALLİMLER.....	89
1. Mektebe Tayin Olan Muallimler	89
2. Mektepte Yapılan Becayışlar	92
3. Mektepte Görev Yapan Muallimlerin Tercüme-i Hal Varakaları.....	95
C. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE BULUNAN DİĞER GÖREVLİLER	96
1. İzin Taleplerinin Değerlendirilmesi	96
2. Haklarındaki Şikâyetler	100
3. Tayin İsterken İzledikleri Yol	102
4. Vefatı Sonrası Verilen Maaşlar.....	104
D. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNE TAYİN OLAN MEKTEP MÜDÜRLERİ VE MUALLİMLERİ.....	104
E. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE GÖREV YAPAN MEKTEP MENSUPLARI	107

SONUÇ	109
BİBLİYOGRAFYA	112
TABLolar	115
EKLER	126

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m : Adı Geçen Makale

AVS: Ankara Vilayet Salnamesi

BEO : Bâbîâli Evrak Odası

Bknz: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Çev. : Çeviren

gös. yer : Gösterilen Yer

H. : Hicri

İSAM: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi

MF: Maarif Vekaleti

MKT: Mektubi Kalemî

MS: Maarif Salnamesi

s. : Sayfa

TTK: Türk Tarih Kurumu

Yay. : Yayınlar

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1: Yedi yıllık yatılı idadilerin haftalık ders programı.....	115
Tablo 2: Beş yıllık yatılı idadilerin haftalık ders programı	116
Tablo 3: Sivas, Mamuratülaziz, Erzurum, Diyarbekir leyli idadilerinin kuruluş olarak yıllık masrafları.....	117
Tablo 4: II. Abdülhamit devri sonunda bütün İmparatorluktaki İdadiler	118
Tablo 5: Liva İdadilerinin müfredat programı(1911)	119
Tablo 6 : Vilayet İdadilerinin Müfredat Programı	120
Tablo 7: Kırşehir Mekteb-i İdadisinde uygulanan günlük tedrisat cetveli	121
Tablo 8: Tahvil Memuru Hasan Efendini Yaptığı Düzenleme	124
Tablo 9: Kırşehir İdadi Mekteb-i Müdürlüğü muallim eksiği ya da yetersizliği durumunda muallim görevlendirmesi	125
Tablo 10: 1897-1903 yılları arasında Kırşehir Mekteb-i İdadisinde kayıtlı bulunan öğrenci sayısı	125

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI VE KAPSAMI

Eğitim ve öğretim sisteminin, bir toplumun en önemli unsurlarından biri olduğunu biliyoruz. Özellikle toplumun yükselmesinde veyahut geri kalmasında önemli rol oynadığı bir gerçektir. Türk Eğitim Tarihinin başlangıcı Türklerin tarih sahnesine çıkışı olarak alınmaktadır. Çünkü insanın var olduğu yerde eğitimde var olmuştur. Türklerin birçok alanda başarılı oldukları bilinirken özellikle askeri anlamda süregelen düzenleri ve boylar arasındaki ilişkilerden dolayı eğitiminde yaşamın içinden geldiği görülür. Toplumların ya da devletlerin varlığını devam ettirmesi için süregelen öğretilerin devam etmesi gerekmektedir.

Türkler İslam dünyası ile tanıştıktan ve Müslüman olduktan sonra medreselerde eğitim faaliyetlerini devam ettirirler. Açılan bu medreseler de İslam öğretileri öğrenilmesi için faaliyetler sürdürülmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti dönemine gelindiğinde ise kuruluşunda itibaren medreseler inşa etmeye başlamıştır. Osmanlı eğitimi sistemi vakıflarla varlığını devam ettirirken XVII. Yüzyıldan sonra bu düzen değişmeye başlar. Bu yüzyıldan itibaren devletin zayıflamaya, sosyal ve ekonomik düzeninin bozulmaya başlamasıyla, önce vakıf müessesesi sonra da ona bağlı eğitim ve öğretim sistemi gerilemeye yüz tutmuştu. Bir süre sonra bu gerileme fark edilince ıslahat çalışmaları yapılmaya başlanır.

Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin başlangıcı sayılan Tanzimat Fermanı'nda eğitim ile ilgili doğrudan herhangi bir maddeye rastlanmaz. Fakat bu dönemde etkili olan şahıslar eğitimin önemini kavramış kişilerdi. Tanzimat döneminde yeni bir Osmanlı toplumu oluşturma sorumluluğu mekteplere verilir. Yeni bir Osmanlı toplumu için İlköğretim kademesinden sonra açılan bu mektepler şunlardır: idadi, sultani ve darülmüallim mektepleri şeklinde sınıflandırılmıştır. Bahsedilen bu mekteplere genelde Türk ve Müslüman

öğrenciler gittiği için, yeni bir Osmanlı toplumu hedefine varılmamıştır. Çünkü Osmanlı toplumunda bulunan gayrimüslim cemaatlerin kendi din ve kültürlerine uygun eğitim verdikleri mektepleri bulunmaktaydı. Bu sebepten dolayı açılan bu ortaöğretim kurumları istenilen yönde birleştirici bir eğitim düzeni oluşturulamamıştır.

Osmanlı Devleti tarihinde eğitim alanında yapılan hiçbir yenilik 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin yayınlanması kadar kapsamlı sonuçlar doğurmamıştır. Bu nizamname ile birçok karar alınır ancak bizi ilgilendiren kısmı özellikle idadilerin açılmasına karar verilmesidir. Aslında 1838’de rüştiye mektebi açılmak istendiği zaman onlara talebe yetiştirecek olan sıbyan mekteplerine idadi adı verildiği görülüyor. Ancak bizim inceleyeceğimiz idadi mektebi 1869 yılında Fransız eğitim sisteminin etkisi altında açılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi sonrasında yaygınlaşan kurumlardan biridir. Bu nizamname eğitim tarihimiz açısından özellikle orta öğretim alanında bir dönüm noktası olmuştur.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi sonrasında açılan modern mekteplerden biri olan Kırşehir Mekteb-i İdadisi eğitim faaliyetlerini incelemeye çalışacağız. Kırşehir’de açılan mektebin eğitim tarihimize katkısı ve özellikle taşrada ortaöğretim alanında faaliyetlerin nasıl sürdürüldüğünü konusuna Kırşehir’deki idadiden yola çıkarak konu hakkında bilgiye ulaşmak istenmektedir.

Araştırmada bir tarih sınırlandırması getirilmeme sebebi mekteple ilgili verilere tamamen ulaşılmakta zorlanması ve konu bütünlüğünü bozmamak içindir. Elimizdeki arşiv kaynakları ve salnamelerdeki mevcut bilgilerden yola çıkarak mektepteki eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında fikir verilmiştir.

II. YÖNTEM

Araştırmanın konusunu oluşturan dönemde Kırşehir Mekteb-i İdadisi açılışı, eğitim--öğretim faaliyetleri hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi,

Ankara Vilayet Salnameleri ve Maarif Salnameleri transkripsiyonları yapılarak tasnif edilmiş ve farklı değerlendirmeler sonucunda çalışmada kullanılmıştır.

Tezin yazım aşamasında tünden gelim metodu uygulanmıştır. Birinci bölümde Tanzimat Dönemi İdadileri, Sultan Abdülhamit Dönemi ve II. Meşrutiyet dönemi İdadilerin açılması ve yapılan eğitim faaliyetleri incelenirken Osmanlı'da ülkesinde ortaöğretim kurumlarının durumu hakkında genel hatları ile bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise Kırşehir Mekteb-i İdadisinin açılışı, idadi binası tamiratı, eğitim-öğretim faaliyetleri, muallimlerin mezuniyet durumu, maaşları gibi husularda bilgi verilir. Tüm bu bilgilerden yola çıkarak genel olarak Kırşehir'de eğitim-öğretim faaliyetlerinin nasıl sürdürüldüğü konusunda bilgiler vermeye çalışılır. Bilgilerin anlaşılır olması için tablolar genellikle metnin içinde vermeye çalışılmıştır. Ancak bazı görsel öğeler tezin sonunda verilmiş tez içinde ilgili oldukları yerlerde atıf yapılmıştır.

III. KAYNAKLAR

Konumuzla ilgili öncelikle eğitim tarih hususunda ilk ortaya çıkan çalışmalar sancakların veya vilayetlerin maarif durumlarını ortaya koymaktan ziyade ülkenin genel eğitim durumunu anlamaya yönelik eserler incelenmiştir. Bu eserlerde özellikle idadi konusu ele alınarak konunun anlaşılması için ön bilgi vermeye çalışılır. Özellikle bu alanda ön plana çıkan isimlere yer verilmek istenmiştir. Örneğin Yahya Akyüz'ün *Türk Eğitim Tarihi*, Faik Reşit Unat'ın *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Osman Nuri Ergin'in *Türk Maarif Tarihi* ve Mustafa Ergün'ün *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri* adlı eserleri Osmanlı'da idadilerin kuruluşu, gelişimi hakkında bilgi edinilmesi açısından önemli kaynaklardır.

Araştırmanın Kırşehir Mekteb-i İdadisinin müstakil olarak incelenmesi açısından en önemli kaynakları *Bâbîâli Evrak Odası*, *Dahiliye Nezareti*, *Maarif Nezareti* ve *Şûrâ-yı Devlet* kataloglarında bulunan belgelerdir. Bu belgeler taranarak konumuza göre tasnif edilmiştir. Ayrıca Osmanlı arşiv kaynakları dışında konu ile ilgili *Ankara Vilayet Salnamesi(AVS)* H.1308-1309, H.1311, H.1318, H.1320, H.1325 ve *Maarif Nezareti Salnamesi(MS)*

H.1316, H.1317, H.1318, H.1319, H.1321 tasnif edilerek araştırmalarımıza kaynaklık edilmeye çalışılmıştır. Salnamelerde 19. yüzyıl ortalarında 20. yüzyıl başlarına kadar olan süreçte mevcut okullar, muallim, talebe sayıları ve Őehirlerdeki eğitim yöneticileri gibi birçok bilgiye ulaşmak mümkün olmaktadır. Özellikle Ankara Vilayeti Salnamesi başka kaynaklarda yer almayan eğitimle ilgili farklı bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur.

I. BÖLÜM

İDADİLERİN TARİHSEL GELİŞİMİ

A. TANZİMAT DÖNEMİNDE İDADİLER (1839-1876)

1. İDADİNİN TANIMI VE AMAÇLARI

Osmanlı İmparatorluğunda devlete bağlı okulların kurulması ilk defa 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ve sadece askerî okullar açılmaya başlanır. Diğer sivil eğitim kurumlarının açılması 19. Yüzyılın ortalarını bulmaktadır¹. Türk Eğitim Tarihinde ortaöğretim alanında önemli yeri olan idadi konusundan evvel bu eğitim kurumlarının açıldığı dönem ile ilgili bilgi verilmesi gerekmektedir. Çünkü bu dönemin şartlarını anlamadan açılan kurumları da anlamakta zorluk yaşanmaktadır. Tanzimat Dönemi Osmanlı Devleti batılılaşma tarihinin önemli safhalarından biridir. Öncelikle devri anlamak için kelime anlamı olarak sözlükte tanzîm kelimesi “düzenlemek, sıraya koymak, ıslah etmek” anlamında kullanılırken, kelimenin çoğulu olan tanzîmât literatürde “mülkî idareyi ıslah ve yeniden organize etme” anlamında kullanılır². 3 Kasım 1839 da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayununda, eğitime ve okula ilişkin tek bir kelime geçmemesine rağmen bu fermanla başlayan Tanzimat-ı Hayriye Dönemi, Türk Maarif Tarihinde eğitimin çağdaş çizgiye ulaşmasında önemli bir adım olarak görülür. Tanzimat devri reformlarının temelini de eski kurumları yıkmadan yerlerine yenilerini kurmak oluşturuyordu. Çünkü Tanzimatçıların ülkede uygulamayı düşündükleri büyük çapta reformlar için yenilikçi kişilere yani yeni ve aydın bir kadroya ihtiyaç

¹ Hasan Cicioğlu, *Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)*, Ankara, 1985, s.13.

² Ali Akyıldız, "TANZİMAT", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tanzimat> (20.06.2019).

vardı³. Bu yenilikçi kadronun yanında eski düzende yetiştirilen kadroda varlığını devam ettirdiği için eski-yeni çatışmaları da yaşanmıştır diyebiliriz.

Tanzimat Fermanı ile zayıflayan devlete, yeni meselelere çözüm bulmak üzere, devleti yenileme ve geliştirme yoluyla gençleştirme girişiminde bulunulur. Bahsedilen bu yeni ıslâhat hamlesinin bundan öncekilerden farklıdır. Geçmişin ruh ve teşkilatını ideal kabul ederek, ıslâhatı kısmî bölgelere ve ufak çapta tedbirlere bağlamalarına rağmen, ıslâhatlar siyasî, idarî, mülkî, adlî ve malî olarak birçok alanda ortaya koyularak önceki teşebbüslere oranla çok farklı olmuştur. Önceki yapılanlara oranla farklı olmasına rağmen inkılâp olarak da ifade edilemez. Çünkü eski ve yeni kadrolar bir arada varlığını sürdürür durumdadır. Bu dönemde yeteri kadar olmasa da eğitimi etkilemiş devlet ve fikir adamlarını görmek mümkündür. Zikredilen bu fikir adamları da eğitimde ikilik yaşanmasına yani medreselilere yer verildiği gibi modern eğitime de yer verilmesi gerektiğini vurgularlar. Bahsedilen okulların yanında bir de yabancı okullar ortaya çıkarak toplumda üç zıt nesil yetişmesine sebep olmuştur⁴. Tüm bu zıt okullardan Türk ve Müslümanlar tarafından açılanlar mektep ve medrese olarak ikiye ayrılır. Modern anlamda bahsedilen mekteplerden birisi de idadilerdir. İdadilerin konumunu ve yerini anlamak açısından kademe olarak günümüzde eğitimde yeri ortaöğretim kurumlarına yani liselerine denklik sağladığı anlaşılmıştır.

İdadi kelimesi Arapça “i’dad” kökünden türetilen “hazırlama” “hazırlamaya mahsus yer”⁵ anlamına gelirken ayrıca “rüştüyelerden sonra yüksekokullara hazırlayıcı okul” anlamında da kullanılmaktadır⁶. İdadiler, Tanzimat döneminin ilk yıllarına kadar Batı tarzında açılan okulların hazırlık sınıfları için kullanılmıştır⁷. Çünkü 1844 yılına kadar Bahriye, Mühendishane,

³ Cahit Yalçın Bilim, **Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876)**, İstanbul, 1993, s.86

⁴ Hasan Ali Koçer, **Türkiye’de Modern Eğitimin Gelişimi ve Doğuşu(1773-1923)**, İstanbul,1974, s.122-124.

⁵ Mehmet Zeki Pakalın, “İdadi”, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü**, MEB Yay, İstanbul 1951, C: II, s. 34.

⁶ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara 2015, s.471

⁷ Faik Reşit Unat, **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, MEB Yay, Ankara 1964, s.45

Tıbbiye ve Harbiye gibi askeri mekteplere öğrenci hazırlayan bir ortaöğretim kurumu yoktu. Dolayısıyla bu mekteplere alınan öğrenciler belirli aşamalardan geçemedikleri için verilen eğitimi alabilecek durumda değillerdi. Bahsedilen bu yetersizlik sebebi Batı tarzı askeri okullardaki eğitim ve öğretim seviyesinin istenilen dereceye yükselmesine engel oluyordu. Özellikle Mekteb-i Harbiyye mezunları, aldıkları uzun eğitime rağmen kıtalarda görev alacak niteliğe sahip olamıyorlardı. Bu gerçeği gören mektep kumandanı Emin Paşa'nın teklifi ile 1845'te, askeri mekteplere alınacak öğrencilerin daha önce bir hazırlık okulunda eğitilmeleri kararlaştırılır. Ayrıca aynı yıl içinde Osmanlı eğitim reformunu planlamak üzere kurulan Meclis-i Maarif-i Muvakkat askeri okulların ıslahına dair bazı kararlar aldı. Buna göre askeri okullarda eğitim mesleki derslere yönelik olacak, derslere hazırlık ve diğer derslerin öğretimi için on iki yerde Mekteb-i Fünûn-i İdadiye adıyla okullar açılacaktı. Biri İstanbul'da, diğerleri taşradaki ordu merkezlerinde açılacak beş yıllık askeri idadiler ordu müşirlerinin idaresinde olacaktı. Buralarda Arapça, Farsça ve yazı dersleri öğrenenler sınavla, dışarıda öğrenim görenlerden Arapça ve Farsça sınavlarını başaranlar ise doğrudan Mekteb-i Harbiyye'ye alınacaktı. Yani öğrenciler en azından bir ön aşamadan geçerek bahsedilen mekteplere alınacaktı. İlk askeri idadisi için İstanbul'da Maçka'daki eski Mekteb-i Harbiyye binası tahsis edildi. Ancak bina tamire muhtaç olduğundan gerekli onarımlar bitene kadar askeri idadi Harbiye Mektebi'yle birlikte Beşiktaş Sahil Sarayı'ndaki Çinili Köşk' e nakledildi. Bu gelişmelerin üzerine daha sonraki yıllarda taşrada da askeri idadiler açıldı⁸. Açılan bu ilk idadiler dönemin rüştiyelerinden pek farklı özellikler göstermez. Yaş gruplaması olarak da 11-14 yaşları arası öğrenci kabul edilir⁹. Diğer yandan sivil eğitimde de 1847'de faaliyete geçen ve rüştiyelere öğrenci hazırlayan sıbyan mekteplerine de idadi denilir¹⁰. Yani idadiler genel anlamda bir sonraki aşamaya hazırlık amacı ile kullanılmıştır.

⁸ Cemil Öztürk, "İdâdî", *DİA.*, C. XXI, s. 464-466, s.464.

⁹ Unat, *a.g.e.*, s.45.

¹⁰ gös. yer

Bu mekteplerin genel amacı, çocuklara milli terbiye, vatandaşlık ve iş terbiyesi kazandırmaktı. Özel amacı ise öğrencilere ortaöğrenim seviyesinde eğitim vermektir. Talebeleri yaşamak için gerekli olan ticari, sanayi ve ziraat sahalarında sanat sahibi yaparak çalışma hayatına “ara elemanı” ve devlete nitelikli kâtip olarak yetiştirmeyi amaçlamıştır. Genel olarak idadi mekteplerinin amaçlarını şöyle sıralayabiliriz:

- Hükümet dairelerine memur yetiştirerek özellikle yükseköğretim mekteplerine öğrenci hazırlamak hedeflenir.
- Harp okuluna ve Askeri Tıbbiyeye girmek isteyen gençlerin eksik bilgilerin tamamlayarak onları bu okulların programlarını takip edebilecek bir seviyeye ulaştırmak.
- Osmanlılık ilkesini hayata geçirmek, Farklı ırk ve dinlerden gelen gençleri birbirleriyle kaynaştırarak aynı duyguları paylaşan vatandaşlar olarak “Osmanlı Milletinin” temelini oluşturmak.

İdadi Mektepleri bu sorumlulukları yerine getirebilmek için teşkilatlandırılmış ve ders programları da bu çeşitli amaçlara uygun olarak düzenlenmiştir¹¹. Bu amaçlardan en önemlisine bakılacak olursa bu yönde nasıl hareket edildiği görülebilir. Özellikle Tanzimat Devri eğitiminin temel unsuru olan Osmanlılık ilkesinin hayata geçirilmesi için idadilerin açılması gerekliydi. Böylece ilk sivil idadi ise, idadi adı taşımamasına rağmen Kemal Efendinin Mekatib-i Umumiye Nazırlığı zamanında, yani 1850’de kurulmuştur. Şimdiki Çağaloğlu’nda İstanbul Kız Lisesi’nin (Çağaloğlu Anadolu lisesi) olduğu yerde Bezmialem Sultan tarafından açılan bu mektebin adı Darülmaarif’ti¹².Bu mektepte, Okuma, Yazma, Hesap ve Coğrafya derslerini okumuş çocuklar arasından rütbe, soy din ayırt etmeksizin sınavla öğrenci alındığı bilinir. Bu şekliyle de idadilerin karma olması politikasına uygun düşmekteydi. Yani Osmanlılık ilkesinin hayata geçirilmesi yönünde ilk adım atılır. Ayrıca edebiyat ve fen olarak iki şube ve dört sınıf üzerinden

¹¹ gös. yer.

¹² Hasan Ali Yücel, **Türkiye’ de Ortaöğretim**, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara1994, s. 7.

öğretim yapan Darülmaarif, rüştiyelerden daha gelişmiş programı ve öğretimi ile 1873'e kadar faaliyetlerini sürdürürken bu tarihten sonra idadiye çevrilir¹³. Aslında tüm bu bilgilerden yola çıkarak bahsedecek olduğumuz idadilerin temeli 1873'te atılmıştır.

2. 1869 MAARİF-İ UMUMİYE NİZAMNAMESİNDE İDADİLER

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin yayınlanmasından sonra terim olarak idadi ortaöğretim kurumu anlamına gelmektedir¹⁴. Bu nizamname ile ortaöğretim birbiri üzerine dayalı şu iki okul kademesiyle meydana gelmektedir: Mekteb-i İdadiyye ve Mekteb-i Sultaniyye şeklinde olduğu görülür. Mekteb-i İdadiden mezun olanlar sultaniye devam etmek için hak kazanmaktadır¹⁵.

Maarif Nizamnamesinden sonra sivil idadileri açma girişimi ilk defa geröek anlamda gündeme alındı. Nizamnamede idadi mekteplerinin neden açıldığı anlatılırken; rüştiyelerin üstünde ve sultanilerin altında, yani hazırlayıcı mekteplere ihtiyaç olduğu konusunda açıklama yapılır¹⁶. Eğitim tarihimiz de önemli bir yere sahip olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Saffet Paşanın ilk Maarif Nazırlığı zamanında, Kemal Paşa, Dadyan Artin Efendi, Recaizade Ekrem Bey, Ebuzziya Tevfik Bey, Mehmet Mansur Efendi ve Dragon Tzankoff Efendi'den oluşan Şurayı Devlet Maarif Dairesi'nce hazırlanır¹⁷. Bahsedilen idadi mekteplerinin açılması ile Müslüman ve Hıristiyan tebaanın çocukları kaynaştırılarak ortak bir kültürde veya payda da yetiştirilmek hedefleniyordu. Bunun için dört yıllık rüştiyelerin üstünde, öğretim süresi üç yıl olan idadilerin açılması düşünülür¹⁸. Bu düşüncelerin neticesi olarak 1869

¹³ Cahit Yalçın Bilim, **Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876)**, Eskişehir 1984, s. 63.

¹⁴ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000-M.S. 2008**, Pegem Akademi, Ankara, 2009, s. 166.

¹⁵ Cicioğlu, **age.**, s.13-14.

¹⁶ Yücel, **age.**, s.10.

¹⁷ İlhan Tekeli-Selim İlkin, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Ankara, 1999, s. 67.

¹⁸ Akyüz, **a.g.e.**, s. 166.

Nizamnamesinde idadi okulları hakkında aşağıdaki maddelerle tespit edilmiştir¹⁹.

1) İdadi okulları, rüştüyelerden mezun olan Müslim ve Gayrimüslim çocukların bir arada öğretim yaptıkları yerdir.

2) 1.000 hanedan fazla ve buldukları yerin önemine göre seçilecek her kasabada birer idadi okulu yapılacaktır.

3) İdadilerin yapım masrafları, öğretmen ve hademe maaşları ve diğer giderleri vilayet maarif idaresi sandığından karşılanacaktır.

4) Her idadinin müdür yardımcısıyla beraber altı öğretmeni bulunacaktır.

5) Her idadinin yıllık tahsisatı, personel giderleriyle birlikte 80.000 kuruş olacaktır.

Bahsedilen nizamnameye göre idadilerin öğretim süresi üç yıl olup şu dersler okutulacaktır: Mükemmel Türkçe Kitabet ve İnşa, Fransızca, Kavanin-i Osmaniye, Mantık, Mebâdi-i İlm-i Servet-i Milel(ekonomi), Coğrafya, Tarih-i Umumi, İlm-i Mevâlid (Hayvanat, nebatat), Cebir, Hesap ve Defter Tutma Usûlü, Hendese(geometri), İlm-i Mesaha (alan ölçümü), Hikmet-i Tabiiye (fizik), Kimya, Resim. Bu derslerden bazıları bölgenin ihtiyaçlarına göre Maarif Nezareti'nin izniyle değiştirilebileceği belirtilir. Çünkü Osmanlı Devleti geniş bir coğrafyada hakim olduğu için farklı ihtiyaçlarında olmasından dolayı ihtiyaç halinde derslerinde değiştirilmesi uygun bulunur. Ayrıca bir başka konu ise idadilerde öğretim dilinin hangi dil olacağıdır. Ancak bu konudan nizamnâmede bahsedilmemiştir. Ancak Yahya Akyüz, bunun Türkçeden başka dil olamayacağını aşikar olduğunu çünkü Türklerle azınlıkları kaynaştırmak amacıyla bir arada öğrenim görmelerini öngören bu okullarda başka bir dil kullanılmasının amaçlarına aykırı olacağını belirtmektedir²⁰. Aslında bu nizamname ile merkezileşmiş bir okul sistemi oluşturma yönünde adımlar atılır. Bunun en açık örneği büyük şehirlerde mevcut olan eğitim kurumlarının

¹⁹ Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, Ankara 1991,s.115.

²⁰ Akyüz, **a.g.e.**, s. 145.

diğer kent ve kasabalarda da yaygınlaşması yönünde alınan kararlardır²¹. Bu kararlarla eğitimin toplumu birleştirici gücünden yararlanılmak istenmiştir.

Nizamname öğretim sistemini de baştan aşağı düzenliyordu. Mektepler önce "umumi ve hususi" olarak ikiye ayrılıyordu. Umumi mektepler ilköğretim kurumlarını oluşturan sıbyan ortaöğretim kurumları olan rüştiye, idadi ve sultani, yükseköğretimi meydana getiren Dârümuallimînin, Darulmualimat ve Darulfünûn'dan meydana gelmekteydi. Hususi mektepler ise Müslüman, Gayrimüslim ve yabancıların açacakları özel kurumlardı²². Mekteplerden Umumi olanlar Osmanlılık ilkesine uygun olarak düzenlenir ve bu yönde eğitim vermiştir.

1869 Nizamnamesinde önemli noktalarından biri imparatorlukta farklı tipte mekteplerin özelliklerini ortaya koyarak en çok üzerinde durulan kurum olan ortaöğretime önem verilir. Hedeflenen amaç için eğitim programındaki en önemli itici güç imparatorluğun değişik din ve milliyete mensup gruplarıdır. Bu grupları bir araya getirerek Osmanlılık ülküsü içerisinde kaynaştırma politikası uygulanır. Farklı kültür ve etniklerden gelen çocukları bir arada eğitmekle büyük bir Osmanlı birliği kurularak devletin dağılmasına engel olunacağına inanılıyordu. Ayrıca uygulanan bu sistemle hem batının da sempatisini kazanılacak hem de çağdaşlaşma hareketine kolaylıklar sağlayacaktı²³. Ancak ne kadar bu politikanın başarılı olması için adım atıldıysa dahi başarılı olunamadığı aşikârdır.

Nizamnamede bu mekteplerin açılış şekli, programları, öğretmen ve öğrenci durumları ile mali meseleleri ayrıca belirtiyordu. Mesela; her köy ve mahallede bir sıbyan, beş yüz evli kasabalarda rüştiye, bin evli kasabalarda idadi, her vilayet merkezinde sultani İstanbul'da kız ve erkek muallim

²¹ Fortna, Benjamin C., "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslâm, Devlet ve Eğitim" **Mekteb-i Hümayun** İstanbul: İletişim, 2005, s.146.

²² Bilim, **a.g.e.**, s. 33.

²³ **a.g.e.**, s.34.

mektepleri ve bir Darülfünun, uygun yerlerde kız rüştiyeleri açılması planlanmıştır²⁴.

Nizamname ile hemen açılması planlanan idadiler açılmamıştır. Ancak 1872 tarihinde Sadarete yazılmış olan tezkere sureti hem eğitim tarihimiz bakımından hem de idadilerin açılmasının gerekliliği bakımından oldukça önem taşımaktadır²⁵.

“... saltanatı seniyyede mültezem olan nesri maarif kaziyeye-i mühimmesince ihtiyacat-ı asriyeye göre husul-i terakkiyatı temin zımnında bundan akdem bairade-iseniyye tesis buyurulmuş olan nizamname-i mahsusunda teskilat-ı mekatib: Tesisat-ı iptidaiye ile mekatib-i idadiye-i aliyeden ibaret olmak üzere üç sınıfa taksim ve bunların kavaidi teskil ve idaresine müteallik ahkâmı lazıme biletraf tayin kılınmışsa da icraatı tedarikatına göre tedrici olmak talimat-ı mahsusası icabından olmağla nezareti acizice öteden beri tutulan kaide üzere mekatib-i ibtidaiyenin teksir ve tamimine ve usul-i tedrisiyesinin mümkün mertebe ıslahına hasri mesai olunarak bugünkü gün memaliki sahanenin karyelerine varınca her tarafında taaddüt eden ve bu kerre kütübi lazım esi dahi müceddeden tertip ve tanzim kılınan mekatib-i sıbyaniyeden baska hemen her sehirve kasabada ve ekseri Dârülmualimîninden çıkmış muallimler idaresinde birer ikişer rüstiye mektebi vücude gelmiş ve bir taraftan dahi alet-tevali tezyidi miktarına veikmali ıslahına çalışmakta bulunmuş ise de rüsdıyeler fevkinde mektebi Sultaniden baskamekatib-i umumiye olmamak cihetiyle heves kararı tahsil müskülât çekmekte ve Mekatib-i Harbiye ve Tıbbiye gibi fünuni mahsuna mekteplerine girmek isteyenlerin dahi zaten malümat-ı müktesebeleri sırf mebadiye münhasır olmağla bir müddet daha o mekteplerin idadiyelerinde tahsile mecbur olmakta ve devletçe mesela orman vemaadencilige ve mülkiye mühendisliğine velhasıl fünun-i muhtelifeye mahsus bir mektep tesisine tesebbüs olunsa mukaddemat-ı idadiyesini görmüş talip bulunamadığından bizzarure vücude gelemeyup gelse bile idadiye sekline munkalip olarak neticei

²⁴ gös. yer.

²⁵ Osman Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi**, c.I-II, s.497.

matlûbe hasıl olamamaktadır. Su usul daim oldukça yani mekatibi umumiye teşkilatı rüstiyele münhasır kaldıkça ihtiyacı memlekete göre terakkiyatı ilmiye kabilil husul olamayacağına ve teskilatıme katipçe müttehaz olan tertibe nazaran artık nöbet idadiyeler ihdasına gelmiş olduğuna binaen olbaptaki ahkamı nizamiyenin su veri icraiyesini müzakere zımnında erkanı idarei maarıften ve mekatibi Harbiye ve Tıbbiyenin bazı memurlarından mürekkep olarak dairei nezareti acizide teşkil kılınan komisyonda keyfiyet mevzubahse konuldukta: vakıa nizamnamei maarıf hükmünce bin haneyi mütecaviz olan ve hal ve mevkilerince lüzum görünen kasabalarda birer mektebi idadi yapılmak gelur ise de böyle tesebbüs-i secime defaten kıyam fikdanı esbaptan dolayı kabil olamayacağından evvelemir de Dersaadette nümune olarak bir idadiye açılıp sonra muallim tedarikince sühulet olmak üzere askeri idadiyeleri olan mevkilerde birer idadi daha küsad olunmak ve Dârümuallimînin de idadiye için muallimler yetiştirildikçe ber mucibi nizam sair mahallere dahi tamim edilmek...” gerekir.

Maarif Nazırının Sadrazama gönderdiği tezkere ve ilgili maddeler dikkate alınmıştır. Böylece 1873 yılında ilk sivil idadi başka bir ifadeyle ilk mülki idadi açılır. İstanbul’da bulunan Darülmaârif idadiye çevrilir. Darülmaârif’in idadiye dönüştürülme sebebi fizikî olanakları ve mevcut öğretmenlerinden yararlanmak istenmiştir²⁶. Çünkü hali hazırda idadi öğretmenlerinin olmaması ve devletin içinde bulunduğu ekonomik şartlar göstermiştir²⁷. Bununla birlikte günümüzde de yeni açılan okullarda ya da denenen sistemlerde de mevcut öğretmenlere gerekli eğitim verilerek aynı şekilde kullanılmaktadır.

Osmanlı Devleti’nde, okullar genel bütçeden ayrılan paralarla 1838’den itibaren idare edilmeye başlanır.. Ancak devletin bütçesi dar ve bunun içinden eğitime ayrılan para da çok az olduğu için bütçe, eğitimin gelişmesinde pek etkili olamamıştır. 1875 yılına gelindiğinde ibtidai okulları için bazı vergi

²⁶ Cahit Yalçın Bilim, **Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2002, s.255.

²⁷ Kodaman, **a. g. e.** , s.115-117.

kaynakları gösterilmiş, ancak uygulamaya geçilememiştir. 1883 tarihinden itibaren de, yalnız idadiler için bir vergi alınmaya başlanılmıştır. Bu vergi “hisse-i maarif” olarak a’şardan %15, emlak vergisinden de % 5 nispetinde alınıyordu. Daha sonra a’şardan alınan hissenin %10’u “menafi sandıklarına”, %5’i de Nâfia’ya verildi. Maliye, bu yardımları gerekçe göstererek Maarifin birçok ödeneklerini kesebiliyordu. Ancak Maarif Nezareti'nin geliri sadece bunlardan ibaret değildir bir başka gelir toplama yeri de “Mahallî Maarif Sandıkları”ydı. Bunlar, taşradaki terk edilmiş ve başka bir şekilde Maarife bırakılmış vakıfların gelirlerini topluyorlardı. Ayrıca idadilerdeki bazı öğrencilerle, yükseköğretime devam edenlerden alınan ücretlerle; Tıp, sanayi vs. okullarının gelirleri de Maarifin emrindeydi²⁸.

Bahsedilen nizamnamenin olumsuz yanlarına ve ekonomik sıkıntılara rağmen 1869 Nizamnamesi içte ve dışta parlak ümitler uyandıracak niteliklere sahipti. Bazı çevrelerde İngiliz katkısıyla hazırlanmış bir Fransız sistemi olarak karşılanmıştır. Bu nizamname, eğitimi her türlü etkinin dışında bir kamu kuruluşu haline getirerek, merkez ve taşra teşkilatlarının oluşmasını sağlar. Ayrıca mekteplerin ilk, orta ve yüksek olarak kademelenmesini, eğitim ve öğretimlerinin modernleşmesinde etkili olur. Meşrutiyet devri eğitim sistemlerine model, Cumhuriyet’in laik eğitimine temel teşkil etti²⁹.

1869 Maarif Nizamnamesiyle önem kazanan idadilerin hangi tipte yapılacakları konusunda net kayıtlar bulunmamaktadır. II. Abdülhamit döneminde, Sadrazam Said Paşa’nın mektep inşası konusunda büyük çabaları göze çarpar. Kendisi idadilerin inşası konusunda en önemli adımları atmıştır. Bu konu Said Paşa’nın, Hatıralarında şu ifadeler yer almaktadır: “.....Usûl-ı mimarî-i millimizi ihya etmeğe gönül arzu eder amma, o yolda inşaat için mütehassisin mefkut olduktan başka bunların vücudu farz olursa bile inşaat tekellüfata muhtaç idi. Ebniyece Usûl-ı taksimat-i kadime ise tecarib-i mediniyye ile teessüs eden Usûl-ı cedideye ve ihtiyacat-ı hazireye tevafuk etmez. Bu cihetlerle yapacağımız mekteplerin resimlerini, planlarını

²⁸ Mustafa Ergün, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri(1908-1914)**, Ankara 1996, s.234.

²⁹ Bilim, **Tanzimat**, s.35.

Avrupa'dan getirtmeye mecburiyet hasıl oldu. Paris sefiri Esat Paşa'dan muhtelif mektep resim ve planlarını talep ettim. Vurudun da maarif nezaretine verilerek bunlar tab ile vilayetlere gönderilmişti ki, vücuda gelen mekatib-i idâdiyenin eşkal ve taksimatı Paris mekteplerininkine mutabıktır.” Said Paşa'nın, özellikle inşa edilecek idadilerin milli bir mimari karakterde yapılmasını istemiş ancak bunun mümkün olamayacağı kanaatine varmıştır. İnşa edilecek idadilerin Avrupaî tarzda ve Paris'teki okulların benzeri olarak tasarlanmasını istenir. Ancak bunun uygulama aşamasına geçildiğinde bire bir olmadığı gözlenmiştir³⁰. Devletin mali aşanda sıkıntılar yaşamaması sebebiyle mektepler istenilen şekilde inşa edilememiştir. Çağa ve Türk kültürüne uygun olacak şekilde idadi binaları inşa edilmeye çalışıldıysa da ne kadar başarılı olduğu konusu tartışılır.

1869 Nizamnamesinden sonra idadiler için peyderpey açılmaya karar verilir. Bu durumun sebebi ise hem öğretmen olmayışında hem de maddi durum yetersizliğidir. Tüm bu yetersizliklerden dolayı idadilere devlet salnamelerinde ancak 1874 senesinden önce rastlamıyoruz. 1875'li yıllarda idadilere öğretmen yetiştirmek üzere Dârülmualimînin de bir idadi şubesi açıldığı görüyoruz. Böylece eksikliklerin giderilmesi ve daha iyi bir eğitim verilmesi amaçlanır. Bununla beraber bu devirde açılan devlet salnamesinde o sırada İstanbul'da idadi adını taşıyan dört mektep olduğunu biliriz. Bu mekteplerin öğretmen ile öğrenci mevcut durumu aynen aşağıdaki gibi belirtilen durumdaki gibidir³¹.

İdadiler	Talebe sayısı	Öğretmen
Darü'l-maârif idadisi	101	3
Fevziye İdadisi(Tophane)	110	3
Beşiktaş İdadisi	50	3

³⁰ Şevki Duymaz, **II. Abdülhamid Devri İmar Faaliyetleri**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Isparta 2003, s.127

³¹ Ergin, **a.g.e.**, s.500.

Yukarı da verilen bilgilerden yola çıkarak aslında açılan mevcut okullarda talebe azlığından çok öğretmen yetersizliği göze çarpmaktadır. 1874 yılında mekteplerdeki öğretmen yetersizliğinden dolayı eğitimin istenildiği düzeyde verilmediği yorumunu yapmamız yanlış olmaz.

A. SULTAN II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İDADİLER (1876-1908)

Bazı yazarlar Tanzimat dönemini, Sultan II. Abdülhamit devrini II. Meşrutiyete kadar uzatırlar. Bazı yazarlarsa, Tanzimat'ı Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıkışıyla sınırlandırarak, yeni devri müstakil olarak ele alır. Gerçekte II. Abdülhamit devri esasen Tanzimat'ın ikinci devresi olarak inceleyebiliriz. Bu devrede yaşananlar aslında devleti İkinci Meşrutiyet aşamasına hazırlayan önemli safhalardandır³².

1. 1876'DAN SONRA İDADİLERİN AÇILMASI VE YAYGINLAŞMASI

1869 Nizamnâmesiyle açılması kararlaştırılan idadilerin, Tanzimat devri sonuna kadar ihmal edildiği görülmektedir. Çünkü 1876 tarihine kadar taşrada bir, İstanbul'da ise dört veya beş civarında idadi açılabilmiştir. 1877 Devlet salnamesinde, o sırada İstanbul'da altı idadi gösterilmiştir³³. 6-7 yılda altı idadi açılması beklenenin altında bir rakamdır. Aslında Osmanlıcılık hedefine ulaşmanın güç olduğu düşünülür.

İdadiler	Talebe sayısı	Öğretmen
Darü'l-maârif idadisi	101	4
Fevziye İdadisi	110	4
Beşiktaş İdadisi	50	4
Fatih idadisi	65	5
Davutpaşa idadisi	49	3

³² Osman Kafadar, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Vadi Yayınları, Ankara, 1997, s.110.

³³ Kodaman, **a.g.e.** , s.118.

İbrahim Ağa Çayın idadisi	?	2
---------------------------	---	---

İdadiler bu dönemde ne bina ne öğretmen ve ne de program yönünden yeterlidirler. Çünkü çoğu kiralık binalarda veya başka amaç için yapılmış yerlerde geçici olarak açılmıştır. 1888 (1305) yılında Beşiktaş, Fatih semtlerinde tekrar idadi okuluna ihtiyaç duyulması bu durumu doğrular durumdadır. Devrin başlarında, bazı idadiler, öğrenci yetersizliği sebebiyle kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardı. Hatta bazı kimseler, idadilerin gereksiz olduğunu ifade bile ederler. Aynı zamanda bu dönemde Osmanlı-Rus savaşı yüzünden bir süre idadiler ihmal edilmiştir. Yaşanan ihmalden ötürü yapılan bir hata, idadi meselesinin ön plana çıkmasına ve tartışılmasına sebep olmuştur³⁴. Tüm olumsuzluklara rağmen 1874 yılında kayıtlarda üç idadi gözükürken 1877 yılında bu sayı yediye yükselir. Muallim sayısında da genel olarak artış yaşandığı gözlemlenir. Her ne kadar ülke genelinde hala idadilerin yaygınlaştığı görülse de genel anlamda ülke şartları düşünüldüğünde eğitim konusuna hassas olunduğu görülmüştür.

1875 yılında ise İstanbul dışındaki ilk sivil idadi Yanya Vilayetinin Tırhala Sancağına bağlı Yenişehir kasabasında açılmıştır. Taşrada ilk idadinin neden burada açıldığı konusunda kaynaklarda bilgiye rastlanmamıştır. Ancak bu durumun kasabanın demografik yapısıyla ilgili olma ihtimali olduğu düşünülür. Çünkü imparatorluğun Gayrimüslim tebaasının en çok yaşadığı yerlerden birisi olan Yanya'da 300 Müslüman öğrenciye karşılık 680 Gayrimüslim okulu öğrencisi vardı. Bu sebepten dolayı Yanya'nın önemli merkezlerinden olan Yenişehir'de karma eğitim yapan idadi açılarak buradaki çocukların devlete bağlı iyi vatandaşlar olarak yetiştirilmesi istenmiştir. Böylece Osmanlılık fikrini gerçekleştirerek de idadileri vilayetlere yaymak hedeflenmiştir³⁵.

³⁴ Kodaman, **a.g.e.**, s.183-186; Benjamin C. Fortna, **Mekteb-i Hümayun**, (Çev. Pelin Sıral), İstanbul 2005, s.185; Selçuk Akşin Somel, **Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)**, İstanbul 2010, s.156.

³⁵ Bilim, **a.g.e.**, 253-256.

İdadilerin önemi anlaşılmasına rağmen, hemen açılmaları yoluna gidilememiştir. Bu durumun en önemli sebebi parasızlıktı. Çünkü idadiler, gerek daimi giderleri, gerekse tesis ve inşa harcamalarından dolayı çok miktarda paraya ihtiyaç duyuyordu. Özellikle yeni bina ve muallim tayini yapılması gerekmektedir. Fakat sadrazam Sait Paşa, buna çare bulmak için önce ilköğretim için kabul olunan öşrün öşrü niteliğinde ki vergiyi kaldırmış. Kaldırılan vergi yerine 1883 malî yılından itibaren âşannseb'i (1007) ve rub'u (1004) alınıp ve ayrıca müsakkafat vergisinin de % 6'sının eğitim ayrılmasını sağlamıştır. Böylece ayrılan malî kaynaktan idadilerin harcamalarına da karşılık bulunmuş oldu. Yapılan bu çalışmanın sonucunda vilâyetlerde idadilerin açılmasına girişildi. Öncelikle ilk olarak 1885(1302) yılında Bursa, Edime, Tanya, Çanakkale de birer idadi açılmıştır. Aynı yıllarda İzmir, Selanik, Trabzon, Rodos, Konya, Elazığ, Ankara Üsküp, Priştire, Serfice, Gümülcine, Manisa, Adana, Halep, Kudüs, Maraş, Kırşehir, Çankırı, Teke, Bitlis, Muş, Kastamonu, İzmit ve Sivas şehirlerinde idadi okulu açılmasına karar verilmiş ve yapımlarına başlanmıştır. Ayrıca, Erzurum, Hakkâri, Diyarbakir, Burdur, Karesi, Kaza-ı Erbaa, Karahisar-ı Sahip, Kırklareli, İstanköy, Midilli, Tekirdağ, Yenipazar, Taşlıca ve Görice'de de birer idadi yapılması için taşradaki makamlarla temasa geçilir. Bu idadilerin kısa zamanda tamamlanır. Hatta İzmir, Manastır gibi büyük yerlerdeki idadilerin yatılı hale getirildiği görmekteyiz³⁶. İdadi masraflarının karşılanması için mali kaynak temin edilmesiyle vilayetlerde idadi açma seferberliği başlatılır. Valiler kendi aralarında il olanaklarıyla neredeyse idadi açma yarışı başlamıştır³⁷. Bu durumun aslında eğitime katkısı yadsınamaz.

İdadi planlarının mimarları hakkında bugün elimizde yeterli bilgi yoktur. Ancak Maarif Salnamesinde adı geçen Nezaret Mimarı Pavli Efendinin bu planların bir kısmından ya da tamamından sorumlu olduğu düşünülür. Mesela Kastamonu İdadisinin inşasında İstanbul'dan bir ustabaşı getirilmiş ve bu

³⁶ Kodaman, a.g.e., s.119.

³⁷ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul,2003, s.86.

ustabaşı yerli ustalarla çalışılmıştır³⁸. İdadilerin inşasında genel anlamda Nezaret Mimarı Pavli Efendi sorumlu olsa da çalışan işçiler o bölgede yaşarlar. 1909 yılında ise Kırşehir İdadisinin onarımıyla ilgili olarak, Macar mühendisinin raporundan söz edilir³⁹. Genel anlamada hem bina hem eğitim konusunda Avrupa örnek alınmaya çalışıldığı görülmüştür.

Bu tarihlerde idadilere o kadar önem verilmiştir ki, binalarının mimarî tarzı üzerinde bile titizlikle durulur. İdadi binalarının millî mimariye uygun yapılması arzu edilmiş ise de plânları yapacak kabiliyette mimarlar bulunmamaktadır. Yani Osmanlı mimarîsinin de millî olmaktan çok uzak olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine, okul resmi ve plânları Paris'ten getirtilerek vilâyetlere gönderilmiş. İdadiler Fransız okulları tarzında inşa ettirilmiştir⁴⁰.

1884 tarihinden sonra vilayetlerde de açılan idadilere bulunduğu vilayetin adı verilir. Bu doğrultuda açılan ilk idadi Dersaadet İdadisi olarak değiştirilmiştir. Ancak 1902 yılına gelindiğinde Dersaadet isimli idadi Vefa olarak değiştirilmiştir⁴¹. Bahsedilen Vefa Lisesi o dönemden itibaren günümüze kadar varlığını sürdürür. Görülüyor ki günümüz ortaöğretim kurumlarının temelleri 1800lü yıllarda atılmıştır.

Meclis-i Maarifin daimi üye sayısı 1879'da beşe indirilir. Bu meclis üyeliklerine Maarif Nezareti müdürleri tayin edilirken, haftada iki gün toplantı yapıldığı bilinir. Meclisin bu çalışma tarzı 1884'e kadar devam etmiştir. Özellikle idadilerin çoğalmasıyla bazı ıslahata karar verilmesi ile birlikte Meclis-i Maarifin devamlı çalışmasına ihtiyaç duyulur. Meclise müdürlerin üyelik durumları kaldırarak yeni üyeler tayin edilerek, yeniden her gün çalışır hale getirildi. İhtiyaçların hemen giderilmesi ve sorunlara çözüm bulmak amacıyla bu yöntem uygun bulundu. Meclis-i Maarif Reisliğine Ali Haydar, üyeliklere ise Selim Sabit, Hilmi Efendi, Ahmet ve Aziz Beyler tayin

³⁸ Hasan Ali Yücel, **a.g.e.**, s.506.

³⁹ **a.g.e.**, s.618.

⁴⁰ Kodaman, **a.g.e.**, s.119-120.

⁴¹ Ergin, **a.g.e.**, c.III-IV, s.932.

edilmiştir⁴². 1886'da merkezî teşkilatta yeni bazı dairelerin kurulduğunu görüyoruz. Bu yeni kurulan daireleri Maarif Nezareti şu şekli almıştır:

- 1) *Maârif Nazırı*
- 2) *Meclis-i Maârif*
- 3) *Meclis Kalemî*
- 4) *Encümen-i Teftiş ve Muayene dairesi*
- 3) *Mekâtib-i Âliye idaresi*
- 6) *Mekâtib-i Rüşdiye idaresi*
- 7) *Mekâtib-i İptidaiye idaresi*
- 8) *Kütüp ve Resâil muayene memurları*
- 9) *Müfettişler:*
 - a) *Milel-i gayrimüslime ve ecnebiye okulları müfettişi,*
 - b) *Mekâtib-i Âliye müfettişi,*
 - c) *Mekâtib-i İdâdiye müfettişi,*
 - d) *Mekâtib-i İdâdiye müfettişi,*
 - e) *Mekâtib-i İptidaiye müfettişi,*
 - f) *Kütüphaneler müfettişi,*
 - g) *Matbaalar müfettişi.*
- 10) *Kütüphaneler*
- 11) *Müze*
- 12) *Matbaa*

⁴² Kodaman, **a.g.e.**, s.33.

13) Rasathane.

Verilen bu bilgilerde göze çarpan yenilik, müstakil daireler halinde "Kutup ve Resâil Muayene Memurluğu" ile müfettişliklerin ortaya çıkarmış olmasıdır. Ayrıca müfettişliklere ilk defa olmak üzere "Milel-i gayrimüslime ve ecnebiye" okulları ve "Mekâtib-i İdadiye" müfettişliklerinin ilâve edildiğini görmekteyiz. Burada dikkatimizi çeken nokta idadi okullarının ihmal edilmeyecek ve müfettişlere ihtiyaç duyulacak kadar çoğalmış olmasıdır. Diğer taraftan gayrimüslim ve ecnebi okullarının zararlı faaliyetlerine de engel olmak istenir. Tabi bunları devamlı denetleme isteğini, eğitim ve siyasî yönden oldukça olumlu bir teşebbüs olarak nitelendirmek doğru olur⁴³. Özellikle İdadiler için ayrı bir müfettişlik açılması bu konu üzerinde dikkatli çalışıldığını görmekteyiz.

1887 yılında genel eğitim problemlerini ifade etmek için Ali Haydar Efendi başkanlığında toplanan maarif komisyonu taşra ilköğretimini de ele almıştır. Bu sırada komisyonun daha önce vilâyetlerden gelen bilgileri değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Bu bilgilere göre, vilayetlerin çoğunda 1.000'den fazla sıbyan okulu bulunduğu anlaşılır. Ancak büyük bir kısmının harap ve maksada uygun olmadığı belirtildiği anlaşılır. Ayrıca öğretmen kadrosunun bilgisiz köy imamlarından meydana geldiği, okulların yılda sadece üç dört ay açık olup öğretimin eksik yapıldığı ortaya çıkar. Bu durumun düzeltilmesi için, vilâyet yetkilileri, acilen bazı yerlerde 100 veya 200 adet düzenli olarak iptidai okullarının açılması gerektiğini de komisyona bildirmişlerdi. Bu bilgilerin ışığında komisyon idadiler konusunda iki önemli karar alır. Bu kararlar⁴⁴:

- Taşra idadilerinden vazgeçilerek bunlara harcanan paranın iptidai okullarını yapımına tahsis edilmesi uygundur.
- Rüştîyeler idadilerle birleştirilerek rüştiye binaları ve bunlara ayrılan para, iptidai okullarına bırakılmalıdır.

⁴³ a.g.e., s.33-34.

⁴⁴ a.g.e., s.81-82.

Alınan ilk karara bakılacak olursa taşralarda idadilerin başarısız olduğunu bu sebepten kapatılmak istendiği anlaşılır. Her iki maddede de aslında idadilerin istenilen başarıya ulaşamadığı görülür. Ancak bunun temel nedeni ülke genelinde yaşanan mali sıkıntı ve muallim eksikliğinden olduğu yorumunu yapabiliriz.

Said Paşa tarafından başlatılan vilâyetlerde idadi açma siyaseti, kısa bir müddet sonra bazı eleştirilere hedef olur. Bu eleştirilerin ilki 1887 yılında (16 Mart 1304) toplanan Maarif Komisyonundan gelmiştir. Komisyon "...mekâtib-i iptidaîyenin ihtiyaç nisbetinde teksir ve tanziminden evvel, mekâtib-i idâdiyenin her vilâyet ve livâ merkezinde tesisine devam olunmasını fâidesiz" gördüğünden, idadilerden o zamana kadar açılmış olanların durumunun korunması, fakat bundan sonra yapılacak olanlarının durdurulması yolunda bir karar alınmıştır. Aslında idadilerin aleyhine alınmış olan bu kararda vilayet maarif yetkililerinin, hükümetin okul yapılmasında takip ettiği siyasete gösterdikleri tepkinin de büyük payı vardır. Şöyle ki, maarif vergisi adıyla halktan toplanan paralar, halk çocuklarının gidebileceği okullar dururken, zengin çocuklarının devam ettikleri idadiler ve İstanbul'daki yüksekokullar için harcanıyordu. Hükümetin uyguladığı bu politikadan dolayı idadilerde eleştiriye maruz kalır. Taşra maarif yetkilileri bu politikayı protesto etmişler ve eğitim çalışmalarında adaletsizlik olduğunu yazılarla hükümete duyurmuşlardır. Komisyonda idadiler hakkında alınan diğer kararlara gelince: Üç yıl olan idadi tahsili dört yıla çıkarılmıştır. Buna sebep olarak, rüştiyelerin kendi programlarındaki dersleri, öğretmensizlik yüzünden uygulayamadıkları ve bu derslerin bir kısmının iptidaîlerde, bir kısmının da idadilerde okutulabileceğini göstermiştir. Tüm bu kararlara rağmen komisyon taşrada idadi yapımını durdururken, İstanbul'da Fatih, Beşiktaş, Üsküdar semtlerinde birer yeni idadi yapılmasına karar vermiştir. Her halde İstanbul idadilerine rağbetin artması böyle bir kararın alınmasını zorunlu kılmıştı⁴⁵. İstanbul'da idadi açılmasına devam edildiği bilinirken aslında taşrada öğretmen yetersizliği ve bina

⁴⁵ a.g.e., s.120.

konusunda sıkıntı yaşanmasa taşrada ki idadilerden de istenilen şekilde başarı sağlanacağı görülür.

1877 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında sayıları 400 civarında olan rüştiyelerin pek çoğu kapanarak bu sayı 316'ya kadar düşmüştür. Bu düşüşün sebebi yaşanan toprak kayıplarıdır. Ancak savaşın ardından 1878 yılından itibaren rüştiyelerin ıslahına ve yenilerinin açılmasına başlanmış ve kısa zamanda rüştiye okulları sayı yönünden eski seviyeye ulaşmıştır. Rüştiyelere yeni bir şekil verme konusu 1888 (1305) yılında Maarif Meclisi Reisi Ali Haydar başkanlığındaki Maarif Komisyonu tarafından tekrar ele alınmıştır. Maarif komisyonunun rüştiyelerle ilgili bu kararlarını dört ana madde de toplamak mümkündür⁴⁶:

- 1) Rüştiye tahsilinin iki yıla indirilmesi,
- 2) İdadi bulunan ve mümkün olan mahallerde rüştiyelerin idadilerle birleştirilmesi,
- 3) Talebesi az olan kaza ve kasaba rüştiye binalarının iptidaî okuluna çevrilmesi,
- 4) Bundan sonra yapılacak iptidaîye binaların rüştiye sınıflarını da ihtiva etmesidir.

Bu kararlara göre, rüştiyelerin öğretimde sahip oldukları yeri kaybettikleri anlaşılır. Ancak dikkat edildiği zaman komisyonun, rüştiye öğretimini ileride daha sağlam temellere oturtma kaygısı içinde olduğunu görüyoruz. O zamanki rüştiyelere devam eden talebenin azlığı ve yapılan masrafın fazlalığı nedeniyle komisyonu ilk önce iptidaîye okullarının ıslahı mecburiyetine inandırır. Bu kararlar aynen uygulanmaya koyularak daha sonraki senelerde Maarif Nezareti'nin rüştiye siyasetinde etkili olmuştur. Meselâ rüştiyelerin eğitim yılının azaltılması ve bazı idadilere nakli gerçekleştirildiği görülür⁴⁷. Aslında rüştiyeler ilköğretim idadilerde ortaöğretim

⁴⁶ a.g.e., s.101.

⁴⁷ a.g.e., s.106-107.

kurumu olduğu bilinir. İki farklı kademedeki okulun birleştirilme nedeni ise rüştiyelerde eksik verilen eğitim idadileri tarafından tamamlanması istenmiştir.

1892'de de yeni bir talimatname düzenlenerek taşra idadileri beş ve yedi yıllık olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Böyle bir ayrıma gidilmesine sebep olarak da mali sıkıntılar yaşanması gösterilir. Sancaklarda ve eğitim geliri az olan vilayetlerde beş yıllık nehari(gündüzlü) idadileri uygun görülür. Sancak geliri yüksek olanlarda ise yedi yıllık idadiler açılmasına karar verilir. Her iki tip idadi de rüştiyeleri içine alacak şekilde planlanmıştır⁴⁸. Rüştiyelerin idadilerle birleştirilmesinden sonra ders programlarında yeniden düzenlenme yapılması gerektirir. Bu düzenlemeleri gerektiren sebepler şunlardır⁴⁹:

1) Bilindiği gibi, başlangıçta rüştiyelerin görevi daha çok askerî idadilere talebe yetiştirmektir. Çünkü o dönemde mülki idadilerin sayısı azdı. Halbuki 1892 yılına kadar İstanbul ve vilayetlerde pek çok mülki idadi tesis edilmişti. Böyle olunca, rüştiye ders programlarını, bu idadilerde verilen derslere uygun bir hale getirmek gerekiyordu.

2) Daha önce dört yıllık rüştiye programlarının üç yıla göre ayarlanması zarurî hale gelir.

3) Programlarda, din ve ahlâk derslerine daha fazla bir ağırlık vermek görüşü ön plana çıkar.

4) Osmanlılık siyasetine rağmen gayrimüslimlerin, devlet rüştiyelerine gelmeyip kendi millî okullarına gitmeleri karşısında, rüştiye programlarına İslâmî ve millî bir karakter vermek ihtiyacı doğmuştur. Bu düşüncelerle hareket eden maarif yetkilileri hem müstakil rüştiye, hem de idadi rüştiyelerinin ders programlarını değiştirmişlerdir. Buna göre, henüz daha dört yıllık programı uygulayan Sivas rüştiyesinin 1896 tarihinde okuttuğu dersler, ulûm-u diniye, Arapça, hesap, coğrafya, hendese, Türkçe, tarih, Hat ve usûl-ü defter'den ibaretti.

⁴⁸ a.g.e., s.122-124

⁴⁹ a.g.e., s.112-114.

Yukarıdaki sebeplerden anlaşılacağı üzere, din ve dil dersleri ağır basmaktadır. Ancak, rüştiyelerin üç yıla indirilmesiyle, idadilerin rüştiye sınıflarında okutulan dersler bütün rüştiyeler için geçerli sayılmıştır. Yalnızca Fransızca dersi, müstakil rüştiyelerden kaldırılır. Ancak yerine mâlûmât-ı zirâiye ve sıhhiye derslerinin verilmesi uygun bulunur. Böylece rüştiyelerde program birlik ve bütünlüğü sağlanmıştır. Yeni programın en önemli özelliği, Türkçenin diğerlerine göre ders saatinin fazla oluşudur. Arapçanın ikinci sıraya düşmesi, Türk dili ve kültürü açısından sevinilecek bir durumdur. Bu program, çok küçük değişikliklerle, devrin sonuna kadar yürürlükte kalmıştır. 1903 yılında ahlak dersi, Kur'an ve ulûm-u diniye ile birlikte tek ders olarak verilmişse de, 1904'te toplanan Maarif Komisyonu aynı bir ders olarak verilmesini kararlaştırır. Bahsedilen bu durum 1909'a kadar devam etmiştir. Ayrıca ilm-i eşyâ dersinin devrin sonlarına doğru programdan çıkarıldığı görüyoruz. Buna karşılık Türkçe haftalık ders saatleri yeniden arttırılmıştır. II. Abdülhamit devrinde, rüştiye ders programlarının sık sık değiştirildiği bir gerçektir. Bu değişiklikler, programı bazen olumlu bazen de olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Mesela bir taraftan Türkçe dersleri arttırılıp millî dilin ve kültürün gelişmesine yardımcı olunurken; diğer taraftan da Avrupa devletlerinin "...teşkilât-ı dâhiliyesine ve kavâid-i idaresine ait tercüme risâlenin rüştiyelerde okutulmasına karşı çıkmıştır. Ders kitaplarının hazırlanması ve bastırılması konusunda, Maarif Nezareti yoğun bir çaba göstermiştir. Başbakanlık Arşivinde, o devre ait ayniyat ve Bâb-ı Âli'nin gelen-giden evrak defterleri içinde, çeşitli tarihlerde 2.500 veya 5.000 adet arasında değişen kitapların bastırıldığı görülür. Bu kitapların vilayet, sancak ve kaza rüştiyelerine gönderildiğine dair pek çok kaydın bulunması, bunu doğrulamaktadır. Gönderilen bu kitapların, zengin çocuklarına parayla; fakir çocuklarına ise bedava dağıtılması için, Nezaret, vilayet maarif müdürlüklerine talimat vermiştir. Bu fakir olan halk, eğitim masraflarından kurtararak, çocuklarını okula göndermelerini kolaylaştırarak teşvik etmek amaçlanmıştır⁵⁰. Ders programlarında yapılan değişiklikler zaman zaman faydalı bulunmuşken

⁵⁰ a.g.e., s.112-114.

genel anlamda çok hızlı değişiklik yaşanması eğitim açısından olumsuz görülür.

İdadilerin önem kazanmasıyla rüştiyeler ikinci planda kalır. Hatta 1889 (1307) tarihli bir irade ile idadi bulunan yerlerdeki rüştiyelerin kapatılmasına karar verildiği bile görülür. Alınan kararın ardından aynı yıl 22 rüştiye kaldırılarak öğretmenleriyle diğer görevlileri idadilerde görevlendirilmeye başlanır. Boş kalan rüştiye binaları da iptidailere tahsis edilir. Bu konu ile ilgili Meclis-i Mahsusan 1889 (8 Cemaziyelâhir 1307) tarihli kararı aynen şöyledir⁵¹:

"Maârif Nezareti'nin meyane-i bendegânemizde mütalaa olunan tezkeresi mealinden müsteban olduğu üzere aşar ile müsakkafat vergisinden muayyen htssse-i maârifin üç rub'u (3004) mahallerine ve bir rub'u (1004) Dersaadetmekâtip-i muhtelifesine tahsis olunmuş iken muahharen hal-i hazır hazineden dolayı vilâyet hisselerinden bir rub 'u daha Dersaadet hissesine ilâve kılınmasından dolayı ekser yerlerde mekâtib-i idadiye tesisi ve idaresi kaabil olmadığı cihetle idadi mektebi bulunan yer terdeki rüşdiyelerlağv edilerek tahsisatının mekâtib-i idadiye tahsisatına ilâvesiyle tesis olunamayan mekâtib-i idadiyenin küşadı lüzumu izbar olunup vakıa ahaliden alınmakta olan hisse-i maârif iktiza eden mekâtib-i idadiyenin tesisi karşılığı olduğu halde henüz ekser mahallerde mekteblerin yapılamaması muvafık maslaHat olamayacağı gibi suret-i iş'ara göre işbu idadi mekteplerine rüşdiyeye mahsus olan iki yahut üç sınıf zam edildiği halde rüşdiye hizmetini dahi ifâ edeceği ve lağv olunacak mekâtibirüşdiyenin muallimin ve hademesinin mekâtib-i idadiyede istihdamı kaabil olunmasıyla açıkta kimse kalmayacağı misillü hali kalacak rüşdiye binaları dahi mekâtib-i iptidai ittihaz edileceği cihetle mucibince icra-yı icabı zammında Nezaret-i müşarü'n-ileyhe mezuniyet itası müttehiden bi'ttezekkür tezkere-i mezkûreleffen arz ve takdim kılındı ise de ol babda..."

⁵¹ a.g.e., s.101-102.

Anlaşıldığı üzere idadi okulu bulunan yerlerdeki rüştiyelerin ödenekleri kesildiği ve bu ödeneklerin idadi binalarının yapımına tahsis edildiği anlaşılır, alınan bu kararlarla birlikte rüştiye öğrenimi de idadilerin bünyesine alınır. Böylece pek çok rüştiye okulunun adı Devlet salnamelerinden çıkarılmış oldu. Bu durum, rüştiye öğrenimine zarar vermemiş gibi görünse de sayı olarak rüştiyelerin azalmasına sebep olmuştur⁵². Rüştiyelerin gerçekleştirdiği işlevi idadilerin gerçekleştiremeyeceği düşüncesi oluşmaktadır.

1900 yılı itibarı ile Tekeli dönemi eğitim istatistiklerini incelerken tüm eğitim kademelerinde geline durumu şu şekilde gözler önüne seriyor: *1900'de imparatorlukta 29.130 sıbyan okulu ya da iptidailerde 899.932 kız-erkek öğrenci bulunuyordu. 1905-06 ders yılında imparatorlukta Usûl-ı cedid'e göre eğitim yapan 9.347 resmi ve özel iptidai okulu vardı. 1906-07 öğrenim yılında imparatorlukta 25'i askeri olan özel ve resmi toplam 619 rüştiyede 40.000 civarında öğrenci okuyordu. 1906'da imparatorlukta 109 idadi de 20.000 civarında öğrenci bulunuyordu, idadilerin yaygınlaşmasında 1884'te idadiler için konulan özel vergi etkili olmuştur. Okul sistemindeki yaygınlaşmaya paralel olarak bunların öğretmen gereksinmesini karşılayacak öğretmen okullarının sayısının da artırılmasını gerektirmiştir. 1908'de Dârülmua'llimîn'lerin sayısı 31'e çıkmıştı. Bu dönemde ilk ve orta öğretimin yaygınlaşmasının yanı sıra bir başka gelişme ilk kez özürlüler için eğitimin başlatılması olmuştur⁵³. İdadilerin 1906 yılında yaygın olarak görülmeye başladığını görmekteyiz. Bu konu da asıl büyük adım 1884'te atılır. 1884'ten sonra idadilere ödenek sağlanmasıyla yaygınlaşma hızlanır. Ayrıca idadilerde eğitim vermesi için muallim yetiştirilmesi hususunda da önemli adımlar atılmıştır.*

⁵² a.g.e. , s.101.

⁵³ Tekeli, İ; İlkın, a.g.e. , s.75-76.

2. YATILI (LEYLİ) İDADİLERİN AÇILMASI

1884 tarihine kadar ortaöğretimle yeterince meşgul olunamamıştır. Ancak bir taraftan yabancı okulların çoğalması ve gelişmesi, diğer taraftan Osmanlı Hıristiyan tebaası mekteplerinin gelişmeler kaydetmesiyle bu konuya önem verilmesi gerekliliği ortaya çıkar. Gelişen bu durumlarla Osmanlı devlet adamlarının gerekli mevkilerde olanları ortaöğretim kurumları ile ilgilenmeye başlar. Kurumlarda görülen yetersizlikten dolayı yatılı idadiler açılması uygun bulunur. Aslında yatılı idadilerin en önemli amaçlarından biri de fakir ve kazalardan gelen öğrencilerin eğitim görmelerine olanak sağlamaktır⁵⁴.

İzmir İdadi Mektebi yatılıya ilk çevrilen idadilerdendir. Bundan sonra özellikle vilayet merkezlerinde bulunan gündüzlü idadiler birer birer yatılıya çevrilmeye başlanır. Hükümet vilayetlerden toplanan maarif hissesinin belirli bir kısmını İstanbul idadileri ve yüksekokullarına karşılık almaktadır. Eğer bu hisselerden hükümet almasaydı her vilayet merkezinde ve Hatta sancaklarda dahi yatılı idadi okulları yaptırabilirdi⁵⁵. Ancak bu durum mümkün olmamıştır.

1890'lı yıllarda karma eğitim yapan idadiler yatılı olmaya başlar. İlginç olan noktalardan biri idadilerin parasız olması konusunda, devlet katına taşradan iletilen görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri de idadi ve yüksekokullara parasız yatılı fakir halk çocuklarının alınmasının ileride toplumsal bir sorun yaratacağı yolundadır. Buna göre, fakir çocukları, okuldan mezun olduktan sonra da zengin çocuklarından aşağı hayat seviyeleri olacağından dolayı bu yaşanan durumun devletin adaletsizliğinden ileri geldiğini düşüneceklerinden, “nihilist, anarşist ve sosyalist gibi muzır fikirleri” hakikat gibi dinleyip bu dünyayı kendilerine göre bir kalıba sokmak isteyecekleri korkusu vurgulanır⁵⁶. Bazı çevrelere göre bu serzeniş devlete

⁵⁴ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, T.T.K.Yay. , c.VIII. , Ankara, 2000, s. 392

⁵⁵ Kodaman, **a.g.e.** , s. 123.

⁵⁶ Mehmet Ö. Alkan, **İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim**, “Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si,” (Der.Kemal H. Karput), İstanbul 2004, s.122.

sıkıntı çıkaracağı için mekteplerin parasız yatılı olmasına karşı çıkılır. Tüm bu karşı oluşlara rağmen idadiler inşa edilerek açılmaya devam etmiştir.

Yedi yıllık ve beş yıllık idadilerin ders programlarından yola çıkarak verilen derslerde farklılıklar olduğu görölür. Yedi yıllık idadilerde Cebir, Hikmet-i Tabiiye ve Kimya, Mevalid ve Hıfı'sı'z-sıhha, Kavânin, Edebiyat ve ahlâk, Makine ve Müsellesat gibi dersler bulunurken beş yıllık idadilerde bulunmamaktadır. Tüm bu derslere bakılarak bahsedilen idadilerde derslerin farklı olmasından dolayı verilen eğitimin de farklı olduğu ve denkliklerinin söz konusu olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü hem ders çeşidi hem de ders saatleri denk değildir. Ortak olarak verilen derslerde ders saati ve yılları olarak farklılıklar olduğu görüldüğü için bu derslerde de farklılıkların olduğunu tahmin etmek zor değildir. (Bknz: Tablo-1 ve Tablo-2)

Abdülhamit döneminde vilayet eğitim hisselerinin % 75'inin taşra iptidâi ve rüştiye okullarına ayrıldığı anlaşılıyor. Özellikle bu konu da şunu belirtmek doğru olur ki hükümet, bir an önce devlet ve millet hizmetinde çalışacak memur ve serbest meslek sahibi kimseleri yetiştirmek amacıyla harekete geçerek bu yönde adımlar atmaktadır. Buna karşılık, vilayetlerdeki eğitim görevlileri ise halkı cehaletten kurtararak, eğitim ve öğretimi yaygınlaştırmayı amaçlarlar. Özellikle yenilikte önce işe ilköğretimden başlamanın şart olduğuna inanıyorlardı. Hükümet ve taşra arasındaki çelişkinin esas nedeni bu konuda hükümetin daha pratik bir politika takip etmesidir. Gerçekte ne hükümet, iptidâi ve rüştiye öğretiminin, ne de taşra idadi ve yüksek öğretiminin önemini inkar ediyordu. Ancak her ikisinin de öncelik konusunda birbirinden ayrılıyordu. Neticede, hükümet kendi siyasetini uygulamaya devam etmiştir. Nitekim 1895-1896 öğretim yılında, İmparatorlukta birçok yatılı ve gündüzlü idadilerin açılması bunu göstermektedir. Bu tarihlere kadar açılan idadiler řunlardır⁵⁷:

⁵⁷ a.g.m., s.125.

Bulunduğu Yer	Açıldığı Tarih	Bulunduğu Yer	Açıldığı Tarih
Edirne	1890	Adana	1884
Selanik	1886	Konya	1888
Yanya	1889	Sivas	1890
İzmir	1885	Diyarbakir	1889
Bursa	1884	Halep	1890
Kastamonu	1885	Midilli	1889
Trabzon	1886	Manastır	1884
Ankara	1889	Erzurum	1885
Şam	1887	Üsküp	1889
Beyrut	1887		

Yedi Yıllık vilayet yatılı (leyli) idadileri

Bulunduğu Yer	Açıldığı Tarih	Bulunduğu Yer	Açıldığı Tarih
Gümölcine	1887	Drama	1886
Dedeağaç	1889	Çatalca	1892
Gelibolu	1887	Balıkesir	1884
Kırklareli	1890	Kütahya	1889

Beş yıllık vilayet gündüzlü(nehari) idadileri

Beş yıllık ve yedi yıllık idadilerin açılış tarihlerine bakılırsa 1885’li yıllardan sonra yaygın hale gelmeye başlanır. Yedi yıllık idadilerin açıldığı şehirler merkez vilayetlerken, beş yıllık idadilerin ise sancaklarda açıldığı görülür. İdadilerin açılma şartlarını göz önünde bulundurursak ancak bu şekilde idadilerin açılabilceği görülür.

Bilindiği üzere idadilerin kuruluş amaçlarından en önemlisi farklı din ve milliyete sahip de olsa, aynı ülkede ve aynı toplum içinde yaşayan insanların ortak değerler etrafında birleştirilmeleri amaçlanır. Ayrıca devletin çökmesine yol açabilecek bölünme ve parçalanmalara engel olmak istenir. Bu amaç için yatılı idadiler ülkenin her yerinde açılmaktadır. Çünkü yatılı idadilerin

bulunmadığı yerlerde boşluğu yabancı ya da gayrimüslim mektepleri doldurmaktaydı. Belirli yerlerde açılmasına müsaade edilen yatılı idadileri inşaat masraflarından ziyade, yapıldıktan sonra daimî yıllık masraflarının karşılanması devlete büyük bir külfet yükliyordu. Yatılı idadilerin yıllık masrafları, gündüzlü(neharî) idadilere göre beş veya altı kat fazlaydı. Bu durum daha iyi anlayabilmek için bazı leyli ve neharî idadilerin yıllık masraflarını inceleyerek anlamaktayız⁵⁸. (Bknz: Tablo-3)

Leyli idadiler için verilen tablodaki masraflara bakılarak masraf oranı en yüksek olan idadi Erzurum'dur. Okulların özellikle mekûlât masrafına bakılarak öğrenci sayısı hakkında yorum yapılabilir. Bu masrafa bakarak en çok yatılı öğrencisi olan yine Erzurum'dur. Mahrukat masrafına bakarak mekteplerin ısınma giderleri hakkında bilgiye ulaşılabilir. Aslında tüm bu masraflar mekteplerin genel durumu hakkında bilgi vermiştir.

Eğer hükümet vilayetlerden toplanan eğitim hissesinin belirli bir kısmını İstanbul idadileri ve yüksekokullarına karşılık olarak almasaydı, her vilayet merkezinde Hatta bazı sancaklarda dahi yatılı idadi okulları yaptırılabilirdi. Hükümetin bu tutumu, vilayetlerce çeşitli şekilde eleştirilmesine rağmen devrin sonuna kadar devam etmiştir. Bu uygulama, idadilerden ziyade taşra iptidâî ve rüştiye okullarının gelişmesine mani olmuştur. 1895-1896 yıllarına doğru vilayet maarif yetkilileri idadi masraflarının vilayet eğitim hissesinden karşılanmasından dolayı bu usulün eğitimin yayılmasını güçleştirdiği yolunda şikâyetleri de arttırmaya başlamıştır. Bunlara göre, % 85'ini halkın verdiği maarif ianesiyle yapılan ve masrafları karşılanan idadi okullarının fakir halk çocukları yararlanamamaktadır. Bu durumda idadilere halkın verdiği paradan tahsisat ayırmaya hacet yoktur gibi yorumlar yapılır. İdadi okullarının masraflarının karşılanması için de şu tedbirleri teklif ediyorlardı⁵⁹:

1. İdadilere en çok memur çocukları gittiğinden, maaş sahiplerinin maaşlarından, her yıl bir defa eğitim namına bir miktar para kesilmesi;

⁵⁸ a.g.m., s.122-123.

⁵⁹ a.g.m., s.124.

2. İdadiye talebesinden ücret alınması;
3. Zamanında devlete borcunu ödemeyen aşar mültezimlerinden alınan faize, bir miktar daha zam yapılarak, elde edilen hasılatın eğitime tahsisi;
4. Yalnız vilayet ve sancak merkezlerinde satılan beyaz (has) ekmeğin her kilosundan ve kesilen her hayvan başında eğitim için bir miktar para alınması;
5. Evkaf-ı münderise dışında kalan, "...evkafın yalnız mekâtibe meşrut olan muhassesatı resmen usulen mekteplere sarf olunmak üzere maarif sandığına.." aktarılması;
6. İstanbul'a eğitim hissesinin yarısı değil fakat 1004'nin gönderilmesi.

Hükümet idadileri yatılı ve ücretsiz yaparak, fakir çocuklarına yüksek tahsil imkânı vermeye çalışır. Ancak hükümetin aksine taşra eğitim yetkililerinin de idadilerin ücretli olmalarını istemektedirler. Hatta bunlar, idadi ve yüksekokullara fakir çocukların parasız yatılı olarak alınmasının zararlı olacağını ileri sürerler⁶⁰. Bu sebepten dolayı yukarıdaki teklifler idadilerin masraflarının karşılanması için sunulur. İdadilerin hükümet tarafından açılmasının nedeni Osmanlılık düşüncesinin hayata geçirilmek istenmesidir. Çünkü o dönemde yabancı ve Gayrimüslim okulları ülkede ayrıştırıcı unsurlar haline gelmişti. Bu durumun önüne geçmek için bu mekteplerin açılması uygun bulunur. Bu durum taşra yöneticileri tarafından talebelerin ekonomik olarak daha da ayrıştırıldığı düşünülmüştür.

Yatılı idadilerde özellikle benimsetilmeye çalışılan fikirlerin yerleşmesinde başarı sağlanamadı. Özellikle Osmanlılık fikri yaygınlaştırılmadı. Ancak bu okullar toplumun bazı alışkanlıklarının değişmesinde etkili oldular. Uzun süre yatılı okullarda okuyan öğrenciler burada kazandıkları yeni alışkanlıklarını ailelerine taşıdılar. Avrupa tarzı giyim, çatal, bıçak kullanarak ayrı tabaklarda yeme alışkanlığı, karyola, sandalye, masa gibi materyallerin kullanımı, bu öğrenciler tarafından toplumda

⁶⁰ a.g.m., s.123-124.

yaygınlaştırır⁶¹. İstenilen şekilde faydalı olmadığı düşünülse de çağa uygun şekilde yaşam biçimine uyum sağlama konusunda önemli bir adım atılmıştır

İdadilerin ders programlarında ülkenin en çok ihtiyacı olan ziraat, ticaret ve sanayinin ilerlemesi için özellikle taşrada, ihtiyaç durumuna göre değişiklikler yapılabileceği yetkisi verilir. Böylece bütün mekâtib-i mülkiye idadilerinde ziraat ve ticaret derslerinin okutulması istenir. Son olarak idadiler de genel bölümün yanı sıra, ziraat, sanat ve ticaret şubelerine ayrılmışlardır⁶².

İdadilerin ders programlarına 1896'dan sonra, ahlâk ve fıkıh ilave edildiği gibi bazı derslerin de müfredatı değiştirilmiştir. 1902 yılında, idadilerin öğretim sürelerine göre mevcut derslerin fazla ve talebeğe ağır geldiği söylenir. Bu söylenenlerden dolayı leyli idadiler 8; nehari idadiler 6 yıla çıkarılmıştır. Bunun üzerine, bazı idadilerde, ziraat ve sanayi şubeleri açılmış ve din derslerinin de saatleri azaltılmıştır. 1904 yılında ise ziraat şubeleri kaldırılarak, idadi kitaplarına ziraat, ticaret ve sanatla ilgili konular ve ayrıca ziraat dersi konmasına karar verilir. Öğretim müddetinin çok uzun gelmesinde dolayı ise tekrar öğretim süresi 5 ve 7 yıl olarak kabul edilmiştir. Aynı sene, II. Abdülhamid'in emriyle bütün okullarda din ve ahlak derslerinin saatleri arttırılır. Bununla birlikte müfredata bazı fen derslerine de yer verilmiştir. Nitekim 1325 (1907) tarihli Bursa vilayeti salnamesinde ve 1326 (1908) Beyrut vilayeti salnamesinde gösterilen idadi ders programları bu konuyu teyit etmektedir⁶³. Öğretim süresinin artırılmasından sonra idadilerde istenilen verim alınamayınca öğretim süreleri 1906'da yeniden eski hale getirilerek, beş ve yedi yıl şeklinde tekrar düzenlenir⁶⁴.

1909–1910 eğitim öğretim yılına gelindiğinde İstanbul'da sekiz adet idadi olduğu görülmektedir. Bunlar, Mercan İdadisi, Vefa İdadisi, Üsküdar İdadisi, Numune-i Terakki Mektebi, Kabataş İdadisi, Davudpaşa İdadisi, Gelenbevi İdadisi ve Makriköy Hamidiye Mekteb-i İdadisidir. Bunlardan,

⁶¹ Kerim Sarıçelik, **Konya'da Modern Eğitim Kurumları(1869-1919)**, Konya 2010, s.140.

⁶² Alkan, **a.g.m.**, s.123.

⁶³ Ergün, **a.g.e.**, s.271.

⁶⁴ Unat, **a.g.e.**, s.46.

Kabataş İdadisi 1908 (R.1324) tarihinde, Davudpaşa İdadisi ise 1907 (R.1323) tarihinde açılmıştır. Numune-i Terakki Mektebi'nin ismi 1909 yılında İstanbul yatılı (leyli) İdadisi olarak değiştirilmiştir⁶⁵. 1900lü yıllarda idadiler yaygınlaştığını görmekteyiz.

1905-1906 yılı istatistiklerine göre, II. Abdülhamit devri sonunda bütün Osmanlı topraklarında İstanbul Erkek Lisesi olarak anılan mektep ilk olarak “Şemsülmaarif” adıyla özel bir mektep olarak açılmıştır. Bu mektep 1884 yılında Selanikli Abdi Kamil ile Bahriye yüzbaşılığında istifa eden Nadir Bey tarafından açılmıştır. Nadir Bey bir yıl sonra ayrılarak 1885 yılında Numune-i Terakki Mektebi'ni açar. Özel okul olarak açılan Numune-i Terakki Mektebi 1896 yılında Maarif Nezareti tarafından satın alınarak yatılı idadi olarak eğitim-öğretime devam etmiştir. Bu mektep 1910 yılında Sultaniye çevrilir⁶⁶. Maarif Nezareti ihtiyaç gördüğü ya da uygun gördüğü durumda var olan özel mektepleri satın alarak hizmete devam etmiştir.

II. Abdülhamit döneminde idadilerin durumu kayıtlara göre verilir. (Bknz: Tablo-4) Özellikle bu yıllarda eğitim çalışmalarının artık vilayetlere yani İstanbul dışına da yöneldiğın anlaşılır. Bu durum eğitim açısından önemli bir adımdır. Abdülhamit devrinden evvel İstanbul dışında mektep açılması konusu üzerinde hassasiyetle duruluyor ve özellikle üst düzey görevliler idadi açmak için yarışır hale gelmişti. Aslında neden bu dönemde idadiler üzerinde durulduğunu da anlamak zor değil. Osmanlı Devleti'nde çıkan iç isyanları önlemek için ve özellikle gayrimüslim ve yabancı okulların faaliyetlerine karşılık açılır. Tüm bu çabalara rağmen idadiler konusunda istenilen verim alınamamıştır.

⁶⁵ Yücel, a.g.e, s. 526.

⁶⁶ a.g.e. , s. 495-496.

B. MEŞRUTİYET DÖNEMİ İDADİLER (1908-1920)

Osmanlı Devleti'nde 1839 yılında ilan edilen Tanzimat'ın ekonomik ve sosyal başarısızlıklarına eklenen siyasal istikrarsızlık, dış müdahaleler ve yeniden beliren keyfi ve baskıcı yönetim, zamanla bir anayasacı rejim doğarken ve genç Osmanlıların muhalefeti sonucu 1876'da Kanun-i Esasi ilan edilerek anayasal- meşrutî yönetime geçilir. I. Meşrutiyet çok uzun sürmemiş 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi bahane edilerek yürürlükten kaldırılmıştır. 1908 yılına gelindiğinde ise dünyada Türkiye'deki devrimcileri harekete geçirecek birçok olay yaşanırken bu olaylardan sonra 23 Temmuz 1908'de ikinci kez meşrutiyet ilan edilir. II. Meşrutiyetle ülke parlamenter yapıya geçerek temel hak ve özgürlüklerde gelişmeler yaşandı. Yaşanan tüm bu değişim ve yeniliklerden eğitim öğretimde payını almıştır⁶⁷. Özellikle biz bu noktada ortaöğretim kurumlarını inceleyeceğiz.

1. LİVA VE VİLAYETLERDE AÇILAN İDADİLER

İkinci Meşrutiyet dönemine gelindiğinde ise Osmanlı eğitiminin en çok ve en esaslı değişmeye uğrayan kademesi, ortaöğretim olmuştur. O dönemde ortaöğretim kademesinde idadiler ve "Galatasaray Sultanisi" vardı. Daha sonrasında "Lise teşkilâtı" diye yeni bir öğretim örgütü kuruldu. İkinci Meşrutiyet dönemi ortaöğretimi, başlıca üç ana grupta incelenebilir. Ancak bizi ilgilendiren kısmı "İdadi" adı verilen ortaöğretim kurumları da iki çeşit idi: Beş yıllık idadiler ve yedi yıllık idadiler⁶⁸. Bu idadilerin livalarda kurulanlarına beş yıllık, vilayetlerde kurulanlara ise yedi yıllık idadiler adını verebiliriz. Vilayet merkezlerinde yatılı okul olan yedi yıllık idadilerin ilk üç yılı rüştiye

⁶⁷ Cengiz Dönmez-Şahin Oruç, **II. Meşrutiyet Dönemi Tarih öğretimi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006, s.6-19.

⁶⁸ Ergün, **a.g.e.**, s.311.

niteliğinde olup son dört yılı asıl idadi sınıflarını oluştururdu. Beş yıllık idadiler ise gündüzlüydü ve sancaklarda yer alırdı⁶⁹.

a. Liva idadileri (Beş yıllık idadiler): Osmanlı idari örgütüne göre“liva”larda bulunan idadiler beş yıllık idi. Bunların ilk üç yılı rüştiye, kalan iki yılı da idadi öğretimine ayrılmıştı. Bu okulların amacı, Darülfünun ve yüksekokullara öğrenci yetiştirmek değildir. Bulunduğu yörenin işlerini idare edecek, imarını sağlayacak adam yetiştirmeye yönelik okullardı. Başlangıçta bu okullara 10-15 yaşları arasındaki iptidai mezunları alınıyordu. 1913 Haziranında Bakanlığın bütün mutasarrıflıklara, Maarif Müdürlüklerine gönderdiği bir yazıda, beş yıllık idadilere, iptidailerle beraber rüştiyeyi bitirenlerin alınacağı belirtilir. İdadilerin öğretim süresi içinde üç yılını hazırlık (“izharî sınıf”) olmak üzere düzenlendiği ilân ediliyordu. Hazırlık sınıflarında çeşitli okullardan gelen öğrencileri bilgi yönünden denkleştirmesi hedeflenmişti. Hazırlık sınıflarını bitirenler ikişer yıllık olan dört şubeden birine girmek zorundaydılar. Bu şubeler “umumî”, “zirai”, “ticarî” ve “sinaî” adlarını taşıyorlardı. Seçilen bazı dersler bütün şubelerde ortak olarak okutulacaktı. Bakanlığın yazısında, bu belirtilen şubelerin ders programları uzmanlar kurulu ile hazırlanacağı belirtilmişti. Her idadi, bu dört şubeden en az ikisini açmak zorundadır. Alınan bu kararların ardından üç yıllık rüştiyelerin ayrılıp, liva idadilerinin hazırlık sınıfıyla beraber üç yıla indirilmesi 1914 yılından itibaren uygulanacaktı. Her liva hangi şubelerin açılacağını Bakanlığa bildirecek, Bakanlık da ona göre kadro ve ödenekleri belirleyecekti. Sultani teşkilatının kurulmasından sonra liva idadilerinde böyle bir düzenlemeye geçmek zorunluydu. Yeni idadi örgütü, öğrencilerin başka okullara ve özellikle yükseköğretime girmelerini engellemeye yönelikti. Yükseköğretime gitmek isteyen bütün öğrenciler, sultanilere sevk ediliyorlardı. Sultani programları da bu şekilde düzenlenecekti. İkinci Meşrutiyetin ilânından hemen sonra “bu seneye mahsus” kaydıyla, ibtidai ve rüşdi okullar için olduğu gibi, idadiler için de yeni programlar yapıldı. İdadi programlarına Tarih-i Umûmî, Malumat-ı

⁶⁹ Hasan Ali Yücel, **Türkiye’de Ortaöğretim**, Devlet Basımevi, İstanbul, 1938, s.10-11

Medeniye gibi dersler konuldu⁷⁰. Beş yıllık idadilerde 1327'de (1911) uygulanan programdan anlaşılmaktadır⁷¹. (Bknz: Tablo-5)

İdadilerde bu derslerin haricinde Arapça, Ermenice, Bulgarca, Rumca ve Hat(rık'a ve sülüs) gibi derslere de yer verildiği bilgisine ulaşılır. Bahsedilen dillere de mektepte yer verilmesinin en büyük nedeni olarak da hedeflenen Osmanlıcılık politikası görülebilir.

Bu dönemde idadilerin amacı kültürlü ziraat, sanat ve ticarete vâkif adam yetiştirmektir, ancak bu okul mezunlarını çalışmak için alacak kuruluşlar bulunmamaktadır. Bu okullar ortaöğretimin bir basamağı olarak Cumhuriyet yıllarına kadar ayakta kalarak Cumhuriyette de liselere çevrilmiştir⁷².

b. Vilayet İdadileri(Yedi Yıllık İdadiler): Bu idadiler, Osmanlı idari bölümlenmesinin vilâyet merkezlerinde bulunmaktadır. İlk üç yılı rüştiye, kalan dört yılı da idadi öğretimi yapıyordu. İkinci Meşrutiyetin ilânından hemen sonra 1909'da idadi programlarının değiştirilmesi düşünülür. Bir komisyon kuruldu ve “bu seneye mahsus” kaydıyla, hiçbir eğitim amacı olmayan gelişigüzel düzenlenmiş ders dağıtım cetvellerine göre bir müfredat programı hazırlandı. Haftanın ders saatleri toplamını geçmemek şartıyla, ders saatleri gelişigüzel düzenlenmiştir. Yedi Yıllık İdadilerin müfredat programını da inceleyerek konu hakkında yorum yapabiliriz⁷³. (Bknz: Tablo-6)

Her iki idadide de benzer derslere yer verildiği görülürken toplam ders saatlerinde farklılıklar olduğu yedi yıllık idadilerde ders saatlerinin daha az olduğu bilgisine ulaşılır. Yedi yıllık idadilerde daha çok fenni ilimlere, beş yıllık idadilerde ise günlük yaşamda kullanılacak ve bazı kültür derslerine yer verildiği görülür.

1909 yılında Osmanlı ülkesinde 20 yatılı (“leylî”), 72 de gündüzlü (“neharî”) olmak üzere toplam 92 idadi vardı. Bunların öğretmenleri özellikle

⁷⁰ Ergün, a.g.e., s.311.

⁷¹ a.g.e., s.310.

⁷² Koçer, a.g.e., s.195.

⁷³ a.g.e., s.309.

maaş yönünden tam bir kargaşa içindeydi. Zaten her öğretmen okuttuğu dersin adına göre değişik bir maaş alıyordu. Buna bir de azaltma sırasında yapılan karışıklıklar eklenmişti. İdadi öğretmenleri sorunu dönemin Maarif Bakanı Emrullah Efendi'den önce “seyyar öğretmenlik” kurularak bir parça çözümlenmeye başlamıştı. O ise, maaş sistemini ders adına göre değil de öğretmenin mezun olduğu okula göre düzenlemek istemiş, daha çok para vererek daha kaliteli öğretmen bulma ve yetiştirme yoluna gitmiştir. Öteden beri var olan “idadi öğrencilerinin yeknesak(tekdüze) elbise giymeleri” kararı Emrullah Efendinin birinci bakanlığı sırasında yine uygulanmak istenir. Ancak elbisesi olmayan öğrencilerin okula alınmama kararı aşağı yukarı 300 guruşluk önemli bir harcama gerektirdiğinden tavizsiz olarak uygulanamadı. Bakan, yüze yakın idadideki öğretim düzeyinin yükseltilebilmesi için vilayet idadilerinden 10 tanesini sultani haline getirmek gerektiğini söylemiş ve uygulamıştır. Bakanın tasarısına göre bu yeni sultaniler yükseköğretime öğrenci hazırlayacaklar, kalan idadiler ise ameli adamlar yetiştirecekti. Yatılı ve daha çok öğrenci alınarak kurulan bu sultanilerin öğretmenlerine de daha çok maaş verilecekti. Bu okulların son sınıflarındaki tabii bilimler ve riyaziye dersleri Fransızca okutulacağından, öğrenciler daha iyi dil öğreneceklerdi. Bu şekilde yetişen öğrenciler yabancı ülkelere gönderildiklerinde zorlukla karşılaşmayacaklardı. Bu okulların müdür yardımcıları ve bazı öğretmenleri Fransa'dan getirtilecekti. Bu okulların dışında kalan gündüzlü idadilerde Fransa'daki “lyceemoderne”ler düzeyinde bir program uygulayacaktı. Satı Bey, Bakanın bu girişiminden asıl amacın, yabancı ve gayrimüslim öğrencileri de Türk okullarına çekmek olduğunu söylemiştir. Bu okulların açılmasına karar verildikten sonra “vilayatta tedrisat-ı tâliyenin hüsnü cereyanı için” bazı önlemler alacak olan bir komisyon kuruldu. Bu okullarda görev alacak öğretmenlerin seçimi için bütün ülke çapında bir sınav yapıldı. Yeni sultaniler 1910 Eylül'ünde açıldı. İlk açılışta bunlara lise denildi. Okulların açılışından üç hafta sonra üzerinde “Liselerin tanzim ve idarelerine ve tedrisatına müteallik” diye yazan örgüt, program ve yönetmelik ortaya çıkarıldı. Bu yönetmelikte yer alan yeni programa göre tabiat bilimlerine ayrılan ders saatleri azaltılmıştır. Ancak buna karşın dil dersleri ve matematik bilimlerinin saatleri ise

arttırılmıştı. Programı kusurlu, ruhsuz ve aşağılanacak düzeyde görülen bu yeni örgüt, gerek taşradan gerekse merkezden bir sürü soru ve itirazlarla karşılaşır. Bunların öğretmenlerine diğerlerinden çok maaş verilmesi ve mezunlarının diğer idadi çıkışlılarla aynı haklara sahip olmaları Emrullah Efendi'yi çok şiddetli eleştirilerin hedefi yaptı. Basındaki birçok eleştirilerin yapılırken, Meclis'te de hakkında soru önergesi verildi. Bakanın “Osmanlı birliğini sağlamaya çalışıyoruz, bütün Osmanlı fertlerinin bir okulda öğretim görmelerini sağlıyoruz” diye savunduğu bu düzenleme, daha sonraki yıllarda da sorunlar çıkarmaya devam etti. 1913 yılında bütün idadiler sultaniye çevrildi. Emrullah Efendinin ikinci bakanlığı sırasında hazırlayıp, ancak yine yasalaştıramadığı “Tedrisat-i Tâliye Layiha-i Kanuniyesi” de orta öğretimdeki idadi-sultani karışıklığını aynen devam ettiriyordu⁷⁴.

2. İDADİLERİN SULTANİLERE ÇEVİRİLMESİ

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ortaöğretim konusunda çalışmalar yapılması gündeme gelir. Vilayet merkezlerindeki yedi yıllık idadiler 1910 yılında başlayan bir çalışmayla aşamalı olarak sultani mekteplerine çevrilmeye başlanır. İstanbul ve bazı vilayet merkezindeki on idadi bu süreçte sultani haline getirildi. Özellikle yedi yıllık idadiler bu değişime uygun görülür. 1913 yılında sultanilerin eğitim-öğretim süresi iptidai kısmını da kapsayacak şekilde 12 yıla çıkarılır⁷⁵.

İdadilerden yedi yıllık olanları iki aşamalı bir çalışmayla “sultani” yani liseye çevrilirler. İlk çevrilen idadiler Maarif Bakanı Emrullah Efendinin girişimleriyle oldu. Emrullah Efendi, bütün Osmanlı unsurlarının ortak eğitim ve öğretim görecekları bir öğretim kademesi belirlemek istiyordu. Bunu ilköğretim seviyesinde sağlamanın güçlüğüne gördüğü için idadilerde gerçekleştirmeyi düşünür. Ancak ülkede yedi yıllık ve beş yıllık olmak üzere pek çok idadi vardı. Düşündüğü şekli hepsinde uygulayamayacağını kısa süre sonra anlar. Böylece daha az sayıda idadiyi değiştirmek istemiştir. 12 vilayet

⁷⁴ a.g.e., s.72.

⁷⁵ Öztürk, a.g.m., s.466.

idadisini İstanbul'daki “Mekteb-i Sultani” şekline çevirmek istedi. Bunların ikinci müdürlerini Avrupa'dan getirtmeyi, son iki sınıftaki bazı derslerin sırf Fransızca okutulmasını kararlaştırdı. Öğretmenlerin maaşlarını da artırırken işini iyi yapan öğretmenler buldu. Emrullah Efendi, bu tasarılarını uyguladı. Bu uygulamaları 3 Ekim 1910 yönetmeliğine göre yapmıştır. Bahsedilen yönetmelikte “lise” şeklinde düzenlenmesi gereken idadiler eski hallerine benzediği için bir buçuk ay kadar sonra yönetmelik tekrar değiştirildi. Bakanlık bu yeni kurduğu okullara da “Sultani” diyordu. Bu değişiklik sırasında Bakanlığın pek çok hataları oldu, ama bunlar zaman içinde halledildiler. Kalan yedi yıllık idadiler hakkında da 1913 Nisan'ında “sultaniye çevrilme” kararı alındı. Bu çevrilme sırasında okullar, da genişletilecekti. Bakanlık, buralarda Rumeli'den gelen öğretmenleri istihdam etmeyi düşünmüştür. Sultaniye çevrilme kararı 1914 yılından itibaren uygulanacaktı. Şükrü Bey'in bu kararı almasında o zamanki yedi yıllık idadilerle, sultani diplomalarının derecelerinin eşit olması önemli rol oynamıştı. Diplomalar mezunlara aynı hakları sağladığından ve sultani öğretiminin de bir yıl fazla olmasından dolayı kimse sultani son sınıfı okumamıştır. Hatta genelde sultaniden öğrenciler yedi yıllık idadilere nakil yaptırarak idadi diploması alıyorlardı. Bu sebepten iki yıldır sultanilerin son sınıfları açılmamıştı. Şükrü Bey bu durumu sert önlemler olarak engellemeye çalışır. Ancak kesin çözüm yolu olarak da yedi yıllık bütün idadileri sultaniye çevirttirerek bulur. İkinci Meşrutiyet döneminin başlangıcında bütün ortaöğretim okullarına “idadi” deniyordu. İdadilerde okuyan yatılı öğrenciler de, gündüzlü öğrenciler de ücret vererek okuyorlardı. İdadi ücretleri 1909-1910 yıllarında Osmanlı Meclisinde ve basınında en çok tartışılan konu olmuştu. 1909 sonlarında bütçe yasası sırasında idadilere %20 oranında parasız öğrenci alınması, kalan öğrencilerin tümünün ücretli olması kararlaştırılmıştı. Meclis'teki tartışma ve bu konuda bir yasa çıkarma çalışmaları 1909 yılı Mart'ında başlamıştı. Bu konu 1910 yılının ilk döneminde iyice kesin hâle geldi. İdadi öğretimi İkinci Meşrutiyet dönemine kadar parasızdı. Hükümet devlete biraz kazanç sağlamak amacıyla bu öğretim kademesini paralı hale getirdi. Çünkü alınan bu ücretler eğitime harcanmıyor, doğrudan genel bütçeye katılıyordu. Bu ücretlerin yanında Bakanlık orta ve

yükseköğretimde bazı fakir öğrencilerin parasız okutulması için bir yasa da çıkarttı. Bu ücretler gündüzlü (nehari) öğrencilerden vilâyetlerde 2, livalarda 1,5 lira olarak almıyordu. Yatılı (leyli) öğrencilerden ise adları belirlenen dört gruba göre 15-25 lira arasında bir ücret alınmıyordu. İstanbul hariç diğer yerlerdeki idadilerin rüştiye ve ihtiyat sınıflarından ücret alınmıyordu. Zikredilen bu ücretler üç taksitte alınmıyordu. Ayrıca her idadi % 20 oranında da parasız-yatılı (ücretsiz-leyli) ve % 20 oranında da parasız-gündüzlü “(ücretsiz-nehari)” öğrenci alacaktır. Meşrutiyet başlarında idadi öğretmenlerinin maaşları büyük bir sorun oldu. Dersine gelmeyen öğretmenlerin ücretlerinden kesiliyordu. Ayrıca, yapılan “tensikat” sırasında pek çok idadi öğretmenin maaşı da düşürülmüştü. Nail Bey'in Bakanlığı sırasında İdadi öğretmenleri grev yapma kararı almışlardır. Ancak bakanın öğütleri üzerine vazgeçmişlerdi. İdadi öğretmenleri okuttukları derse göre maaş alıyorlardı. En yüksek maaş 700 guruştur. Bakanın verdiği bilgiye göre, 1910 yılında idadi öğretmenlerinden 372'si 600, 272'si 500, 394'ü 100-200 guruş arasında maaş alıyordu. Yıldız (Üsküp) gazetesinin yazdığına göre Prezrin, Priştine, Üsküp ve İpek civarında en yüksek, maaş 500 kuruş idi. Bakanlık üç gün derse gelmeyen öğretmenin maaşının yarısını, bu tekrar edildiği zaman da tamamını kesme kararı almıştı. Bu devam ettiği takdirde de istifa etmiş saymıştır⁷⁶. Bu maaş kesintisinin nedeni ise öğretmenlerin derslere devam etmelerini ve sürekliliğini istemesinde kaynaklanır.

1911'de Satı Bey, o dönem Maarif Bakanı Emrullah Efendiye “ mekatib-i ibtidaiyesi olmayan bir yerde mekatib-i idadi, mekatib-i idadisi olmayan bir yerde Darülfünun tesis etmek kabil midir” diye bir soru sorar. Kendisi ise “hiçbir derece-i tahsil alttakine istinat etmeden yükselemez; çürük bir ilköğretime dayanan tahsil hiçbir zaman yükselemez” diyordu. Ancak iyi bir üniversitenin aalt kurum olan birçok idadiye, iyi bir idadinin de alt kurum olan birçok rüştiye ve iptidaiyeye dayanmakla daha faydalı olacağını savunuyordu. Emrullah Efendi ile bu konuda farklı düşündüğünü beyan ederek Satı Bey, İkinci Meşrutiyet devri düşünürlerinin bütün eğitime ortaöğretim noktasından

⁷⁶ Ergün, a.g.e., s.311-313.

bakmasını eleştirmiştir. Özellikle artık iptidailerin idadi etki ve baskısıyla şekil almasından, oradan akacak harçlar ve çimentolarla kuvvet kazanmasından vazgeçilmesini istiyordu⁷⁷.Çünkü sadece idadi eğitim kurumları ile ülkenin eğitim sorunu halledilemezdi. Bu konu da 21 Kasım 1911'de İttihat ve Terakki örgütünün karşısındaki birçok gurubun toplanmasıyla kurulmuş bir “birleşik cephe partisi” niteliğinde bir parti kurulur. Birbirlerinden çok farklı grupların dayanışmaları kısa sürdüğünden, bu partinin de etkinliği kısa sürmüştür. Ancak bu partinin isim olarak uzun yıllar “muhalefet”i temsil etmiştir. Partinin 1911'de yayınlanan programında 19-28. Maddeler eğitimle ilgili konuları kapsıyordu ki şu şekilde özetlenebilir: İdadilerin yayılması, ilköğretimin gelişmesine bağlıdır, idadilerde başarılı olan fakir çocuklar yükseköğretim sınavını kazanırlarsa, devlet tarafından okutulacaklardır⁷⁸. Yeni kurulan muhalif partide parasız eğitimden yana olduğunu programında beyan etmiştir. Ancak tüm bu gelişmelerin ardından 1912 Balkan Savaşı yenilgisiyle eğitimde ulusallaşma gündeme gelirken yeni alfabe arayışına girilir⁷⁹.

Şerif Paşa, 1912' de Bakan olduktan sonra “İfham” gazetesine yaptığı bir açıklamada ayrıntılarla uğraşmadan önce eğitimin amacının saptanması gerektiğini belirtir. Özellikle eğitim biçiminin Bakanların değişmesiyle değişmeyecek kadar sağlam temellere dayandırılması gerektiğini vurgular. Bakana göre, her kademedeki okullar çok düşük bir seviyede bulunmaktadır. Bunun için ortaöğretim kademesinde önemli değişiklikler yapmalıdır. İdadiler iyice “sınıf mektepleri”ne benzetilmelidir. Teorik olarak verilen derslerin uygulamaları arttırılmalıdır. Ortaöğretim süresi kısaltılarak bazı yüksek derslerin kaldırılması gerektiği söylenir. Ayrıca idadilerde aynı program uygulanmaması istenmiştir. Çünkü Şerif Paşa'ya göre idadiler buldukları yörenin gereksinmelerine cevap verebilecek adeta bir sanat okulu olmalıydılar. Ayrıca, idadilerin yüksekokullara öğrenci hazırlayacağını ve üniversitede ihtiyat sınıflarının tekrar açılacağını söylüyordu. Şerif Paşa'nın ihtiyat sınıfı ve idadi tasarıları tepkiyle karşılandı. Okulların mekana göre aşırı derecede

⁷⁷ a.g.e., s.183.

⁷⁸ a.g.e., s.271.

⁷⁹ Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, 1991, s. 135.

farklılaşmasının sakıncalı olduğu düşünölmüştür. Zaten idadilerle sanat okullarının ayrı ayrı görevleri olduğu ileri süröldü. Bakanın idadilerde yapmak istediğı değışiklik 20. yüzyıl başlarında “Ticaret ve Ziraat Şubeleri” açılarak Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilmişti. Bu öğretim ücretli öğrencilere seçmeli, ücretsiz öğrencilere de zorunlu tutuldu. Tüm bu çabalara rağmen istenilen başarı sağlanamadı ve kaldırıldı⁸⁰.

1913'te itibaren sultaniler, vilayet merkezlerinde faaliyet gösteren yedi yıllık idadilerin yerini alır. Bu arada 1913'ten sonra sancaklarda bulunan beş yıllık idadilerde de bazı düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenleme ile yeni bir program yürürlüğe girer. Yeni programa göre bugüne kadar idadi adı altında faaliyet gösteren okullar o sırada rüştiyeler kaldırıldığı için eğitim süresi altı yıla çıkarılır. Ayrıca idadilerde verilecek olan eğitim var olan iptidailere dayandırılarak farklı amaçlı okullar halinde teşkilatlandırılmasına karar verilmiştir⁸¹.

Maarif Bakanı Ahmet Şükrü Bey'in 1914'te düzenlemesinin ardından yedi yıllık idadileri tamamen sultaniye çevrilir. Ayrıca liva idadilerini üç yıla indirmesinden sonra, bu üç yıllık idadilerin programları yeniden hazırlanır. 1914 Mart'ında programlara geniş oranda sanayi, ticaret ve ziraat dersleri konulur. Düzenlenen bu programı Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin uygulaması kararlaştırılır. Her iki Bakanlığın görevlendirdiğı kişilerden oluşan bir komisyon, idadi programlarını düzenlemek için 29 Mart 1914'den itibaren toplantı yapmaya başladı. “Tedrisat-ı Tâliye Program Encümen-i Daimisi” çalışmalarını 1914 Haziranında tamamladı. Komisyon daha çok örgüt üzerinde durdu. 1913'de Bakanlığın hazırladığı taslağı nerdeyse aynen kabul etti. Ancak bu üç yıllık idadi programlarını, vilayetlerin gerekli hazırlıkları yapıp, araç ve gereçleri sağladıktan sonra 1915 yılında uygulamayı kararlaştırdı⁸².

⁸⁰Ergün, a.g.e., s.255

⁸¹ Öztürk, a.g.m., s. 466

⁸² Ergün, a.g.e., s.309.

İkinci Meşrutiyet yıllarında eğitim harcamalarının genel bütçeye oranları

Yıl	Maarif Harcaması	Diğer Eğitim Harcamaları	Toplam	Genel bütçeye oranı
1325	66.052.751	30.105.493	95.158.244	%3.13
1326	94.639.804	54.840.926	149.480.730	%4.53
1327	99.448.185	61.064.276	160.512.461	%4.42
1328	96.275.392	45.043.609	141.369.001	%4.15
1329	-	-	-	-
1330	55.349.237	68.208.833	123.598.070	% 3.63
Toplam	411.765,369	259.313.137	671.165.506	%3.99

Devlet bütçesinin % 50'ye yakınının “Düyûn-u Umûmiye” adıyla dış borçları ödemeye ayrıldığı, % 25'inin de -Hatta Jandarma, Bahriye ve İmalât-ı Harbiye harcamaları da katılırsa % 35'inin- savunma harcamalarına ayrıldığı görülür. Osmanlı bütçesinde, eğitime ancak % 3-4 civarında bir para ayrılabilirdi. Yani az bir miktar para ile İmparatorluğun eğitim harcamalarını karşılamak ve yeni yatırımlara girişmek önemli bir sorun haline gelmişti. Bu bakımdan bütçe harcamalarını bir de kendi içinde değerlendirmek gerekir. Görülüyor ki, 1909 yılı eğitim bütçesinin %37'si gibi büyük bir kısmı Dârülmua'llimîn harcamaları ile vilayetlerdeki iptidai ve rüştiye okullarının harcamalarını kapsıyordu. Bu durumdan ilköğretim ve muallim yetiştirme hususuna ayrı bir önem verildiğini görmekteyiz. Geriye kalan % 30'a yakın bir kısmı da idadilerle Mekteb-i Sultani, Darülmua'llimat, Dârüşşafaka gibi okulların maaş ve masrafları, % 11'lik bir kısmı da yüksekokulların maaş ve harcamalarını kapsıyordu. 1910 yılında yapılan azaltmalar sebebiyle idareci ve memurlara ayrılan harcamalar oldukça kısıtlanmıştır. Bu karşın iptidailer,

rüştiyeler ve öğretmen okullarına ve yüksekokullara ayrılan paralarda büyük bir artış görülmüştür⁸³.

Eğitim hisseleri vilayetlere dağıtılırken bu dağıtımda kullanılan esaslar, nedeniyle toplumlar birçok konuda anlaşmazlıklar çıkar. Daha sonra bir irade-i seniyye ile eğitim hisselerinin Maarif Nezareti bütçesi aracılığıyla vilayetlere devredilmesine ve vilayetlerdeki iptidai, liva idadileri, sanayi okulları ve öğretmen okullarına harcanmasına karar verilir. Bu maarif hisseleri 1914 yılında okul yapımı için Fransız malî kuruluşlarından alınan 6000 liralık borca karşılık yapılmak istenmiş, ancak Meclis'te sert tepkilerle karşılaşmıştı. Daha sonra bu hisselerin yine vilayetlere ödenmesine ve vilayetlerin “İdare-i Hususiye” bütçelerine geçirilmesine dair bir yasa çıkartıldı. İkinci Meşrutiyet'ten önce her yıl düzenli bir bütçe yapılmazdı. Her Bakanlık gerekli gördüğü yerlere, Padişah'tan “iradeler” olarak harcamalar yapardı. Genel bir hesapla 1905-1908 arasındaki eğitim harcamaları 170.000-180.000 lira kadardı. Bunlara Mülkiye, Aşiret okulları gibi kurumların harcamaları da katılırsa, yılda aşağı yukarı 200.000 liralık bir eğitim harcaması yapılırdı. İkinci Meşrutiyet yıllarında ise eğitim bütçelerinin gelişimi şu şekilde olmuştur⁸⁴.

Yıl	Eğitim Bütçesi
1324	442.000 lira
1325	660.527 lira
1326	946.398 lira
1327	994.481 lira
1328	962.753 lira
1329	? 428.047
1330	553.492 687.786

Yukarıda ki verilerden de anlaşıldığı üzere İkinci Meşrutiyet yıllarında ki 1329(1913) yılına ait genel bütçe bulunamamıştır. Maarif bütçesi ile ilgili olarak Takvim-i Vakayi ve Düstur'un ikinci tertip V. ve VI. ciltlerinde çeşitli

⁸³ a.g.e., s.237.

⁸⁴ a.g.e., s.235

zamlar ve harcama birimleri arasındaki değişiklikler verildiği için bu durum inceleme yapma imkanı sunmaktadır. Bu hususta çıkartılan geçici yasalara bakarak en büyük zamlar Arap topraklarında yapılacağı ve gündüzlü idadilerin yatılıya çevrilme kararları alındığı anlaşılır⁸⁵. Arap topraklarında gündüzlü idadinin yatılıya çevrilme kararının alınmasının nedeni belki de yaşayan toplumda çıkabilecek ayrılıkçı hareketleri önlemektir diyebiliriz.

I. Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde ise şartlar gereği eğitime yönelik çalışmaların yapılması pek mümkün olmamıştır. Çünkü ülkede maddi ve manevi olarak birçok alanda zorluklarla karşılaşılıyordu. Dünya savaşı sonrasında Milli Mücadele Döneminin sonuna kadar ayakta kalan altı zirai, beş sanayi ve bir ticari şubeli idadi mevcuttu⁸⁶. Tüm yaşanan olumsuzluklara rağmen ne idadiler ne de diğer eğitim kurumları ikinci plana atılmamaya çalışılmıştır. Hatta I. Meclis'te Maarif Vekili Rıza Nur, 19 Ekim 1920'de yaptığı konuşmada mektepler, muallimler ve talebeler hakkında bazı rakamları verir. 50-60 kadar idadinin mevcut olduğu ve ülke genelinde muallime ihtiyaç olduğu vurgusunu yapmıştır⁸⁷. Her şeye rağmen eğitim konusuna hassasiyetle eğilmekte olduğu görülmüştür. 1920 Aralığında gerek TBMM'de gerekse basında en çok tartışılan konulardan biri, sultanilerin lağvedilip yerine idadilerin kurulması şeklinde düzenleme yapılmak istenmektedir. Ancak bu konu zaten İkinci Meşrutiyet yıllarından beri tartışılmıştır⁸⁸.

II. Maarif Kongresi, Sakarya Savaşı'nın başlamasından bir ay önce Ankara'da 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında toplandı. Bu kongreye Mustafa Kemal cepheden gelerek kongreyi açtı. 250 dolayında kadın-erkek öğretmen katıldığı kongrenin iki önemli gündeminden biri Orta öğretim programları ve dersleridir. Çünkü bugüne kadar uygulanagelen eğitim ve

⁸⁵ a.g.e., s. 241.

⁸⁶ Öztürk, a.g.m., s.466.

⁸⁷ Necdet Sakaoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 14.

⁸⁸ Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ocak Yayınları, Ankara, 1997, s.10.

öğretim yöntemlerinin ulusu gerilettiği bu sebepten değişmesi gerektiği vurgulanmıştır⁸⁹.

Genç Cumhuriyet'in ağır savaşlardan çıkmış yorgun topraklarında eğitim konusunda sayısal durumlara bakarak II. Meşrutiyet döneminde son şeklini alan eğitim sistemi, Cumhuriyet'in başında da hemen hemen aynen devam etmektedir. Aynı II. Meşrutiyet döneminde olduğu gibi idadiler umumi, zirai, sanayi ve ticari şubelere ayrılmışlardır. 1923 yılında ülke genelinde 39 erkek idadisi, 3 de kız idadisi olmak üzere toplam 42 idadi bulunmaktadır⁹⁰.

Cumhuriyet'in Başında İdadiler (1923)				
	İdadi sayısı			Öğrenci sayısı
	Umumi	Zirai Sanayii Ticari Toplamı	İptidai	Tali Toplam
Kız	-	3 – 3	422	27 449
Erkek	30	6 2 1 39	2692	724 3416
Toplam	30	6 2 1 42	3114	751 3865

Cumhuriyet yıllarının başına kara ayakta kalan bu eğitim kurumları daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalarla günümüzde liselere yani ortaöğretim kurumlarına çevrilmiştir. Bu çevrilme 1923 yılında bütün genel ortaöğretim kurumlarına lise adının verilmesi kararı ile gerçekleşmiştir. Hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet yıllarında ortaöğretim kurumlarının eğitim açısından yeri yadsınamaz. Bu nedenden dolayı Osmanlı Devleti'nin bir eğitim kurumu olan Kırşehir Mekteb-i İdadisi hakkında araştırma yapmanın doğru olduğu düşünülmüştür.

⁸⁹ Sakaoğlu, a.g.e., s.16.

⁹⁰ Alkan, a.g.m., s.241.

II. BÖLÜM

KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİ

A. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNİN KURULUŞU

Kırşehir Sancağında resmi olarak açılacak idadi için 15 Haziran 1891 yılında izin alındığı yazılı belgelerde anlaşılmaktadır. Okulda görev yapan ve yeni tayin olmuş muallimlerin tayin belgelerinin örneklerinin gönderilmesi istenir. Mektepte görev yapacak olan muallimlerin maaşlarının şimdilik maarif hesabına geçileceği ifade edilir. İlk açılış töreni için Ankara Vilayetinden 100 guruş ödenek talep edildiği ve bu talep sonucunda istenilen ödeneğin temin edildiği görülür. Bu ödeneğin talep nedeni ise muallim tayinlerinin yapılması olduğu bildirilir. Mevcut bilgilerden yola çıkarak Kırşehir İdadi Mektebinin açıldığı ancak mektep binasının olmadığı bilgisine ulaşılır. Bina olmamasına rağmen açılan mektebe bilinen ilk tayin 2 Temmuz 1891 yılında yapılırken mevcut rüştiye binasında eğitim verilebileceği yorumu yapılabilir. Çünkü 1891 yılı Ankara Vilayet Salnamesinde Kırşehir Rüştiyesi muallim kadrosu ile bir süre sonra açılan idadi mektebinde görev alan muallimlerin isimlerinde benzerliklere rastlıyoruz⁹¹. Mektep hakkında ayrıntılı bilgilere arşiv kaynaklarından ulaşırken 1893 yılı Ankara Vilayet Salnamesinde idadinin açılması hakkında bilgiye rastlanmamıştır. Aslında mektep iki yıl önce açılmasına rağmen hala salnamelerde yer verilmemesi ilginç karşılanabilir. Ancak bu durum mektebin kadrosunun hala yeterli görülmemesi hususunu ortaya çıkarmıştır.

Kırşehir İdadi Müdürlüğüne ilk olarak adı arşiv kaynaklarında sık sık geçen Vasfi Efendinin tayin olunduğu bilgisine varılır⁹². Kırşehir İdadisinin açılışından iki yıl sonra yani 1893 yılında kullanılan Kırşehir İdadi binasında bazı sorunlar ortaya çıkar. Çünkü muhtemelen binanın eski olduğu tahmin

⁹¹ Ankara Vilayet Salnamesi-1308-1309 s. 195.(Bundan sonra dipnotlarda “AVS” olarak geçecektir.) Muallim Selman, Mehmet Ali efendi gibi benzer isimlere geçmektedir.

⁹² MF- MKT-129/126-1-3.

edilir. Binada çıkan sorunlar Ankara Vilayetine bildirilerek binada yapılması gereken tadilatların olduğu dolayısıyla masrafların olduğu bilgisi verilir. Geçmişte de aslında kullanılan bina için harcama yapıldığı anlaşılır ancak yine ihtiyaç olduğu muhasebe evrakları da eklenerek gönderildiği görülür⁹³. Kırşehir İdadi Müdürlüğünün ödenek talebini Ankara Vilayeti Maarif Müdürlüğüne yapması idadinin resmi olarak bağlı olduğu üst kurum bilgisine ulaşmamıza sebep olur.

Kırşehir Mekteb-i İdadisinin açıldığı ancak binasının yapılması hususunda 24 Nisan 1894 tarihli belgede Maarif Nezaretine yazılan resmi evrakta Çatalca, Amasya ve Kırşehir’de bir mektep inşa edileceği ve bu mekteplerin masraflarının karşılanacağı resmi hükümet izninin verildiği anlaşılır⁹⁴. Bu resmi belgeye göre Kırşehir Mekteb-i İdadi binasının yapılışı 1894 yılı olarak kabul edilebilir.

Binanın yapılması ile birlikte idadi açılışının resmi olarak yapılması için Ankara Valisi Tevfik Bey’in 5 Aralık 1899 tarihli resmi kayıtlarda Kırşehir İdadisi açılışına padişahı davet ettiği görülür. Bu açılış resmi olarak kayıtlara ilk açılış töreni olarak kaydedilmiştir⁹⁵. Aslında mektep 1891 yılından beri var olduğu ancak resmi açılış töreninin geç yapıldığı anlaşılır. Kırşehir İdadisinin resmi olarak ilk açılış töreni yapılmasının ardından 3 Mart 1900 tarihinde kayıt altına alınmak üzere bu mektepte görevli olan muallimlerin ismi, tayin tarihi ve kaç gurusu maaş aldıklarını Ankara Vilayetine bildirilmeleri istenir⁹⁶. Muhakkak ki bundan evvelde bildiriliyordu ancak ilk açılış töreninin ardından böyle bir durumun resmi olarak tekrar edildiği görülür.

B. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE GEREKLİ OLAN MALZEMELERİN TEMİNİ

Mektep açıldıktan yaklaşık dört yıl sonra yani 1895 tarihinde Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürlüğü tarafından Ankara Maarif Müdürlüğüne yazılan

⁹³ MF-MKT-183/77-1.

⁹⁴ BEO-365/27331-1-1.

⁹⁵ MF-MKT-488/17-1.

⁹⁶ MF-MKT-488/17-2-3.

dilekçede gerekli malzemelerin temini, mezuniyet töreni ve tamirat için 49000 guruş meblağ gerektiği görülür. Bu meblağın gerekli olduğu belgelerle kanıtlanarak tasarruf yapmanın mümkün olmadığı belirtilir. Okul da müfredat defterlerine, okul ve derslik ihtiyaçları olduğu ortaya konulurken gerekli meblağın gönderilmesi Ankara Maarif Müdürlüğüne onaylanır⁹⁷. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere okulun temel ihtiyaçları hususunda Ankara Maarif Müdürlüğü tarafından olumsuz karşılanmadığı anlaşılır. Ankara Maarif Müdürlüğüne 4000 guruşa ihtiyaç olduğu ifade edilirken müfredat programına muhasebe evrakları da eklenerek onay beklenir. Ayrıca hangi eşyaların temin edileceği tekrardan belirtilir. İstenilen meblağ olumsuz karşılanmamış olsa bile Ankara Valisi tarafından bu durum Maarif Nezaretine bildirilir. Mektep yeni açıldığı için malzeme ve temel eşyalarda eksiklikler olduğu belirtilirken konu ile ilgili mutasarrıflığa bilgi verildiği ve Maarif Nezaretinden onay beklendiği anlaşılır⁹⁸. Yani bu durumdan yola çıkarak mektepler eksikliklerini gidermek için istenilen meblağların onayı için Maarif Nezaretinden olumlu cevap istendiği ve mutasarrıflara da bilgi verilmesi gerektiği yorumunu yapabiliriz.

1899 yılına gelindiğinde ise Yozgat ve Kırşehir Mekteb-i İdadisi tarafından kıta haritaları konusunda talepte bulunduğu bir telgrafname de anlaşılır. Kırşehir ve Yozgat İdadilerinin Avrupa, Asya, Afrika haritaları konusunda istekte buldukları görülürken ayrıca Amerika, Avusturalya haritalarının da gönderilmesi konusunda başvuru yapılmıştır. Haritaların temin edilmesi için Ankara Vilayetine dilekçe yazıldığı ve istenilen bir haritanın masrafının 19 guruş olduğu belirtilir. Talep edilen haritaların hepsinin temin edilmesinin mümkün olmadığı bu sebepten dolayı eksik kalan bazı haritaların olduğu görülür. Bu eksiklikten dolayı iki mektebe 67 guruş ödendiği muhasebe tarafından bildirilir. Ankara Vilayeti ile yapılan yazışmalardan Kırşehir İdadi Mektebine Afrika, Amerika ve Okyanusya kıtalarının haritaları 25 Nisan 1899 da temin edildiği anlaşılır⁹⁹. Bu bilgiler çerçevesinde o güne kadar Kırşehir İdadisinde kıta haritası konusunda sıkıntı yaşanmıştır. Talep edilen listesine

⁹⁷ MF-MKT-244/31-1-3-5-7.

⁹⁸MF-MKT-244/31-9-10.

⁹⁹ MF-MKT-457-57-1-7.

bakarak hala Asya ve Avrupa kıtalarının haritaları hususunda eksiklik olduğu yorumunu yapabiliriz. Mektep daha evvel açıldığı halde ihtiyaçlarının çok sonra giderildiği görülür. Mektep ihtiyaçları ve ders gereçleri konusunda istenilen hassasiyet gösterilmediği görülürken her iki mektebe gönderilen meblağında ihtiyaçları gidermeyeceği göz ardı edilemez.

C. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİ

1. Mektepte Uygulanan Ders Programı ve Derslerde Görevlendirilen Muallimler

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde uygulanan günlük tedrisat cetveli aşağıda verilmiştir¹⁰⁰. (Tablo-7) Beş yıllık idadilerin genel ders programı ile Kırşehir İdadisi ders programı karşılaştırıldığında genel anlamda Ahlak ve Malûmat-ı Fenniye Dersleri verilirken Kırşehir’de bu derslerin olmadığı görülür. Ayrıca ders saatlerinde de farklılıklar yaşanır. Kırşehir İdadisi programında bulunan Malumat-ı Ziraaiye dersine, genel idadi ders programında rastlanmamıştır. Bu durumda gösteriyor ki genel idadi programı dışına çıkılarak vilayetlerin ihtiyaçları doğrultusunda programda farklı derslere yer verilebileceği görülmüştür.

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde düzenlenen ders programı ile birlikte muallim görevlendirilmesine de önem verilir. 1894 yılında Kırşehir İdadisinde görev yapan Muallim Hasan Şükrü Efendi 28 Ekimde yazdığı dilekçede Kırşehir İdadi Müdürü Mehmet Ali Efendi vefat ettiği için onun yerine görev almak istediğini beyan eder. Bu konudaki talebini Ankara Maarifine bildirerek Maarif Nezaretine talebinin iletilmesini ister¹⁰¹. Hasan Şükrü Efendinin bu talebinin ardından idadi muallimlerinden Vasfi Efendi, Maarif Nezaretine vefat eden müdür Mehmet Ali Efendi yerine kendisinin de görev alabileceğini belirtir. Vasfi Efendi Dârümuallimîn mezunu olduğu, mesleğinde başarılı olduğu, hem müdürlük hem de muallimlik yapabileceğini vurgular. Bunlarla

¹⁰⁰ MF-MKT-1060/48-53.

¹⁰¹ MF-MKT-281/56-5-7-8.

birlikte önceden Kırşehir Mekteb-i Rüştîyesinde görev yaptığı, ayrıca Ulûm-ı Diniye dersi verebileceğini de belirtir. Şimdilerde muallimlik görevinden ise 200 guruş aldığını söyleyerek müdürlük görevine en uygun muallimin kendisi olduğunu ortaya koyarak bu konuda talebini iletir¹⁰². Bu talepten sonra Maarif Nezareti, Ankara Maarifine gönderdiği belgede vefat eden müdür yerine görev yapabilecek en uygun muallimin Vasfi Efendi olduğunu ifade eder. Vasfi Efendi hem muallim hem de müdür olarak görev yapacağından dolayı 504 guruş maaşla göreve başlaması gerektiği söylenir. Hasan Şükrü Efendinin de müdür muavinliğine terfi etmesi uygun görülür. Maarif Nezaretince mektepte görev yapan Muallim Saim Efendinin de aynen devam edeceği, Fransızca derslerine muallim Panayot Kostantin Papadapulo'nun uygun olduğu geriye kalan Belagat dersine ise Raşit Efendinin verilmesi gerektiği söylenir¹⁰³. Maarif Nezaretinin bu emrinden sonra Ankara Valisi Memduh Efendi Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürlüğüne vefat eden Mehmet Ali Efendi yerine alıyyül âla şehadetnamesi bulunan, yedi yıl görev yapmış, Ankara Dârümuallimîn mezunu ayrıca Hamidiye Mektebinde Muallimlik görevinde bulunmuş olan Vasfi Efendinin uygun görüldüğü söyleyerek göreve başlama iznini verir¹⁰⁴. Mektep üç yıl evvel açılmasına rağmen müdür, müdür muavini ve muallim seçiminde liyakat ve mesleki tecrübenin arandığını ve bu konuda hassas olunduğu görülmüştür. Yaşananlardan da anlaşılacağı üzere mektepte vefat eden müdür yerine bakabilecek yine mektepte görev yapan muallimlerden birinin uygun olabileceği ifade edilir. Aynı görev için birçok başvuru yapıldığı için ilk önce Dârümuallimîn mezunu olan Vasfi Bey uygun bulunur. Aynı görev için Hilmi Efendi de talepte bulunur ancak Vasfi Efendinin uygun bulunmasına rağmen Hilmi Efendinin görevlendirildiği görülmüştür. Bu görevlendirme de neden değişiklik yapıldığı bilgisi mevcut değildir.

Ankara Maarif Müdürlüğü tarafından 31 Ağustos 1894 tarihinde yazılan belgede Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü olan Mehmet Ali Efendinin vefatı üzerine yerine vekaleten tayini gerçekleşen Vasfi Efendinin aslında mubassırlık

¹⁰² MF-MKT-229/40-12.

¹⁰³ MF-MKT-229/40-7.

¹⁰⁴ MF-MKT-229/40-1-5.

görevinde bulunduğu ancak müdür olarak ne kadar maaş alacağı ve hangi derslerin ona verilmesi gerektiği konuları Maarif Nezaretine sorulur¹⁰⁵. Vasfi Efendinin mezun olduğu mektebe bakarak mubassır olmaması gerekmektedir ancak neden böyle bir görevlendirme yapıldığı anlaşılamamıştır.

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde Ulûm-ı Diniye Muallimliğine Maarif Nezaretinden yazılı belge gelmeden Rüştîye Muallimliği yapmış olan Hilmi Efendi bu görev için uygun görülse dahi¹⁰⁶ Ulûm-ı Diniye ve Resim Muallimliğine Vasfi Efendinin uygun olduğu söylenir. Bahsedilen göreve bir hafta içinde görev yerine gitmesi için bilgi verildiği ifade edilir. Kırşehir İdadisinde görevli olan muallimlerinin görevine sebat etmemelerinden dolayı bu yıl sınıfları oluşturma görevi Vasfi Efendiye verilmesi uygun görülmüştür¹⁰⁷. Ancak aynı yıl Kırşehir Mekteb-i İdadi müdürlüğü yapan Vasfi Efendinin önceden Dersaadette ders aldığı ancak başarılı olamadığı 1885 tarihinde Dârülmuallimînin de ders alarak 1886 tarihinde şهادetname aldığı aynı yıl rüştîye muallimliğine 610 guruş maaşla tayin olduğu ve bu görevin ardından Ankara Dârülmuallimînliğine tayin olduğu ifade edilir. Vasfi Efendi bahsedilen mektepte vekaleten müdürlük yaptığı için söylenenlerden sonra Kırşehir Mekteb-i İdadisinde açığa kalan müdürlüğe 1100 guruş maaşla Ankara İdadisinde muavinlik görevi yapmış olan, ehliyet sahibi ve Mekteb-i Sultani mezunu olan Raşit Efendiye verilir. Fransızca ve Hesap dersleri Panayot Efendiye, geriye kalan Belagat dersi de Raşit Efendiye ve Fenni dersler ise Dârülmuallimîn mektebi mezunu olan Rıfat Efendiye verilir. Tüm bunlarla birlikte Ekim 1894 tarihinde Raşit Efendinin Maarif Meclisince bahsedilen mektep müdürlüğünü yapmasının uygun görülmesi üzerine görevine yemin ederek başladığı evraklarla muhasebeye bildirilir¹⁰⁸. Günümüzde de benzer uygulamalar yapıldığını, öğretmenlerin mesleğe başladıktan kısa süre sonra yemin ettiklerini ve bu konunun üzerinde

¹⁰⁵ MF-MKT-229/4-18.

¹⁰⁶ MF-MKT-229/40-13.

¹⁰⁷ MF-MKT-229/40-19.

¹⁰⁸ MF-MKT-229/40-6-11.

hassasiyetle durulduğunu görüyoruz. Yemin etmek meslek ahlakı ve etiği açısından önemli bir yere sahiptir.

Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürlüğüne getirilen Raşit Efendiden dolayı görev yapamayan Vasfi Efendiye de Ulûm-ı Diniye ve Hendese muallimliği verileceği 400 gurus maaş karşılığında çalışabileceği söylenerek bu konuda esas karar mercii olan Ankara Maarifinden hem görevlendirme hem de maaş konusunda onay beklendiği anlaşılır¹⁰⁹. Ancak Temmuz 1895 tarihinde Ankara Maarif Müdürlüğüne Kırşehir İdadisinde Ulûm-ı Diniye, Hendese ve Resim derslerinin sorumluluğu ehliyet sahibi olan Vasfi Efendiye verilmesi hakkında emir gelmiştir¹¹⁰. Bahsedilen diğer iki ders hususunda sorun yaşanmadığı ancak Kırşehir İdadisinde Resim muallimliğine Vasfi Efendinin uygun görülmesinden dolayı konu ile ilgili bilgi Kırşehir Mutasarrıflığına da verilmesi uygun olmuştur¹¹¹. Kırşehir Vilayeti Maarif Müdürlüğünde Dârümuallimîn de görev yapan Hakkı Paşa'dan Vasfi Efendinin Resim muallimliği yapması hususunda onay alınır yani Hakkı Paşa Vasfi Efendinin bu görevi yapabileceği müktediri olduğunu ifade eder. Çünkü Vasfi Efendinin Dârümuallimîn mezunu olduğunu ve bu görevi yapabilecek nitelikte olduğunu belirtir. Vasfi Efendinin tercüme-i hal(özgeçmiş) varakasını da Ankara Maarif Müdürlüğüne göndererek bahsedilen konuda yetkin olduğunu ortaya koymasını istenir¹¹². Bu konuda yaşanabilecek sorunların önüne geçilmesi hedeflenir. Ankara Maarif Müdürlüğüne Vasfi Efendi tarafından gönderilen belgeler ve alınan onaylardan sonra görev için uygun olduğu ve görev yapmasında sakınca görülmediği belirtilir¹¹³.

1897 yılında Kırşehir Mekteb-i İdadisinde Kitabet Dersi muallimi olmadığı için Ankara Maarif Müdürlüğüne Vasfi Efendinin bu göreve uygun bulunduğu belirtilir. Bunun üzerine Vasfi Efendinin uhdesinde yani sorumluluğunda olan Ulûm-ı Diniye, Hendese, Resim ve Kitabet dersleridir.

¹⁰⁹ MF-MKT-229/40-16.

¹¹⁰MF-MKT-229/40-30-32.

¹¹¹ MF-MKT-229/40-028.

¹¹² MF-MKT-229/40-27.

¹¹³ MF-MKT-229/40-26.

Haftalık 27 saat dersi olduğu meşguliyetinin çok olduğu ancak kendisinin başarılı olacağı söylenir. Ders durumunda yaşanan bu değişikliği muhasebeye bildirildiği ve maaş hesaplamasının tekrar yapılması uygun olacağı belirtilir. Muhasebe tarafından ilk maaş olarak 750 guruş verileceği ancak ikinci aydan itibaren 375 guruşun verileceği belirtilir¹¹⁴. Genelde muallimlerin ilk maaşından epeyce bir masraf kesildiği görülmüştür. Bu kesilen paraların mektep için veya başka konularda kullanıldığı bilinir.

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde İnşa, Kitabet ve Tarih dersleri Ziya Efendinin sorumluluğuna verilirken Fârisi dersi mektep mubassırı olan İbrahim Efendiye ve Yazı muallimliğinin de İsmail Efendinin uhdesine verildiği anlaşılır. Ancak İsmail Efendinin alacağı maaştan dolayı Vasfî Efendinin itiraz ettiği anlaşılır. Vasfî Efendinin itirazına gerek olmadığı beyan edilerek maaş bilgisinin açık olduğu söylenir¹¹⁵.

Kırşehir İdadisinde görev yapan muallimler listesine ayrıca maarif salnamesinden de ulaşmaktayız. 1898 yılına ait olan salnamede aşağıdaki tablo mevcuttur.¹¹⁶

Mektep müdürü Fransızca, Hendese, Cebir, Usulü-u Defter, Malumat-ı Fenni muallimi	Muhiddin Efendi
Ulum-u Diniyye, coğrafya, resim ve hesap muallimi	Vasfi Efendi
Ulum-u Diniyye ve arabi muallimi	Selman Efendi
Farisi, hüsn-ü Hat, Tarih ve Türkçe muallimi	Hasan Efendi
Türkçe Muallimi	Ziya Efendi
Mubassır	İbrahim Efendi

¹¹⁴ MF-MKT-229/40-35.

¹¹⁵ MF-MKT-463/8-1.

¹¹⁶ Maarif Salnamesi-1316, s.749-750. (Bundan sonraki dipnotlarda “MS” olarak geçecektir.)

Yukarıda tablodan da anlaşılacağı üzere mektepte muallim listesine ve görevlendirme durumuna salnamelerden de ulaşmak mümkündür. Ayrıca mektepte mubassır olarak İbrahim Efendinin devam ettiği hademe olarak da iki görevli olduğu yine salnamede belirtilmiştir.

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde görev yapan muallimlerden olan Hasan Efendinin aynı zamanda Tahvil Memurluğu yaptığı ifade edilir. Hasan Efendi bir diğer görevi mekteplere muallim belirleme olduğu için 31 Mayıs 1899 tarihinde mektep muallimlerini belirleyerek Ankara Maarif Müdüriyeti onayını beklediğini ifade ederek aşağıdaki listeyi ortaya koyar¹¹⁷.

M	Kitabet Dersi	Saygın bir muallim olan ayrıca Dârümuallimîn mezunu olan Vasfi Efendi yükümlülüğüne verilmiştir.
k	Fârisi Dersi	Mektep Mubassırı İbrahim Efendi yükümlülüğüne verilmiştir
e	Tarih Dersi	Ankara Mekteb-i İdadi mezunlarından Ziya Efendi yükümlülüğüne verilmiştir.
t	Hüsni Hat Dersi	Vekaleten bulunan İsmail Efendi yükümlülüğüne verilmiştir

görevlendirilen muallimlerin genelde mezun oldukları mekteplere yer verilir veyahut vekaleten görevde buldukları da belirtilir. Listeye bakılarak muallimlerin genelinin tahsil durumu iyi olduğu anlaşılır. Ayrıca bu görevlendirmeyi yapan Muallim Hasan Efendinin hem muallimlik hem de memurluk yaptığı aynı zamanda başka sorumluluklarının da olduğu görülür.

Yukarıdaki arşiv belgesi ile birlikte yine 1899 yılına ait Maarif Salnamesi incelendiğinde şöyle bir tablo ortaya çıkar¹¹⁸.

¹¹⁷ MF-MKT-463/8-5.

¹¹⁸ MS-1317, s.947-948.

Mektep Müdürü Fransızca, Hendese, Cebir, Usulü-u Defter, Malumat-ı Fenni muallimi	Muhiddin Efendi
Ulum-u Diniye, coğrafya, resim ve hesap muallimi	Vasfi Efendi
Ulum-u Diniye ve Arabi muallimi	Selman Efendi
Farisi muallimi	Münhal
Türkçe muallimi	Münhal
Hüs-ü Hat muallimi	Münhal
Tarih muallimi	Münhal
Türkçe muallimi	Ziya Efendi
Mubassır	İbrahim Efendi

Mevcut tablodan mektepte epeyce muallim açığı olduğu ya da yetersiz olduğu yargısına varılabilir. Ancak arşiv belgelerinde muallim ihtiyacının mevcut muallimlerle karşılamaya çalışıldığı anlaşılır. Bu hususta gereken bilgiler ilerleyen kısımlarda bilgiler mevcuttur.

Ankara Maarif Müdüriyetine gönderilen bu listeye 12 Temmuz 1899 tarihinde resmi bir belge ile yanıt gelir. Bu belgeye göre İnşa ve Kitabet Dersinin Vasfi Efendiye, Tarih Dersinin de Ziya Efendiye verilmesinin uygun gördüğünü ve maaşlarının da muallimlik yapmaya engel olmadığı belirtilir. Fârisi ve Hüsni Hat dersinin yukarıda tabloda belirtilen şekilde uygun olduğu ifade edilir. Vasfi ve Ziya Efendinin Tercüme-i hal(özgeçmiş) varakaları gönderilmesi istenir. Ankara Maarif Müdürlüğünden gelen bu resmi yazıdan sonra Kırşehir Maarif Meclisince bahsedilen hususlarda bazı kararlar alınır. Alınan bu kararlara göre Kırşehir Mekteb-i İdadisinde münhal olan mektep muallimliğinin Vasfi Efendiye verilmesinin uygun olduğu ve maaşına ek olarak 180 guruş verilmesi gerektiği yönünde hesaplama yapılır. Vasfi Efendinin maaşının toplam 225 guruş olacağı ve muhasebe kayıtlarına böyle yazıldığı bilinir. Muhasebe tarafından ilk maaşlarından itibaren yüzde bir

olacak şekilde sanduka için ayrılacağı ve yapılan bu kesintinin bağış hususunda alınacağı anlaşılır¹¹⁹.

Ankara Maarif Müdürü, Kırşehir Mekteb-i İdadisinde görev yapan Hasan Efendinin terfi alarak İzmir İdadisine tayini çıktığı hakkında bilgi verildiğini ancak böyle bir terfiinin olmadığı anlaşılır. Hasan Efendinin 12 yıldır görev yaptığı, yüksek ilim sahibi ve Dârümuallimîn şهادetnamesi olduğu için Hesap, Resim, Ulûm-ı Diniye dersleri verilir. Bir ve ikinci sınıflardaki Ulûm-ı Diniye dersleri Vasfi Efendi sorumluluğundaydı ancak bu dersler Vasfi Efendi'den alınarak Hasan Efendiye verilir. Ayrıca İbrahim Efendiye 102 guruş maaş karşılığında verilen tarih dersinin Hasan Efendiye verilmesi uygun görülür. Kayseri İdadisinden resim muallimi olarak gelmiş Reha Efendiye ise Hasan Efendinin uhdesinde bulunan resim dersinin alınarak Reha Efendiye verildiği beyan edilir. Yapılan bu değişiklikler Ankara Maarif Müdürlüğü tarafından uygun bulunduğu söylenmiştir¹²⁰.

Son olarak idadi de görevli olan Tahvil memurluğu yapan Hasan Efendini yaptığı düzenleme görülür¹²¹. (Tablo-8)

14 Ekim 1899 tarihinde Ankara Maarif Müdürlüğüne yazılan resmi belgede Kırşehir Mekteb-i İdadi Mubassırı İbrahim Efendinin Fârisi Muallimliği, İsmail Efendinin de Yazı Muallimliği yapması uygun görüldüğü ifade edilir. İsmail Efendinin maaşına ek olarak 101 guruş fazladan verildiği söylenirken bu konu ile ilgili kayıtlarda beraberinde gönderilir¹²². Bahsedilen konunun ardından Ankara Maarif Müdürlüğü Kırşehir Mekteb-i İdadisine gönderdiği yazıda Yazı muallimliğine uygun görülen İsmail Efendinin özgeçmişini almaları gerektiğini ifade ederek tayin olması için bu belgenin gerekliliğinden bahsetmiştir. Ankara Maarif Müdürlüğü tarafından gönderilen belgede İdadi Mubassırı İbrahim Efendi ve diğer idadi muallimi İsmail Efendinin tayinleri Maarif Meclisince uygun görüldüğü takdir de gazeteye ilan

¹¹⁹ MF-MKT-463/8-9.

¹²⁰ MF-MKT-463/8-11.

¹²¹ MF-MKT-463/8-15.

¹²² MF-MKT-463/8-19.

vererek bu durumun ilan edilmesi gerektiği ve böylelikle atama gerçekleşeceği anlatılır. Bu konuda meclisten onay verildiği ve Maarif Nezaretinden onay beklendiği bilinir. Ayrıca bu iki muallimin maaşlarından her ay %1'ini ayrılacağı söylenirken ayrılan meblağın ise idadi mubassırına maaş olarak verileceği söylenir¹²³. Ankara Maarif Müdürlüğü tarafından Kırşehir Mekteb-i İdadisinde İbrahim ve İsmail Efendilerin muallimlik yapmasına bir mani olmadığını belirtilir. Ancak gönderilen bir emirnameye istinaden Mubassır İbrahim Efendinin tekrar mubassırlığa sevk edilmesinin uygun olduğunu ve idadi müdürlüğünden imtihan belgelerini istediğini beyan eder¹²⁴. Tüm bu durumlardan yola çıkarak mekteplerde görev yapan mubassırların muallim olarak görevlendirilmesi uygun görülmezken bu hususta mesleki yeterliliğe önem verildiği görülür. Ayrıca mubassır maaşlarının da muallim maaşlarından kesinti yapılarak verildiğini görmekteyiz.

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde 13 Kasım 1898 tarihinde göreve başlayan yazı muallimi İsmail Efendiye 14 Mayıs 1900 tarihine kadar 765 guruş verileceği bildirilir. Oysa bu hususta istenilen maaşın verilmesi için Ankara Maarifinden yazı beklendiği anlaşılır. Bu sırada idadide görev yapan İnşaa, Kitabet, Tarih ve Terkiib Muallimi Vasfi Efendi ve Ziya Efendilere tam maaş verildiği görülür. Ankara Maarif Müdürlüğüne Kırşehir İdadisine yeni tayin olmuş olan yazı muallimliği yapan İsmail Efendinin memuriyeti onaylandığı halde yarım maaş verilmesinin sebebi sorulur¹²⁵. Yaşanan bu aksaklıktan sonra Ankara Vilayeti Maarif Müdür Vekili Selman Efendi Kırşehir İdadisindeki bu sıkıntıyı Maarif Nezaretine bildirerek memurluğu onaylanan Yazı Muallimi İsmail Efendiye yarım maaş verilme sebebini sorar. Bahsedilen mektepte memuriyeti onaylanmadığı halde vekaleten muallimlik yapan çalışanlara tam maaş verildiği ancak İsmail Efendide yaşanan sıkıntının anlaşılması belirtilir. Bu dilekçe karşılığında Ankara Maarifine gelen yazıda İsmail Efendinin memuriyetinin onaylanmadığı için yarım maaş aldığı belirtilir. Selman Efendinin bu konuda epeyce dilekçe yazdığı ve gelen cevaplara istinaden

¹²³ MF-MKT-463/8-22.

¹²⁴ MF-MKT-463/8-023.

¹²⁵ MF-MKT-524/27.1-2-3.

muhasebeye bu konu ile bilgi verildiği anlaşılır. Bahsedilen muallimle ilgili gerekli belgeleri gönderdiği ve elinden geleni konu hakkında yaptığı anlaşılır. Ancak konunun çözümü hakkında gerekli belgeye rastlanmamıştır¹²⁶.

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde 1900 yılına gelindiğinde Fârisi ve Hüsnü Hat muallimi olabilecek nitelikte muallim olmadığı görülür. Bu göreve uygun olabilecek muallimi bulmak için Ankara Maarif Müdürlüğü Ömer Lütfü Efendinin tercüme-i hal varakası Maarif Nezaretine göndererek görev için uygun olup olmadığına bakılmasını ister. Gönderilen belgede mektepte uygun muallim olmadığından dolayı Ömer Lütfü Efendiye verilmesinde bir sakınca olmadığı için usule uygun olarak kaydedileceği belirtilmiştir. Ancak daha sonrasında bahsedilen mektepte Hüsnü Hat muallimliğini İsmail Hakkı Efendi ve Fârisi muallimliğini de İbrahim Efendinin istediği anlaşılır. Bu isteklerini Ankara Maarifine bildirdikleri ve görev için uygun görüldükleri anlaşılır¹²⁷. Konu ile ilgili arşiv belgeleri ve 1900 yılına ait Vilayet ve Maarif Salnamelerindeki bilgilerde örtüşmektedir ancak bazı ufak farklılıklarda mevcuttur. Salnamelerde mektep ile ilgili bilgiler şu şekilde yer almaktadır¹²⁸.

Mektep müdürü, Fransızca, Hendese, Usul-u Defter, Cebir, Malumat-ı Fenni muallimi	Mustafa Nuri Efendi
Ulum-u Diniye ve Coğrafya muallimi	Vasfi Efendi
Ulum-u Diniye ve Arabi muallimi	Selman Efendi
Farisi muallimi	İbrahim Efendi
Lisan-ı Türkçe muallimi	Ziya Efendi
Hüsn-ü Hat muallimi	İsmail Efendi
Tarih muallimi	Ziya Efendi
Türkçe muallimi	Ziya Efendi

¹²⁶ MF-MKT-524/27-7-12-14-15-16.

¹²⁷ MF-MKT-562/18.5-6.

¹²⁸ MS-1318, s.1055-1056. VS-1318, s.237.

Mubassır	İbrahim Efendi
Bevvâb	Azat ve Selman Ağalar

Kırşehir İdadisinde görev yapan kadro bu şekilde verilmişken bazı noktalarda arşiv belgeleri ile aynı olmadığını görmekteyiz. Özellikle arşiv belgelerinde Muallim Ömer Lütfü Efendi ismine rastlarken salnamede bu isme rastlanmamıştır. Bu konuda eksikliklerin veya bilgi yetersizliği olduğu düşünülebilir. Belki de her iki belge farklı zamanlarda kaleme alındığı için böyle bir durum yaşanmıştır.

1901 yılına gelindiğinde ise Kırşehir Mekteb-i İdadisinin kadrosu hakkında Maarif salnamesindeki bilgilere bakacak olursak bazı farklılıklara yine rastlamaktayız. Bu bilgiler aşağıdaki gibi yer almaktadır¹²⁹.

Mektep müdürü, Fransızca, Hendese, Cebir, Hıfısıhha, İlm-i Eşye, Usul-u Defter muallimi	Mustafa Nuri Efendi
Türkçe, Tarih ve Coğrafya muallimi	
Ulum-u Diniye ve Arabi muallimi	Selman Efendi
Türkçe, Hesap, Ahlak muallimi	Ziya Efendi
Farisi muallimi	İbrahim Efendi
Hüsn-ü Hat muallimi	İsmail Efendi
Resim muallimi	
Mubassır	İbrahim Efendi

Maarif Salnamesindeki bilgiler bu şekilde genel anlamda verildiği için ayrıntılı bilgiler mevcut değildir. Muallimlerin mezuniyet ve tayin gibi bilgilerine yeterince yer verilmemiştir. Ayrıca bazı muallimler hakkında eksik bilgiler olduğu kanısına varılır. Ancak mektep ile ilgili olarak 1902 yılında

¹²⁹ MS-1319, s.377-378.

Ankara Vilayet Salnamesinde benzer bilgilere rastlarken sadece muallim kadrosunda Ömer Efendinin de yer aldığını görmekteyiz¹³⁰.

Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Mustafa Nuri Efendiye müdürlük görevi dışında Usûl-ı defter dersi de verildiği anlaşılır. Verdiği bu dersin maaşına 200 guruş olarak yansımaları gerektiği belirtilir. Mektep muallimlerinden Vasfi Efendinin de haftalık 33 saat derse girdiği ancak bu durumun uygun olmadığı anlaşıl原因arak 6 saat dersi alınarak mektep mubassırı İbrahim Efendiye verilir. İbrahim Efendiye verilen dersin ulum- diniyye dersleri olduğu belirtilir. İbrahim Efendiye haftalık 4+7 saat olmak üzere ders verildiği kitabet dersini de aldığı için 30 guruş, Fârisi dersi için de 120 guruş verilmesi uygun bulunur. Umumiye Başkatibi İsmail Efendiye Hüsnü Hat dersi verildiği ancak kendisinin teftiş görevi olduğu için bu görevi ifa edemeyeceği yani derslere zamanında giremediği anlaşılır. Bu görevin Ömer Lütfü Efendiye verilmesi uygun görüldüğü ayrıca Fârisi dersinin de verilmesi uygun görülür. Ömer Lütfü Efendinin Ankara İdadisinden aliyü'l âlâ derecesi ile mezun olduğu ve Hüsnü Hat konusunda da yeterli olduğunu belgelerle ortaya koyduğu anlaşılır¹³¹. İdadi mekteplerinde muallimler otuz saatten fazla ders almalarının uygun olmadığı, mektep müdürünün de derslere girmesinde sakınca olmadığını, görevi yapamayacağını düşündükleri görevlilerden de görevleri aldıkları ve derse giren muallimlerin mezuniyet derecelerine bakıldığı görülmüştür. Ankara Maarifi tarafından Kırşehir İdadisinde görev yapacak olan yazı ve resim muallimliğine Ömer Lütfü Efendi verildiği, ilk maaş konusunda gereken çalışma yapılacağı ve maaşlardan alınan aidat konusunda da Maarif Meclisince muhasebeye gereken bilgi verilerek gereğini yapacaklarını belirtmiştir¹³².

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde Kasım 1901 tarihinde kayıtlara dayanarak Ömer Lütfü Efendiye verilen maaştan her ay aidat adı altından keyfi bir şekilde 9 guruş kesildiği anlaşılır. Bu şekilde yapılan kesintilerin uygun bulunmadığı

¹³⁰ AVS-1320, s.232.

¹³¹ MF-MKT-562/18-7.

¹³² MF-MKT-562/18-9.

ve kabul edilmediği bildirilir. Aynı yıl haziran ayında Ömer Lütfü Efendinin tercüme-i hal varakası ikinci defa Maarif Nezaretine gönderilerek kesinti yapılmasının uygun olmadığı tekrar vurgulanır¹³³.

Muallim Selman Efendiye 15 saat Arabî dersi ve Ulûm-ı Diniye dersi, Muallim Sait Efendiye 9 saat Arabî dersi ve Ulûm-ı Diniye dersi, Mubassır İbrahim Efendiye ise Ulûm-ı Diniye ve Fârisi dersleri verildiği görülür. Ancak Fârisi derslerinin İbrahim Efendiden alınarak Vasfi Efendiye verildiği anlaşılmıştır¹³⁴. Bu değişikliğin sebebi de Vasfi Efendinin İbrahim Efendiye göre mesleki anlamda yeterliliği olması olmuştur. Ayrıca mektepte görev yapan diğer muallimlerin ders saati de aşağıda verilmiştir¹³⁵.

Kırşehir Mekteb-i İdadi müdürü Mustafa Efendinin ders saatleri

Müdüriyet	10
Fransızca	4
Hendese	5
Cebir Usul defteri	

Bu tablodan da anlaşıldığı gibi Mustafa Nuri Efendinin müdürlük haricinde dokuz saat daha ders aldığı ve müdürlüğün on ders saatine denk sayıldığı görülür.

Dârümuallimîn-i Rüşdi mezunu Muallim Vasfi Efendinin ders saatleri

Coğrafya	10
Hesap	9
Resim	5
Kitabet	5
Ulûm-ı Diniye	5

¹³³ MF-MKT-562/18-12-13.

¹³⁴ MF-MKT-562/18-14.

¹³⁵ MF-MKT-562/18-15.

Vasfi Efendi Ulûm-ı Diniye dersinde 1 ve 2. Sınıflara girmektedir. Toplamda 34 ders saati verildiği ancak sonrasında altı saatin alındığı bilinir. Çünkü bir muallime otuz saatten fazla ders verilmesinin uygun bulunmadığı görülür. Vasfi Efendiye ders saatlerinin fazla verilme sebebi yine mesleki anlamda yeterli olması özellikle darulmuallimin mezunu olmasından kaynaklanmaktadır.

Muallim Ziya Efendinin ilk düzenlenen ders saati

Tarih	8
Türkçe	14
Ahlak	4

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde Hüsnü Hat Muallimi İsmail Efendinin boş derslerinin mevcut olduğu yani tam ders saati almadığı belirtilir. Aslında kendisinin Ankara İdadi Şehadetnamesi olduğu ifade edilir. Ankara Maarifi Müdürlüğüne kendisi hakkında emir geldiği İsmail Efendiden geçici olarak yani vekaleten mubassırlık görevinde faydalanılması uygun bulunur. Zikredilen muallimin boş kalan memurluğa alınması için emir gelmiştir. Bu dönemde Kırşehir Mekteb-i İdadisinde resim ve yazı muallimliğinin yeterli olduğu belirtilir. Bu konudan yola çıkarak norm fazlası olan yani görevlendirilemeyen muallimin memur olarak görevlendirdiğini görüyoruz. Ancak konu ile ilgili gazeteye ilan verildiği, resim muallimine ihtiyaç olmadığı ama yazı muallimliğine yeni bir muallimin gelmesi gerektiği ifade edilir. Yazı muallimi ihtiyacı için Ankara İdadisi harekete geçer. Mektepte görevlendirilecek olan muallimlik için özgeçmiş(tercüme-i hal) örneği aldığı anlaşılır. Görev alacak muallimin maaşının da tespit edildiği anlaşılır. Alınan bu kararlar 1901 yılı mayıs ayında sicil defterlerine gerekli evraklarında eklenerek işlendiği ve ilk maaştan itibaren her ay maaşından aidat kesileceği belirtilir¹³⁶. Mektepte yazı muallimi olduğu halde neden görevlendirilmediği, bu konuda tekrar ilan verilmesi ve görev için muallim aranması hususunda yeterli bilgi olmadığı

¹³⁶ MF-MKT-562/18-17.

anlaşıyor. Yazı muallimi İsmail Efendinin görevini eksik yaptığı için yeni bir muallim arayışına gidildiği yargısına varılmaktadır.

Ankara Maarif Müdürlüğü tarafından Maarif Nezaretine yazılan dilekçede Kırşehir Mekteb-i İdadisinde resim, Hat ve Fârisi muallimliğinde eksik olduğu belirtilir. Ayrıca bahsedilen mektebe tayin beklendiği bu görev için de Ankara İdadi mezunu olan Ömer Efendinin uygun bulunduğu bildirilir. Bahsedilen muallimin Hüsnü Hat ve Resim derslerine girebileceği söylenir. İsmail Efendi de aynı görevi yapabileceğini söylediye de ehliyetinin de olmasına rağmen görevini ihmal ettiği için ondan farklı şekilde istifade edileceği anlaşılır. Ömer Efendinin tayinin onaylanmasının uygun olduğu ve görevlendirilmemesi durumunda bahsedilen derslere girebilecek bir muallimin olmadığı belirtilerek tayinin gerekliliği bir kez daha vurgulanmıştır¹³⁷.

Kırşehir İdadi Müdürlüğü tarafından Ankara Maarifine yazılan yazıda Hüsnü Hat muallimliğine vekaleten Ömer Efendinin devam ettirdiği belirtilir. Önceden aynı derse Duyun-u Umumiye Başkatibi olan İsmail Efendiye verildiği halde ders cetvellerine uyamadığı için ondan alındığı sabit olarak görev yapabilecek olan Ömer Efendiye verildiği anlaşılır. Ömer Efendinin Ankara İdadisinden ikincilik derecesi ile mezun olduğu söylenerek görevi layıkıyla yapabileceği vurgulanır. Bu görev verilene kadar mektepte Ömer Efendinin fahri olarak mubassırlık yaptığı da eklenir. Ayrıca Muallim Ömer Efendiye Hüsn-i Hat muallimliği yanında resim muallimliği de kendisine ilaveten verildiği söylenir¹³⁸. Bu bilgilerden yola çıkarken Kırşehir İdadi Mekteb-i Müdürlüğü muallim eksikliği ya da yetersizliği durumunda muallim görevlendirmesini emir beklemeden inisiyatif kullanarak yaptığı anlaşılır. Eğitimin aksamaması hususunda hassas olduğu görülür. Mektepte yapılan değişiklikleri görürken salnamelerde ise hendese ve resim muallimliğine Ziya Efendi, Türkçe ve Hüsn-i Hat muallimliğine Ömer Efendinin sorumluluğuna verildiği bilgisine rastlanır¹³⁹. (Tablo-9)

¹³⁷ MF-MKT-562/18-18.

¹³⁸ MF-MKT-562/18-19.

¹³⁹ MS-1321, s.343.

Mektep müdürü, Fransızca, Hesap, Malumat-ı Ziraiye, Cebir, Usul-u Defter muallimi	Mustafa Nuri Efendi
Coğrafya, Tarih, İlm-i Eşya muallimi	Mustafa Efendi
Ulum-u Diniye ve Arabi muallimi	Selman Efendi
Hendese ve Resim muallimi	Ziya Efendi
Türkçe ve Hüsn-ü Hat Muallimi	Ömer Efendi
Farisi muallimi	İbrahim Efendi
Mubassır vekili	Rıza Efendi

Yukarda verile bilgilere göre Maarif salnamelerde Ömer Efendi ismine rastlanılmaktadır. Arşiv belgelerindeki bilgilerle yine bazı noktalarda bilgilerin birbirini tamamlamadığını görmekteyiz.

Maarif Nezareti tarafından Kırşehir Mekteb-i İdadisinde bahsedilen derslerde yaşanan sıkıntıların giderilmesi için Ömer Efendiye Hüsnü Hat ve Resim muallimliklerinin maaş karşılığı verilmesi uygun görülür. Ancak bahsedilen muallimin Hüsnü Hat dersine girmesi için tercüme-i hal varakasının olması gerektiği söylenir¹⁴⁰. Hüsnü Hat dersinin yeterliliği olan muallimler tarafından verilmesi konusunda hassas olduğu kanısına varılır.

Ankara Mekteb-i İdadi mezunlarından Ziya Efendi 1900 yılında ilk defa Kayseri Mekteb-i İdadisine resim muallimi olarak atanmıştır. Ziya Efendinin eğitimi ve aldığı maaş hususunu tercüme-i hal varakasından öğrenilir. 260 gurus maaşla resim muallimliği ve vekaleten Türkçe muallimliği yaptığı öğrenilir. Aslında görevinde yeterlilik konusunda mezun olduğu idadiye bakıldığı Ankara'da bulunan idadinin ise yeterli görüldüğü anlaşılır. 1904 yılına gelindiğinde ise Ziya Efendi Ankara Maarif Müdürlüğüne Kırşehir Mekteb-i İdadisine 300 gurus maaş karşılığında Türkçe ve resim muallimliğine vekaleten görevlendirilmesi uygun görülür. Aynı yılın aralık ayında Ziya Efendi verilen derslerde başarılı olarak ve imtihan cetvellerini verir. Haziran 1904'te ise Ankara Maarif Müdürlüğü tarafından Türkçe dersine 120, resim

¹⁴⁰ MF-MKT-562/18-23.

dersi içinde 100 guruş maaş verilmesini uygun bulmasına rağmen Maarif Nezareti tarafından Ziya Efendiye her bir ders için 155'şer guruş maaş verilmesi istenir. Maarif Nezaretince uygun görülen maaşın ardından 300 guruş maaş olduğu için bu durumda maaş cetveli ile belirtilir. Ocak 1905 Kırşehir Mekteb-i İdadisinde 300 guruş maaşla çalışan Ziya Efendi'den alınan dersler daha uygun maaşla mektep muallimlerine verilmesi uygun görülür. Mektep muallimlerin Ömer Efendiye 100 guruş maaş karşılığında resim dersi muallimliği, Türkçe muallimliği ise mektep muallimlerinden İsmail Hakkı Efendiye 100 guruş maaşla vekaleten verilir¹⁴¹. Ziya Efendinin sorumluluğuna verilen derslerin bir yıl sonra alınması sebebi gösterilmediği için ekonomik olarak böyle bir politika uygulandığı düşüncesine varılmıştır.

1904'ün mayısında Maarif Nezaretine yazılan yazıda İsmail Hakkı Efendi Kırşehir Mekteb-i İdadisinden 1894 yılında mezun olmuş ve şahadetname aldığı görülen muallimin zikredilen mektepte fahri olarak Türkçe ve resim muallimliğine uygun olduğunu söyleyerek bu görev için uygun görüldüğü vurgulanır. İsmail Hakkı Efendinin bu görevde bulunmadan önce Kayseri'de vazife yaptığını söyler. Aynı zamanda Kırşehir Bidayet Mahkemesi Azası İsmail Hakkı Efendi zikredilen mektepte Resim ve Türkçe muallimliği yapmaya haiz olduğu söylenir¹⁴². Zikredilen idadiye İsmail Hakkı Efendi Maarif Meclisi tarafından Türkçe ve resim muallimliğine atanmıştır. Her ders saatine 20 guruş verilir. İsmail Efendinin Dârülmualimînin-i rüşdi den mezun olduğu belirtilir. Resim derslerinin yanında 1 ve 2. Sınıflarda Türkçe dersi verileceğini belirtilir. 180 ve 120 guruşluk ders saatleri olduğu toplam 300 guruş maaş verilir. Maaş durumuna bakıldığında 15 ders saati olduğu bilgisine varılır. Bahsedilen mektep muallimlerinden Ahmet Efendiye Fârisi muallimliği verilirken, İbrahim Efendiye ise hüsnü Hat muallimliği verilir. Ahmet ve İbrahim Efendilerin maaşları muhasebe tarafından tespit edilerek verilir. Zikredilen muallimlere de ders saati için 20 guruş verileceği

¹⁴¹ MF-MKT-818/20-1-2-3-7-9-10-11.

¹⁴² MF-MKT-828/16-1.

belirtilirken ancak Hüsni Hat dersine ise 45 guruş uygun görülür. Mektep muallimlerinin derslerinin sicil kayıtları işlenerek muhasebeye iletilir¹⁴³.

Kırşehir Mekteb-i İdadisi 1907 yılı vilayet salnamesinde mektep kadrosu ile ilgili bilgiler şu şekilde yer alır¹⁴⁴.

Müdür	Mustafa Nuri Efendi
Mubassır	İbrahim Efendi
Muallim	Şakir Efendi
Muallim	Mustafa Efendi
Muallim	Selman Efendi
Muallim	İbrahim Efendi
Muallim	Lütfü Efendi
Muallim	İsmail Efendi

Bu bilgilerden yola çıkarak vilayet salnamelerinde mektep veya kurumlar hakkında genel bilgilere rastlamaktayız. Müdür ya da muallimlerle ilgili maaş, mezuniyet durumu ve tecrübesi hususunda daha teferruatlı bilgiler bulunmamaktadır.

2. Mektepte Yapılan İmtihanlar

16 Eylül 1898 tarihli belgede Maarif Nezaretine Ankara Mekteb-i İdadi Müdürlüğü tarafından Ankara, Yozgat, Kayseri ve Kırşehir Mekteb-i İdadilerinde imtihan yapılacağını ve yapılacak imtihanlara padişah hazretlerini davet ederek onun hayırlı dileklerini bekledikleri ifade edilir. Bahsedilen idadilerde genel imtihan yapılacağı Maarif Nezaretine bildirilir¹⁴⁵. İdadilerde genel imtihanlar yapıldığı ve bu imtihanlara padişahında davet edildiği görülür. Genel imtihanlar konusunun Maarif Nezareti bilgisi dahilinde olduğu anlaşılırken bu imtihanlarda hangi derslerden nasıl sınavlar yapıldığı bilgisine ulaşılmamıştır. Ayrıca yapılan imtihanların sonuç cetvellerinin bir nüshasının da Maarif Nezaretine gönderildiği bilinmektedir.

¹⁴³ MF-MKT-828/16-2.

¹⁴⁴ VS-1325, s.255.

¹⁴⁵ MF-MKT-412/14.3-4.

Maarif Nezaretince Kırşehir ve Ankara Mekteb-i İdadilerinden 30 Temmuz 1895 tarihli evraklarla imtihan cetvellerinin gönderilmesi istenir. Ancak bu imtihan cetvellerinin eksik gönderildiği anlaşılır. Maarif Nezaretince bu talep Ankara ve Kırşehir İdadilerine tekrar bildirilir¹⁴⁶. Ankara Maarif Müdüriyeti eksik olan altı imtihan cetvelini idadi müdürlüklerinden talep eder ve beraberce hazır edilmesini istemiştir¹⁴⁷. Ancak Ankara ve Kırşehir İdadileri tarafından gönderilen cetvellerin talep edilenden altı kat fazla gönderildiği belirtilerek sehven gönderilen belgelerin üç idadiye ait olduğu belirtilir. Ankara Maarif Müdürlüğüne sehven gönderilen bu evrakların yazı işleri müdürlüğüne teslim edileceği böylelikle geri teslimi gerçekleşeceği anlaşılır. İstenilen evraklarında hazırlanarak Maarif Nezaretine gönderileceği söylenir¹⁴⁸. Kırşehir Mekteb-i İdadisinin 1891 yılında açıldığını düşünürsek mektebin nasıl eğitim verdiği ve talebelerin başarı durumu değerlendirmesi için imtihan sonuçlarına bakılması uygun görülmüştür.

1897 yılında Ankara Maarif Müdürü Nihat Efendi, Maarif Nezareti tarafından Yozgat, Kayseri, Kırşehir ve Ankara İdadilerinin Umumi İmtihan belgelerini istendiği söyleyerek en yakın zamanda gönderilmesini istemiştir¹⁴⁹. Kırşehir Mekteb-i İdadisi 1895-1896 yıllarına ait umumi imtihan cetvelleri Maarif Nezareti tarafından istendiği için gönderildiği anlaşılır. 1897 yılına ait imtihan cetvellerini gönderemeyeceklerini çünkü eğitimin hala devam ettiği belirtilir. Yozgat, Kayseri Kırşehir ve Ankara İdadileri imtihan cetvellerinin yanına rüştiye mekteplerinin de imtihan cetvelleri eklenmiştir¹⁵⁰. Maarif Nezaretince mekteplerden sıklıkla imtihan cetvellerinin isteyerek ders ve öğrenci başarısının takip edilmeye çalışıldığı anlaşılır. Bu istenilen belgelerin dışında rüştiye imtihan defterlerini göndererek Maarif Nezaretine verilen eğitim hususunda bilgi verilmek amaç edinildiği düşünülür.

¹⁴⁶ MF-MKT-281/56-1-3.

¹⁴⁷ MF-MKT-281/56-4.

¹⁴⁸ MF-MKT-281/56.5-7-8.

¹⁴⁹ MF-MKT-341/60.4-3.

¹⁵⁰ MF-MKT-341/60-9.

3. İdadi Talebeleri Hakkında Bulunan Belgeler

Maarif Salnamelerine göre Kırşehir Mekteb-i İdadisinde eğitim gören öğrenci sayısının her geçen yıl artarak devam ettiği görülür. Öğrenci sayısındaki artıştan yola çıkarak idadide eğitimin her yıl daha da iyileştirildiği yargısına varabiliriz. Ancak idadilerin açılış amacı Osmanlıcılık fikrinin yaygınlaşması olmasına rağmen mektepte çoğunlukla Müslüman öğrencilerin eğitim aldığı gayrimüslim öğrenci sayısının oldukça az olduğu bilgisine varılır. Bu durumda gösteriyor ki idadilerin açılış amaçlarından birini gerçekleştirmek mümkün olmamıştır.

1897-1903 yılları arasında Kırşehir Mekteb-i İdadisinde kayıtlı bulunan öğrenci sayısına bakarak mektebin durumu hakkında yorum yapabiliriz¹⁵¹.(Tablo-10) verilen bu rakamlara göre mektebin her yıl öğrenci mevcudu arttığı için daha çok talep gördüğü düşünülür.

Ankara Mekteb-i İdadisine 1905 yılının nisan ayında Kırşehir İdadisinde mezun sınıfında bulunan Mehmet Hayri Efendinin eğitimine Ankara'da devam etmek istediğine dair müracaatta bulunduğu görülür. Kırşehir İdadisinde bu şekilde başvuru yapan üç talebe olduğu, bu talebelerin kayıtlarının şu an alınamayacağı çünkü imtihan zamanından sonra kayıtlar yapıldığı ifade edilir. Kırşehir İdadisinden alınacak meccani talebelerin düzenlemesi önümüzdeki yıl için kayıt yapılacağı vurgulanmıştır¹⁵². Yani bahsedilen talebelerin kayıtlarının alınması konusunda geç kalındığı ve mümkün gözükmediği anlaşılmıştır. Ankara İdadisinde nisan ayında yıl sonu sınavları yapıldığı yargısına varılmıştır

Maarif Umumiye Nezaretine yazılan dilekçede Kırşehir Mekteb-i İdadisinde eğitim görmekte olan Mehmet Hayri Efendinin merkez mektebine meccani olarak yani yatılı olarak gitmek istediğini bildirdiği ve bu konuda talebinin mevcut olduğu görülür. Mektep kaydı yapılmadığı için eğitimine başlayamayacağını belirtilir. Yatılı mektepte eğitim almak isteyen meccanen

¹⁵¹ MS-H.1316, H.1317, H.1318, H.1319, H.1321.

¹⁵² MF-MKT-806/72-1.

alınacak leyli talebeleri vilayet merkezi ve merkeze bağı kaza mekteplerine gönderilecekleri belirtilir. Bu şekilde yapılan çalışmanın İdadi Talimatnamesinin 4. Maddesine uygun olduğu ifade edilir. Ayrıca gönderilen talebelere maddi yardım verileceği açıklaması yapılır. Ankara Maarif Müdürlüğünce yazılan bu belgede İdadi talimatnamesinin 14. Maddesine dayanarak çalışmalara devam edileceği vurgulanır. Çalışmada talebelerin eğitiminin aksamaması konusuna dikkat edildiğinden bahsedilir. Kırşehir İdadisinde üç talebenin meccani başvurusu yaptığı, talepleri bu yönde devam ettiği için bu talebelere destek verilerek eğitimlerinin aksamadan devam etmesi amacıyla icap eden ne varsa yapılacağı bildirilir¹⁵³.

Ankara İdadisine meccani olarak kayıt yaptırmak isteyen Kırşehir İdadi öğrencilerinden Mehmet Hayri'nin kayıt yaptırmak için beklendiği zamanda Kırşehir İdadisinde imtihan olmaktadır. Aslında talebi çok önce yaptığı ve kabul edildiğinin haberi geç geldiğinden dolayı kayıt zamanında orada olamamıştır. Tabi Kırşehir İdadisinde meccani talebinde bulunan üç talebenin bulunduğu bu talebelerin kayıt yaptırmaları için Ankara Maarif Müdürlüğünden haber bekledikleri bilinmektedir¹⁵⁴. Ankara Mekteb-i İdadisinin kayıt zamanını önceden haber vermemesi üzerine üç talebede kayıt yaptıramamıştır. Ancak Ankara İdadisinde eğitim almak için başvuru yapan Mehmet Hayri başvurusunu tekrarlayarak meccani konusunda ısrarlı olduğunu vurgular. Bu konuda alım olana kadar bekleyeceğini dilekçesinde belirtir. Ankara İdadisi tarafından Mehmet Hayri dahil üç talebenin de başvurusu alındığı ancak bu sayının biraz fazla olduğu için tenzilat yapılacağı açıklaması yapılır¹⁵⁵. Yapılacak olan tenzilatın neye göre belirlendiği konusunda açıklamada bulunulmamıştır.

Ankara Maarif Müdürlüğüne Kırşehir Mekteb-i İdadi talebelerinin Ankara İdadisinde eğitim alma istekleri ve bu konuda ısrarları tekrar dile getirilir. Konu ile ilgili Maarif Nezaretine, Ankara Maarif Müdürlüğü

¹⁵³ MF-MKT-806/72-3.

¹⁵⁴ MF-MKT-806/72-4.

¹⁵⁵ MF-MKT-806/72-7.

tarafından bilgi verilirken Ankara İdadisinde meccani kontenjanının hak kazanmış talebelerle dolduğu ve açıkta yer kalmadığını açıklaması yapılır. Bahsedilen kontenjanlar dolduğu için Mehmet Hayri ve diğer talebelerin alınamayacağı bir kez daha vurgulanır¹⁵⁶.Yapılan tüm bu yazışmalardan sonra bu hususta yapılacak bir şey olmadığı düşünülür. Ancak Ankara İdadisine leyli talebinde bulunan Mehmet Hayri adlı talebenin isteğinin gerçekleşmesi için Dersaadetten de emir geldiği görülür. Önceden bahsedildiği gibi Ankara İdadisinin tüm kontenjanlarının dolu olmadığı görülür. Aslında Mehmet Hayri'nin tahsilini bitirmek üzere olduğu için leyli talebi çok uygun bulunmasa da açık olan kontenjanlar düzenlenerek Mehmet Hayri'nin kaydının yapılması için çalışmalar başlatılmıştır¹⁵⁷.

4. İdadiden Nakil İsteyen Talebelerin Başvuruları

Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürlüğüne 4 Kasım 1905 tarihinde mezuniyet sınıfında olan yani son sınıfta eğitim gören 480 numaralı Ahmet adlı talebenin Dersaadet'te eğitime devam etmek istediğine dair başvuru alınır. Kırşehir Mekteb-i İdadi idaresi talebenin isteğini kabul ederek konu ile ilgili olarak Ankara Maarifine başvuruda bulunur. Kırşehir İdadi Mektebinde talebe olan Ahmet'in talebi üzerine Ankara Maarifince önceki yıllara ait imtihan cetvelleri istenir. Talebenin 1904 yılına ait cetvelinin olmadığı ve konu ile ilgili Mektubi Kalemine başvuru yapıldığı anlaşılır. Bahsedilen konunun çözümü için neler yapıldığı hakkında bilgiye rastlanmamıştır¹⁵⁸. Kırşehir Mekteb-i İdadisinde eğitim gören bir talebenin Dersaadet'te devam edebileceği bu hususta sadece imtihan cetvellerine bakıldığı anlaşılır. İmtihan cetvellerinden de sorumlu makamın Mektubi Kalemide olduğunu görüyoruz. Günümüzde imtihan cetvellerinin saklanması konusundan okul müdürlükleri sorumludur ve belli bir süre saklamakla mükelleftir.

¹⁵⁶ MF-MKT-806/72-9-11.

¹⁵⁷ MF-MKT-806/72-12-20.

¹⁵⁸ MF-MKT-896/39-1-3-6-7-6-7.

5. İdadide Düzenlenen Mezuniyet Töreni

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde 1896-1897 yıllarında eğitim-öğretim döneminde öğretim ödül (mükâfat) dağıtım töreni yapılması istenir. Bu törende başarılı olan talebelere mükâfat verilmesi gerekliliği belirtilir. Ancak yapılacak ödül dağıtım töreninde ortaya çıkacak masrafların üst makama bildirilmesi gerekir. İdadi mektebinde ödül dağıtım töreni yapılacağına dair ilan verildiği görülür Hatta bu ilanda üst makamdan kişilerde davet edildiğine yer verilir¹⁵⁹.Ancak sonraki belgelere bakarak bu törenin maddi yetersizliklerden dolayı yapılmadığı anlaşılır. Mektebin 1891 tarihinde açıldığı bilgisinden yola çıkarak aslında yapılan törenin mezuniyet olduğunu ancak yapılamadığı yorumunu yapabiliriz.

Ankara Maarif Müdürlüğü tarafından 7 Ekim 1899 tarihinde Maarif Nezaretine bir dilekçe yazılır. Bu dilekçede Kırşehir İdadisinde 5 yıl ders alan ve başarılı olan öğrencilere şahadetname verileceği belirtilir. Ayrıca bu törene padişahın da davet edildiği görülür. Padişah davetinin bu gibi törenlerde yapıldığı görülür. Kırşehir İdadisinde yapılacak törende şâkirdlere yani talebelere de ödül verileceği belirtilir¹⁶⁰.Kırşehir İdadisinde eğitimin beş yıl olduğunu ve bu beş yıl içinde başarılı olanlara şahadetname verildiği görülür. Ayrıca mektepten derece ile mezun olan öğrencilere ödül verilir. Ancak bu törenin neden ekim ayında yapıldığı konusunda bir yargıya varılamamıştır.

7 Temmuz 1904 yılında Kırşehir’de bulunan İdadi, Mülki ve İnas Rüştüye Mekteplerinin mezuniyet töreni yapılacağı bildirilir. Mezuniyet töreninden iki gün evvel davetiye dağıtımını yapıldığı söylenir. Bahsedilen mektepler için yapılacak mezuniyete askeri, mülki erkân ve halkın katılımıyla tören yapıldığı söylenir. Kırşehir Mekteb-i İdadisinde yapılacak olan bu mezuniyette icra ve ikmal işleri ile birlikte mükâfat töreninde şahadetnamelerin verileceği belirtilir¹⁶¹. Kırşehir İdadi Mektebi vilayetin nitelik açısından en önemli mektebi olduğu için tüm mekteplerinin mezuniyet töreninin de burada

¹⁵⁹ MF-MKT-383/58-1-3.

¹⁶⁰ MF-MKT-475/87-1-3.

¹⁶¹ MF-MKT-807/4-1-3.

yapılması uygun bulunur. Bu genel mezuniyet törenine devlet erkânı ve halkın katılacağı belirtilir. Dikkat çeken bir diğer hususta mezuniyetin temmuz ayının başında yapılmasıdır. Eğitim-öğretimin temmuz ayından evvel bittiği dolayısıyla tüm mektepler de sınavların önceden yapıldığı yargısına varılır. 1904'lü yıllardan günümüze benzer tarihlerde eğitim-öğretime ara verildiği görülmüştür.

Kırşehir Mekteb-i İdadisi ile ilgili olarak bahsedilen bilgilerden yola çıkarak mektepte beş yılda bir mezuniyet töreni yapıldığı bilgisine ulaşılır. 1896'da Kırşehir İdadisi yakın dönemde açıldığı ve maddi olarak yetersiz kaldığı için mezuniyet töreni yapılamamıştır. 1899-1900 eğitim öğretim yılına gelindiğinde ise mektebin mali durumu tam olarak hala sıkıntılı olduğu için çok görkemli bir mükâfat töreni yapılamamıştır. 1904-1905 eğitim-öğretim yılında ise yapılan törene devlet erkânı ve diğer mekteplerde dahil olmuştur. Vilayet genelindeki mekteplerinde törene dahil olmasıyla genel bir ödül dağıtım töreni haline gelir. Aslında Kırşehir İdadisinin vilayet genelinde zamanla saygınlığının arttığı ve böylece maddi olarak da desteklendiği görülür.

D. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİ BİNA TAMİRATLARI VE TAŞINMASI

1. İdadi Binası Tamiratu

Kırşehir İdadi Mektebi duvarları tamir edilmesi için 1901 senesinde keşif defterleri ile birlikte Ankara Vilayetine konu ile ilgili telgraf gönderilir. Bu defterlerde tamiratın gerekli olduğu raporlar halinde sunulur. Yapılacak tamiratta ne kadar maddi destek gerektiği belirtilir. Ankara Vilayetine bir üst makama 48.181 guruşun sarf edilmesi gerektiği durumu yazılarak bildirilir¹⁶².

Ankara Vilayeti Maarif Müdürlüğü ise Maarif Nezaretine Kırşehir Mekteb-i İdadi binası hakkında bilgi verir. Binanın zemininde ayrılmalar olduğu ve tehlikeli bir durum aldığı acil olarak tamirat gerektiği ifade edilir.

¹⁶² MF-MKT-572/17.1-4.

Kırşehir Mutasarrıflığı tarafından inceleme yapıldığı keşif defterlerinde incelemelere yer verildiği, okulun haritası eklenir. Aslında durumun acil olduğu belirtilir. Tamir için gereken miktarın aşağı-yukarı 6903 guruş olduğu ancak 48.185 guruş verilmesinin uygun olacağı söylendiği anlaşılır. Bu talepler karşısında Maarif Nezareti tarafından gereken miktarın hazine tarafından Maarif Meclisine ödeneceği ifade edilmiştir¹⁶³.

Kırşehir Mekteb-i İdadisi tamiratına ayrılan meblağın 1901 senesinde verildiği anlaşılır. Ancak bu meblağın yetersiz kaldığı görülür. Maarif Nezareti 31 Mart 1903 tarihli ve 8 numaralı olarak yazı müdürlüğüne gönderilen belgelerden gönderilen akçenin 20 mecrediye hesabına denk olmadığı ve bu durum 1901 senesinde düzenlenen evraktan anlaşıldığı ifade edilir. Gönderilen meblağın 19 mecrediye olduğu ve istenilen paranın %5'i kadarını karşıladığı için idadi binasının tadilatının yapılamadığı vurgulanır. Bu hesaplamalardan önce Ankara Maarif Müdüriyetine Kırşehir İdadisi tarafından gönderilen 2174 guruşluk masraf listesi kabul edilmeyerek incelenmek üzere geri gönderilir. Bahsedilen masrafın sebebi araştırılması istenmiştir. Ancak görülüyor ki tamir için gönderilen meblağda akçe ile mecrediye hesabı arasında ki farktan dolayı Hata yapılmıştır¹⁶⁴.

1901 yılından sonra Kırşehir Sancağı merkezinde bina haline getirilen idadinin bir tarafı çöktüğün ifade edilir. Binanın çökmesi nedeni olarak gösterilen müdür ve muallimlerin bina ile ilgilenmediklerinden dolayı yıkıldığı söylenir. İdadi için önceden gönderilen mecrediyeden yeterince yararlanılıp yararlanılmadığı bile anlaşılmamıştır. Kırşehir İdadi binasında harap olan bölge Kırşehir Vilayet binasından dahi görüldüğü vurgulanır. Aslında gönderilen meblağın yeterince düzgün kullanılmadığı ya da müdür ve muallimlerin bina bakımına ihtimam göstermedikleri görülür. Binanın harap olmasını Ankara Vilayetinin de dikkate almadığı anlaşılmıştır¹⁶⁵.

¹⁶³ MF-MKT-572/17-5.

¹⁶⁴ MF-MKT-945/35-1.

¹⁶⁵ BEO-2182/163609.-1-1.

1903 senesinde Maarif Nezaretine Kırşehir İdadi Mektebi inşaatı masrafının ödenmesi hakkında bilgi verilirken Ankara Vilayetinden masraf temini için başvuru yapılır. Tüm bu taleplere rağmen 1904 senesinde ise paranın gönderilemeyeceği ve inas mektebi için harcanacağı söylenir. Maarif Nezareti ve Ankara Maarif Müdürlüğü tarafından neden bu taleplerin geri çevrildiği konusunda bir fikir edinilememiştir. 1905 yılına gelindiğinde ise idadiden mezun olan öğrenciler Maarif Nezaretine bildirilirken bunun yanında 43.457 guruşluk paraya tamir için ihtiyaç olduğu vurgulanmıştır¹⁶⁶. Maarif Nezaretince istenilen bu meblağın onaylandığı anlaşılır. Bu meblağın binanın betonu için kullanılacağı anlaşılır. Belirtilen meblağın nezaret tarafından Ankara Vilayetine gönderildiği söylenmiştir¹⁶⁷.

Kırşehir İdadi binası tamirata konusunda başka resmi belgelerde de yer verildiği görülür. 1903 senesinde ülkenin her yerinde açılan okullara bakılarak devletin eğitime verdiği değerin anlaşıldığı ifade edilir. Açılan okullardan biri olan Kırşehir Sancağı merkezinde olan İdadi mektebine çevreden 150 kadar çocuğun geldiği Kırşehir İdadi binasında herhangi bir yenileme olmadığı için binanın bir tarafının çöktüğü belgelenir. Bu çökme nedeniyle gelen talebelerin hayatlarının tehlikede olduğu söylenir. Ayrıca harcama yapmak için hazinede de para olmadığı da söylenmiştir. Binanın durumundan dolayı terk edilmesi gerektiği ifade edilirken muallim ve müdürün de üzerine düşen görevi yapması gerektiği bildirilmiştir¹⁶⁸. Bu resmi yazışmalardan sonra bahsedilen mektepte eğitimin düzenli ve özen gösterilerek devam ettiği terkim ve resim muallimi, hesap ve hendese muallimi ve hitabet muallimlerinin de binanın durumundan haberdar oldukları anlaşılır. Ancak mektepte küçük giderler için ayrılan meblağın tamamı yakıt parası için kullanılmıştır. Ayrıca Heyet-i Talimiye'nin bu harcanan paradan haberi olduğu yazılı bir şekilde bildirildiği ifade

¹⁶⁶ BEO-2384/178759-1-1/BEO-2384/178759-2-1.

¹⁶⁷ MF-MKT-662/30-1-2.

¹⁶⁸ BEO-2182/163609-3-1.

edilir¹⁶⁹. Yani mektebe bahsedilen masraflar dışında para gönderilmesi gerektiği muallim ya da müdürün bu konuda yapacak bir şeyi olmadığı görülmüştür.

1904 tarihine gelindiğinde 302 numaralı resmi belgede Kırşehir İdadi mektebi müdürü ve mualliminin yaptığı münakaşa sebebiyle görevlerini yerine getirmedikleri bu şekilde devam etmemeleri istenir. Ayrıca bu yıldan önce Ankara Vilayetince gönderilen yakıt ödeneği sūistimale uğrayıp uğramadığı araştırılarak bildirilmesi istenir. Kırşehir İdadi Mektebi binasının kaç guruş masraf yapılacağı keşif defterlerinde ve adı geçen telgrafta bildirildiği söylenmiştir. Mektepte 1903 tarihli ilk açılış merasiminde yapılan masrafların gereksiz şekilde harcandığı söylenir. Bahsedilen hususta usulsüzlük olduğu düşünüldüğü için Ankara Vilayetince, Maarif Nezaretine teftiş için gerekli resmi belgeler gönderilmiştir¹⁷⁰. Mektep İdaresi tarafından zaman zaman gereksiz harcamalar yapıldığı bu durumun da önce Maarif Müdürlüğü sonra da Maarif Nezareti tarafından denetlendiği görülür. Aslında öncelikleri bina tamirata olması gerekirken neden açılış törenine harcama yapıldığı konusu sorgulanır. Bununla birlikte mektep tamirata için masraflar konusunda bir taslak çıkarılması istenir. Bu masraflar keşif defterine kayıt edilerek ortalama bir meblağ çıkarılması hedeflenmiştir.

2. İdadinin Harap Olan Su Hazinesi Tamiri

Kırşehir Mekteb-i İdadi binası tamir emri gelene kadar yakınlarındaki harap olmuş olan su hazinesi idadi bahçesine zarar vermiştir. Su hazinesi tamiri ve harap olan bahçenin düzenlenmesi için Ankara Maarif Müdüriyetinden ilk olarak 1000 guruş ödenek istenir. Daha fazla olmasına rağmen işleri belli bir noktaya getirmek için bu meblağ istenir. Kırşehir İdadisinde yapılan son inşaattan dolayı mektepte malzeme ve para kalmadığı ifade edilir. Ankara Maarif Müdüriyetinden ödenek istenmesine rağmen müdüriyetten istenen 1000 guruşun keyfi olduğu söylenir. Su hazinesi ile ilgili olarak 1896 senesi Kırşehir İdadisi meclis kararı gönderilerek tamiratın keyfi olmadığı anlatılmaya çalışılır.

¹⁶⁹ BEO-2182/163609-6-2.

¹⁷⁰ BEO-2182/163609-2-1.

Ayrıca bu belgelerle birlikte tamirat için gerekli olan masraf cetveli hesaplanarak gönderilmiştir¹⁷¹.

Kırşehir İdadisine verilmiş olan su hazinesi keşif defterinde ifade edilen Sofrazlı Çayında bulunan kendi hakkından vazgeçerek çevresinde bulunan ahali mahrum edilmek istenmemiştir. Kırşehir İdadisinde gerekli görülen belgeler Ankara Vilayetine gönderildiği ifade edilirken evrakların tamamı toplandıktan sonra tekrar gönderileceği belirtilir. Evrakların tamamının gönderilmesi ile bahsedilen su hazinesinin tamiratına karar verilerek Ankara Valiliği de konu ile ilgili müsaade edilmiştir¹⁷².

3. Mektep Binasının Kiremitlerinin Aktarılması

Kırşehir İdadi binası kiremitlerinin aktarılması gerektiği müdüriyet tarafından Ankara Maarif Müdürlüğüne bildirilir. Ankara Vilayet-i Maarif Müdür Vekili Maarif Nezaretine zikredilen konu hakkında bilgi verir. Bahsedilen konu hakkında talep edilen harcamanın yapılması için önceden söylenen meblağ tekrar bildirilir. Maarif Nezaretince önceden 1000 guruş gönderildiği ancak nasıl harcama yapıldığı konusunda Ankara Maarifine sorulduğu anlaşılır. Bunun üzerine Ankara Maarif Müdürlüğü'nün de Maarif Nezaretine yazdığı 1896 tarihli telgrafnamede cevap verirken önceden gönderilen meblağın mezuniyet için olduğunun ancak kiremitlerin aktarılmasında kullanıldığını belirtir. Bu durumda masraf cetvellerinde belirtildiği ifade edilir. Belirtilen sebeplerden dolayı tekrar 1000 guruş talep edilmiştir. Aslında mektebin 1896 senesinde mezuniyet töreni yapmaya çalıştığı ancak yapamadığını diğer resmi belgelerde de fark edilmişti. Oysa bu durum 1891'de açılmış bir mektebin mezuniyet yapacak mali desteği olmadığı kanısına varmamıza sebep olmuştu. Bahsedilen mektebin çatısından çıkan sorundan dolayı bütçesi olduğu halde aniden çıkan tamirat sebebiyle yapılamadığı görülür¹⁷³.

¹⁷¹ MF-MKT-456/34-1-28.

¹⁷² MF-MKT-456/34-30-31.

¹⁷³ MF-MKT-456/34-7.

Kırşehir İdadi binasında çıkan sorunlar için 1899 yılında kiremit aktarma ve diğer mermer masrafları için 800 guruş ayrılması gerektiği Ankara Vilayetine Maarif Nezaretince bildirilir. Ancak yine aynı yıla ait resmi belgede Kırşehir İdadi Mektebi binasının üzerindeki kiremitlerinin genelini kırıldığı ve tadilatının yapılması için 1220 guruş verilerek tamamının yenileneceği keşif defterlerine kayıt edilir. Zikredilen bu durum üst makamlara Kırşehir İdadisince sunulduğu anlaşılır. Kırşehir İdadi binası üzerindeki kiremitlerin tamiri için gerekli olan meblağ ve bu konudaki tamir keşfi belgeleri 1900 tarihli belgelerle Ankara Vilayetine yollanır. Kırşehir İdadi binasının tamiri için keşif defterine 1220 guruş yazıldığı bu paranın tahsis edileceği Ankara Vilayetine beyan edilir. Ancak daha sonra ortaya çıkacak masraflar için hususi olarak Ankara Vilayeti Maarifine yazılı olarak bildirilmesi gerektiği Ankara Valiliğince bildirilmiştir¹⁷⁴.

4. Mektebe Yeni Bina Kiralanması

Maarif Nezareti 17 Şubat 1897 tarihli belgede Kırşehir Mekteb-i İdadi binasını nakli için ödenecek kira belgesi yetkisinin Masarîf Müdür Vekili Sait Bey'e verildiği ve kira bedelinin ise 7 mecdiye olarak uygun görüldüğü anlaşılır. Maarif Nezaretinin isteği üzerine Ankara Vilayeti konu hakkında harekete geçer. Ankara Vilayetinin emri üzerine 1898 yılında Kırşehir Mutasarrıflığına, Kırşehir Mekteb-i İdadi binasının yıkık olduğu bu sebepten mektebin nakli için emir geldiği belirtilir. Yeni mektep binasının kira bedeli olarak 7 mecdiye ayrıldığı ifade edilir. Mektepte tamir yapılması için tekrar keşif yapılması gerektiği ve bu keşfin eğitim devam ederken yapılamayacağı için tüm idadi derecelerinin sonlandırılması emri verilir. Yani yeni bina bulunana kadar ara verilmesi uygun bulunur. Ayrıca bahsedilen kira bedeli olarak belirlenen 7 mecdiyenin Maarif Meclisi tarafından onaylanması gerektiği anlaşılmıştır¹⁷⁵.

Kırşehir Mekteb-i İdadi binasının tamiri ve nakli konusunda Kırşehir Mutasarrıfı Muharrem Bey, Ankara Maarif Müdürlüğüne tamir için keşfin

¹⁷⁴ MF-MKT-456/34-21-23-25.

¹⁷⁵ MF-MKT-456/34-8.

kabul olduğu halde tamir yapılacak kadar kötü durumda olmadığını ifade eder. Ankara Maarif Müdürü Selman Bey ise tamir için artık bir yola girildiği ve gereğinin yapılmasını ister. Ancak öğretimde aksama yaşanmaması için bir an önce yeni bina bulunması gerektiğini bildirir. Kira bedelinin de Ankara Vilayeti Meclis Muhasebesince ödeneceği söylenmiştir. Ancak yeni binanın akıbeti hakkında bilgiye ulaşılamamıştır¹⁷⁶.

5. Kırşehir Hükümet Konağının Kırşehir İdadi Binasına Taşınması Hususu

Kırşehir Hükümet Konağı çöktüğünden dolayı hükümet konağı işlevini görebilecek bir bina olmadığından inşaatı bir süreliğine ertelenen ve muallimlerinin tayini konusunda eksikleri olan idadi binasının geçici bir süreliğine kullanılmak istenir. Bu istek ve gerekliliği Ankara Vilayetine telgrafla bildirildiği 12 Mart 1894 tarihli belgeden anlaşılır. Kırşehir İdadisinin açılmasına karar verildiğini ancak muallim tayininde hala sorunları çözemedikleri görülür. Bu sebeplerden dolayı geçici olarak hükümet konağı olarak idadi binası kullanılmaya uygun olduğu düşünülmüştür¹⁷⁷. Kırşehir İdadisinin aslında 1891 tarihinde resmi olarak açıldığı hatta tayin olan ilk muallimin de Vasfi Bey olduğunu önceki sayfalarda belirtilmişti. Aslında ortada bir idadi ve verilen bir eğitim var ancak talebe ve muallim sayısının yetersizliğinden dolayı mektebin faaliyetleri göz ardı edildiği için böyle bir talepte bulunulduğu düşünülür. Ayrıca zikredilen mektepte eğitime başlayalı dört yıl kadar olduğu eğitim konusunda istenilen düzeye gelinemediği tahmin edilir.

Kırşehir İdadi binası 1894 yılında hükümet konağı olarak kullanılması uygun bulunduğu ancak geçicide olsa hükümet konağı olarak kullanılmasının uygun olunmadığı üst makamlarca belirtilir. Aslında idadi binasının var olduğu ama ne kadar mektep işlevinde kullanılıp kullanılmadığı konusunda net bir şekilde bilgi sahibi değiliz. Ancak bahsedilen yeni bina kullanılsaydı zaten ilerleyen zamanlarda çatı veya başka konularda tamire ihtiyaç duyulmaması

¹⁷⁶ MF-MKT-456/34-13-14-16.

¹⁷⁷ MF-MKT-138/56-1-DH-MKT-1934/51-1-1.

gerekirdi. Demek oluyor ki idadi binası uzunca bir süre hükümet konağı olarak kullanıldı ya da bina yeterince kaliteli inşa edilmedi.

III. BÖLÜM

KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE GÖREV ALAN MÜDÜRLER VE ÖĞRETMENLER

A. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE GÖREV YAPAN MÜDÜRLER

1. İdadide Görevlendirilen Müdürlerin Maaşları

Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Mustafa Nuri Efendinin 1902 yılında 500 guruş maaşla tayin olduğu ancak kendisine 450 guruş maaşın verildiği anlaşılır. Kesilen 50 guruşun ise mektep giderleri için alındığı söylenirken yapılan bu kesintinin uygun olmadığı vurgulanır. Bahsedilen kesintinin ilk maaştan başlayarak her ay yapıldığı muhasebe evraklarında da görüldüğü bildirilir. Konu ile ilgili olarak Ankara Maarif Müdürlüğüne Kırşehir İdadi Müdürü Mustafa Nuri Efendi maaş varakasını göndererek zikredilen durumu anlatır. Maaşının 500 guruş görüldüğü ancak 410 guruş aldığı epeyce kesinti yaşandığını ifade eder. İlk ve ikinci maaşında 105 guruşluk kesintiler yapıldığını muhasebe kayıtlarıyla da kanıtlar. Bu duruma bir çözüm bulunmasını ister. Maarif Nezareti tarafından konu ile ilgili olarak Mustafa Nuri Efendinin görevini layığıyla yaptığı ve kendisinin Dârülmualimîn âli şهادetnamesi olduğu için maaşının artırılması uygun bulunduğu söylenir. Ayrıca Mustafa Nuri Efendiye mükâfaten maaşına ek olarak 45 guruş verilmesi uygun bulunur. Konu ile ilgili gerekli emirler Maarif Nezaretince, Ankara Maarif Müdürlüğüne verildiği görülür¹⁷⁸. Kırşehir Mekteb-i İdadisinin giderleri konusunda müdür ve muallim maaşlarından kesinti yapıldığı anlaşılır. Çünkü idadiye Maarif Nezaretince yeterince ödenek gönderilmediği ya da gönderilse de sadece tamirat tadilat işleri için gönderildiği görülür. Hatta mektepte görev yapan mübassırında maaşı yine bu şekilde muallim ve müdürlerden kesinti yapılarak verildiği görülür. Muallimlerin genel olarak 300 guruş civarında maaş aldığı müdürün ise 500 guruş civarı maaşın uygun görüldüğü anlaşılır. Müdür maaşlarının da muallim maaşlarının epey üzerinde olduğu görülür. Ayrıca

¹⁷⁸ MF-MKT-862/17-1-2-3.

müdürlerin darulmuallimin mekteplerinden âli şehadetnamesi ile mezun olduğu ve bu konuda takdir gördüğü anlaşılmıştır.

Kırşehir İdadi Mektebi Müdürü Mustafa Efendi 1903 senesinde izinli olmasına rağmen tam maaş aldığına dair durum tespit edildiği Ankara Vilayeti Maarif Müdürlüğüne bildirilir. Böyle bir hususta yanlışlık yapılmasının sebebi muhasebe memurlarının görev ihmalinden kaynaklandığı söylenir. Alınan maaşının muhasebe ve görev cetvelleri kaydı tekrar incelenmesi için Muhasebe Memuru Adem Efendi görevlendirilir. Bu görevlendirme sonrasında yapılan incelemelerin ardından izne ayrıldıktan sonra maaş aldığına dair herhangi bir kayıt bulunamadığı anlaşılır¹⁷⁹. Kırşehir Mekteb-i İdadisinde maaş konusunda yapılan yanlışlıkların müdüriyet tarafından değil de muhasebe tarafından yapıldığı yargısına varılabilir. İdadilerin kendi içerisinde belli bir düzen durumu olduğu ancak bazen böyle yanlışlıklar yapıldığı görülmüştür.

2. Mektep Müdürlerinin Yaptığı Teftişler

Kırşehir İdadi Müdürü Keskin Kazası Rüştüyesine Aralık 1899 tarihinde teftişe gider. Teftiş sonrasında rüştiyedeki eğitim durumu hakkında Ankara Maarif Müdürlüğüne rapor gönderir. Gönderilen bu raporda Keskin Rüştüyesinde eğitimin sıhhatli yapılmadığı ifade edilir. Bu durumun sebebi olarak da rüştiye binasının eğitim için uygun olmadığını öğrenciler için tehlikeli olduğu belirtilerek bina tadilatı için mecdiye ihtiyacı olduğu söylenir. Mektebin ahali tarafından verilen yardımlarla ayakta kaldığı ancak çok eksik olduğu vurgulanır. Bu eksiklerin giderilmesi için Maarif Meclisi tarafından rüştiyeye 1900 gurusu verilmesini istenir. Ayrıca yeni mektep binası kiralanması için Ankara Maarif Müdürlüğünden maddi destek istendiği ve yeni muallim tayin edilmesi için talepte bulunulduğu görülür. Bahsedilen rüştiyeye yeni muallim tayin olması için 1200 gurusu ihtiyaç duyulduğu beyan edilir. Yazılan bu raporda eksik görülen bir noktada rüştiyede görev yapan muallimlerin ders anlatımı sorunu yaşadıkları yani usûl-ü cedideden anlamadıklarından bahsedilir. Bu konuda görev yapan muallimlere ders verilmesi gerektiği yani

¹⁷⁹ MF-MKT-810/75-1-3-5.

talim yapılması gerektiği ifade edilerek tekrar denetim yapılacağı ve konunun takip edileceği bildirilir¹⁸⁰. Kırşehir İdadi Müdürü kazalarda aslında bir eğitim müfettişi gibi rüştiyeleri denetleyerek eksikleri konusunda rapor tutarak eğitimin daha kaliteli hale gelmesini sağlamaya çalışır. Bu raporda dikkat çeken husus rüştiyede muallimlerin modern eğitim-öğretim tekniklerini kullanmadıkları için eğitimden istenilen verimin alınamayacağı belirtilir. Ancak rüştiyede bulunan muallimlerin bu konuda yeterli hale getirilmeye çalışılacağı vurgulanırken onlara bu konuda eğitim verilmesi istenmiştir. Kırşehir İdadi Müdürü kazalarda aslında bir eğitim müfettişi gibi rüştiyeleri denetleyerek eksikleri konusunda rapor tutarak eğitimin daha kaliteli hale gelmesini sağlamaya çalışır. Bu raporda dikkat çeken husus rüştiyede muallimlerin modern eğitim-öğretim tekniklerini kullanmadıkları için eğitimden istenilen verimin alınamayacağı belirtilir. Ancak rüştiyede bulunan muallimlerin bu konuda yeterli hale getirilmeye çalışılacağı vurgulanırken onlara bu konuda eğitim verilmesi istenmiştir. Kırşehir İdadi Müdürü kazalarda aslında bir eğitim müfettişi gibi rüştiyeleri denetleyerek eksikleri konusunda rapor tutarak eğitimin daha kaliteli hale gelmesini sağlamaya çalışır. Bu raporda dikkat çeken husus rüştiyede muallimlerin modern eğitim-öğretim tekniklerini kullanmadıkları için eğitimden istenilen verimin alınamayacağı belirtilir. Ancak rüştiyede bulunan muallimlerin bu konuda yeterli hale getirilmeye çalışılacağı vurgulanırken onlara bu konuda eğitim verilmesi istenmiştir.

3. İdadiden Tayin İsteyen Müdürler

Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Ahmet Raşit Efendinin Maarif Nezaretine 28 Mayıs 1895 tarihinde yazdığı dilekçede Kastamonu Mekteb-i İdadisine tayin istediği anlaşılır. Bu göreve uygun olduğunu vurgulayarak mezuniyet durumundan da bahseder. Genelde idadi müdürleri ve muallimlerinin seçiminde özellikle mezuniyet durumlarına bakıldığı bilinmektedir. Bunlarla birlikte ayrıca Ahmet Raşit Efendi İzmir ve Ankara Mekteb-i İdadisinde Muavinlik görevinde bulunduğu bahsederek mesleki

¹⁸⁰ MF-MKT-489/28-1-3-4.

yeterliliği olduğunu beyan ederek tayinini istemiştir. Usul-ı tedris ve terbiye hususlarında da tecrübeli olduğunu ifade ederek bu görevi istemesinde herhangi bir sebep olmadığını belirtir. Mesleki anlamda başarı kazanmak için tayinin gerçekteşmesinin önemli olduğunu vurgulamıřtır¹⁸¹.

Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Ahmet Raşit Efendinin Maarif Nezaretine yazdığı dilekçeye cevap 17 Haziran 1895 tarihinde gelir. Bu cevapta Kastamonu Mekteb-i İdadisinin idaresinde herhangi bir boşluk olmadığı ifade edilir. Ayrıca Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü olan Ahmet Raşit Efendiye bahsedilen Kastamonu İdadi Mektebine terfisine müsaade edilmemiş gibi anlaşılmaması gerektiği sadece bahsedilen mektepte idari anlamda açık olmadığı vurgulanır. Ahmet Raşit Efendinin tayin talebi ilerde bir leyli idadi müdüriyeti açılırsa değerlendirileceği söylenir¹⁸².

Ahmet Raşit Efendi veya onun gibi idari anlamda terfi isteyen müdürlerin talepleri Maarif Nezaretince değerlendirilerek taleplerinin geri çevrilmemeye çalışıldığı görülür. Çünkü bahsedilen müdürün talebine aynı yılın temmuz ayında idari anlamda boşluk olmadığını vurgulayan bir yazılı belge daha gönderilir. Tüm bu yazışmalardan müdür ve müdür muavinliği seçiminde Maarif Nezaretinin hassas olduğu yargısına varabiliriz. Ayrıca mektep müdürü olmak için mezuniyet durumu, mesleki yeterlilik ve tecrübe arandığı görülmüştür.

4. Müdürlüğe Terfi Olan Muallimler

Ankara Vilayeti Maarif Müdürlüğu tarafından Maarif Umumiye Nezaretine yazılan resmi belgede Meis(?) Mekteb-i İdadisinde Muallimlikten Muavinliğe terfi olan bir muallimin olduğunu bilgisine ulaşıldığı söylenir. Kırşehir Mekteb-i İdadisinde muallim olan Nuri Efendinin de bahsedilen muallim gibi terfi olunması istenir. Nuri Efendi tarafından Ankara Maarif Müdürlüğüne arzuhal(özgeçmiş) ve gerekli belgeler birbirine iliştirilerek gönderir. Arzuhaldeki bilgilere bakarak Nuri Efendinin Dârümuallimîn-i âli de

¹⁸¹ MF-MKT-275/61-1-3.

¹⁸² MF-MKT-275/61-4-5.

fünun sınıfından mezun olduğu bilgisine ulaşılır. Ayrıca şimdiye kadar görev yaparak başarılı olduğu yani liyakat sahibi olduğu anlaşılır¹⁸³. Aynı tarihlerde Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Ahmet Raşit ve Ankara Mekteb-i İdadi Kâtibî Mehmet Said Efendi ile birlikte Yozgat Mekteb-i İdadi Müdürü Ahmet Rüştü ve Kayseri Mekteb-i İdadi Müdürü Mehmet Memduh Efendiler tatil döneminde izin yapmak üzere yazılı belge ile izin talebinde buldukları anlaşılır. Bu bilgilerden yola çıkarak mektep müdürleri ve kâtiplerinin tatil konusunda muallimlerle benzer izne sahip oldukları yorumunu yapabiliriz. Bahsi geçen müdürlere ve kâtibîye 25 Haziran 1896 tarihinde izin taleplerine karşılık izin yapmaları uygun görüldüğü anlaşılır¹⁸⁴.Günümüzde de okullarda tatil yapıldığı zamanda müdür ve müdür muavini bina ve resmi yazışmalardan sorumlu tutulur. Yine izin yapmak istediklerinde Milli Eğitim Müdürlüklerinden izin istemektedirler.

Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Ahmet Raşit Efendinin aslında bir süre önce izin aldığı görülür. Ahmet Raşit Efendi 11 Kasım 1896 tarihinde Maarif Nezaretine yazdığı dilekçede hasta olduğu için aldığı izin süresinin yirmi gün daha uzatılmasını talep eder. Aynı zamanda konu ile ilgili gerekli rapor da göndererek tedavisine Dersaadet'te devam edeceğini ve bir süre burada ikamet edeceğini ifade eder. Ahmet Raşit Efendinin iznini uzattığı için maaşının herhangi bir kesintiye uğramaması amacıyla Ankara Maarif Müdüriyetine konu ile ilgili talepte bulunur. Bahsedilen maaşında muhasebe tarafından verileceği anlaşılmıştır¹⁸⁵. Mektep müdürleri ya da muallimlerinin sağlık durumları söz konusu olduğunda maarif müdürlükleri tarafından bu konuda rapor istenerek maaş kesintisinde yapılmadığı görülür. Genel anlamda sağlık durumu söz konusu olduğunda tüm olanaklar ve imkânların kullanılmasına müsaade edildiği görülmüştür.

Maarif Nezareti tarafından Ankara Maarif Müdürlüğünden Temmuz 1900'de Ankara ve Kırşehir İdadileri imtihan cetvelleri istenir. İmtihan

¹⁸³ MF-MKT-954/70-3.

¹⁸⁴ MF-MKT-322/16-15.

¹⁸⁵ MF-MKT-338/46-1-2-5.

cetvellerinin gönderilmesi konusu görüşülürken muhasebe kayıtlarından bazı muallimlerin izin istedikleri anlaşılır. İzin isteyen muallimler ise Ankara İdadi Muavin-i Evveli Muharrem, Muavin-i Sanisi Rafet, Muallim Hacı İbrahim ve Kırşehir İdadi Muallimi Ziya Efendi olduğu kayıtlardan anlaşılır. Bahsedilen muallimlere izin verilmeyeceği bunun mümkün olmadığı Ankara Maarifi tarafından ifade edilir. Muallimlerden Hacı İbrahim Efendinin tedavi amaçlı izin istediğini beyan etmesine rağmen sağlık sorunu ile ilgili rapor göndermediği için izin verilmemiştir. Kırşehir İdadi Muallimlerinden Ziya Efendi ise 4 tatil döneminde tatil yapmadığı ve izin kullanmadığını ifade ederek izin talebini yinelemiştir. Ancak kendisine izin verilmesi uygun görülmemiştir¹⁸⁶. Ziya Efendi yazdığı bu dilekçede 4 yıldır idadi muallimliğinde bulunduğu ve bu süre zarfında hiç izin istemediğini, binanın tamiratında da orada bulunduğunu belirterek izin istediği anlaşılır¹⁸⁷. Ankara Maarifi tarafından neden bu dönemde muallimlere ve muavinlere izin verilmediği konusunda bir açıklamaya rastlanmamıştır. Aslında Muavin ve muallimlerin izinlerini çok kullanmasından kaynaklandığı düşüncesi oluşmaktadır. Günümüzde de görev yapan öğretmenlerin izin talepleri çok olduğu esnada Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından bazı kısıtlamalar getirilebiliyor. Bu durum eğitimin sürekliliği ve devamı için önemli görülüyor. Ancak yukarıda belirtilen durumda okul tatil olduğu esnada izin talebinde bulunmalarına rağmen izin verilmediği görülmüştür.

Kırşehir Mekteb-i İdadi muallimlerinden Şakir Efendi Eylül 1902 yılında Dersaadete gitmek için Maarif Nezaretine telgraf çekerek izin istediğinde bulunur. Bu telgrafın pulunun 15 guruş olduğu ve 42 güne kadar Devleti Aliye telgraf merkezine ulaşacağı bilinir. On beş günlük izin istemesinin sebebi mübeşşirat(hayırlı iş) olduğunu söyleyerek keyfi olarak izin almadığını belirtir. Maarif Nezaretince izne çıkması uygun görülürken izne çıkarken sorumlu olduğu dersler için gerekli yetki Ankara Maarif Müdürlüğüne bırakılmıştır¹⁸⁸. Ankara Maarif Müdürlüğü verilen bu kararın ardından Şakir Efendinin

¹⁸⁶ MF-MKT-517/2-1-3-4-5.

¹⁸⁷ MF-MKT-517/2-13.

¹⁸⁸ MF-MKT-806/47-1-3-4.

sorumluluğunda bulunan Ulûm-ı Diniye dersinin mualliminin değiştirilmesi için durumu gerekli kalemlere bildirilir¹⁸⁹. Muallimlerin Dersadete gitmek için Maarif Nezaretinden izin talebinde bulunduğu ve bu talebe ancak 42 günde döndüğü anlaşılır. Bahsedilen muallime izin verilmesinin ardından sorumluluğunda olan derse başka muallim verilmesine karar verilir. Bu durum eğitimin aksamaması hususunda Maarif Nezareti'nin hassas olduğunu göstermiştir.

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde 15 Aralık 1904 tarihinde Türkçe muallimi olarak görev yapan Şakir İhsan Efendi Ramazan-ı Şerif esnasında on beş gün müddetle Dersaadete gitmek için izin ister. İzin talebini Ankara Maarif Müdüriyetine dilekçede beyan eder. Şakir İhsan Efendinin talebinin ardından Ankara Maarif Müdürlüğü durumu Maarif Nezaretine bildirir. Muallimin izin istediği günlerde mektepte mezuniyet konusunda çalışmalar yapılmaktaydı. Şakir İhsan Efendinin on beş günlük izni için geçerli bir sebep olup olmadığına bakılır. Ancak elimizde bulunan belgelerde izin verilip verilmediğine dair bir sonuca ulaşılmamıştır. Bahsedilen muallime izin verilip verilmeme kararı Ankara Maarif Müdürlüğüne bırakılır¹⁹⁰. İzin talebi değerlendirirken mektepte yapılacak olan mezuniyet töreninin de göz ardı edilmediği görülür. Ayrıca mekteplerde muallimlerin izin talebinin değerlendirilmesi için yeterli neden arandığı görülmektedir.

Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Mustafa Nuri Efendi 22 Mayıs 1906 tarihinde yazdığı dilekçede tatil günlerinde ailesinin yanına memleketine gitmek istediğini beyan eder. Bu talebini Ankara Vilayeti Maarif Müdürlüğüne yaptığı görülür. Müdür Mustafa Nuri Efendinin bu talebine üç gün içinde cevap verilir. Verilen cevapta bahsedilen tatil günlerinde izin verilmesinin uygun görülmediği anlaşılır¹⁹¹. Mustafa Nuri Efendinin Ankara Maarif Müdüriyetinden tatil zamanında izin istenmesinin sebebinin nebat olduğundan bahsedilir. Ancak bu konuda sebebin yetersiz olduğu ve izin verilmeyeceğini

¹⁸⁹ MF-MKT-806/47-5.

¹⁹⁰ MF-MKT-818/31-1-3-4.

¹⁹¹ MF-MKT-939/26-2-4.

söylenmiştir¹⁹². Mustafa Nuri Efendinin izin istediği tarihe bakılacak olursa memleketine giderek orada hasat yapacağı anlaşılır. Kendisinin talebinin geri çevrilme nedeni açıklanmadığını görmekteyiz. Oysa mektebin tatil olduğu dönemde izin verilmesinin uygun olduğu düşünülür.

17 Ocak 1907 tarihinde Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Mustafa Nuri Efendi 12 günlük izin ister. Mustafa Nuri Efendiye izin verilmesi uygun bulunsa da sonrasında izninin bir süreliğine tevkif edildiği anlaşılır. Bahsedilen hususta verilen iznin durdurulduğu ancak izin hakkının iptali söz konusu olmadığı söylenir¹⁹³. Aslında Mustafa Nuri Efendinin tedavi olmak için 20 gün izin istediği anlaşılır. Ancak vazifesi gereği 20 gün itibariyle şehir dışına çıkmasının mümkün olmadığı için 12 gün izin uygun bulunur¹⁹⁴. Müdür Mustafa Nuri Efendinin 1906 ve 1907 yıllarında izin isteğine farklı cevaplar verilir. Sağlık durumu söz konusu olduğunda izin verildiği diğer hususlarda Maarif Müdüriyetince izin verilmediği görülmüştür.

B. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE GÖREV YAPAN MUALLİMLER

1. Mektebe Tayin Olan Muallimler

Dersaadet Dairesi Baş Hazine muallimliğinde çalışmakta olan ayrıca önceden Dârümuallimîn ve Hamidiye Mektebinde muallim olarak görev yapmış Vasfi Efendinin Kırşehir İdadisine tayin olduğu ifade edilir. Önemli vazifelerde bulunduğu, önceden mükâfatta almasına rağmen Kırşehir Sancağında yeni açılmış bir mektebe neden tayin edildiği anlaşılamaz. Vasfi Bey'in yeni açılmış bu okula atanma nedeni onun mesleki anlamda yetersizliği değil aksine yeni açılan mektebin ihtiyaçlarının görülmesi hususunda faydalı olacağının düşünülmesidir. Özellikle Lisan-ı Osmanî ve hesap muallimliği alanında yeterli olduğu bilindiği için görevlendirilir. Bahsedilen bölgede halkın tahsilinin yetersiz olduğu özellikle lisan konusunda mektepte düzenlemeye ihtiyaç duyulacağı ve bu ihtiyacında ancak Vasfi Efendi tarafından giderileceği

¹⁹² MF-MKT-939/26-3-5.

¹⁹³ MF-MKT-978/78-3.

¹⁹⁴ MF-MKT-978/78-4.

düşünülmüştür¹⁹⁵. Vasfî Efendinin Kırşehir Sancağında yeni açılmış bir idadiye tayin edilmesi ilk görünüşte çok da doğru bulunmamıştır. Ancak bahsedilen konularda mektepte ve bölgedeki eksiklerin üstesinden gelebilecek ve mesleki anlamda fayda sağlayabileceğine inanıldığı için bu tayin yapılır. Özellikle o çevredeki mekteplerde yetersizlik hangi alanda ise o alanda uzman biri uygun görüldüğü yorumu yapılabilir.

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde ehliyet ve liyakatı Ulûm-ı Diniye ve hendese olan muallim Vasfî Bey'e 1894 tarihinde resim muallimliği verilerek düzenleme sağlanmaya çalışılmıştır. Bahsedilen bu durum önce üst makamlara arz edilir ancak onaylandığına dair resmi bir belge bulunmamaktadır. Kırşehir İdadisinde verilen vazife yani resim muallimliği iki ya da üç eşit parçaya bölünerek maaş karşılığı vekaleten muallimler tarafından kabul edilir. Vasfî Bey ise resim muallimliğinde ehliyeti olmadığı ve bir günde çalışmadığı halde tam maaş aldığı için tereddüt eder. 1895 tarihinde 62 numaralı belge ile maaş miktarının doğru olup olmadığı hakkında bilgi almak için Ankara Maarif Müdürlüğüne başvuru yaptığı görülür¹⁹⁶. Aslında bu durumdan yola çıkarak Kırşehir İdadisinde ehliyet sahibi olmadığı halde gerekli görülürse maaş karşılığında muallimlere görev verildiği anlaşılır.

Kırşehir İdadi Mektebinde müdürlüğü vekaleten yürütmekte olan Vasfî Efendinin maaş fazlalığı konusunda bilgi almak istediği bilinir. Vasfî Efendiye maaşın fazla verildiği anlaşılırken verilen maaşın istenmesi konusunda mağdur olacağı ifade edilir. Yanlışlıkla verilen paranın yol harcırahı yerine verilmiş olarak kabul edilmesini ister. Bu isteği Ankara Maarif Müdür Vekili Muhasebe Memuru, dairenin karar vermede yetkin olmadığını ifade ederek durumu Maarif Nezaretine bildirmiştir¹⁹⁷.

Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürlüğüne vekaleten görevlendirilen Vasfî Efendiye tam maaş verildiği konusu ile ilgili 1895 tarihli belgede Ankara Maarifine bildirildiği anlaşılır. Bahsedilen görevlendirmeden evvel Vasfî

¹⁹⁵ MF-MKT-129/69-3.

¹⁹⁶ MF-MKT-229/40-32.

¹⁹⁷ MF-MKT-260/6-1.

Efendinin Ankara İdadi Mektebinde muallim olduğu ve Kırşehir İdadi Müdürlüğüne vekaleten gönderildiği bilinir. Kendisinin bu durumdan dolayı yol harcırahı alması gerekmekteydi. Vasfi Efendiye verilmiş olan fazla maaşın yol harcırahı olarak kabul edilmesinin uygun olup olmadığı sormuştur¹⁹⁸. Muallimlerin tayini gerçekleştiğinde de bir an önce görev yerine gitmesi için yol harcırahı verildiğini bu belgelerde görüyoruz. Günümüzde de bu şekilde yapılan uygulamalarda mevcuttur.

Ulûm-ı Diniye ve Hendese Muallimi Vasfi Efendi vekaleten Kırşehir İdadi Müdürlüğüne Ankara İdadisinden gelmiştir. Vasfi Efendiye 18 Şubat 1895 tarihli belgedeki hesaplara göre hem Ankara İdadisinde ki görevinden dolayı maaş verildiği hem de Kırşehir İdadi Müdürlüğüne görevlendirilmesinden dolayı maaş verildiği anlaşılır. Vasfi Efendiye Ankara İdadisindeki görevi bıraktığı için maaş verilmemesi gerekiyordu. Bu dönemde Ankara İdadisinden Kırşehir İdadisine geldiği için yol harcırahı alması uygun bulunmaktaydı. Ancak Vasfi Efendiye yol harcırahı verilmemiştir. Fazladan verilen maaşın yol harcırahı yerine kabul edilmesi için başvuru yapıldığı görülür. Yanlışlıkla verilen maaşın geri alınarak harcırah verilmesine karar verilir¹⁹⁹. Bu karardan sonra Vasfi Efendinin maddi olarak sıkıntı yaşadığı düşünülebilir ama alınan karardan dönülmemiştir. Ankara İdadisinden dahi olsa gelen müdür veya muallimlere yol harcırahı verildiği görülür. Aslında yapılan yanlışlığı Ankara Maarifine Vasfi Efendinin bildirdiği bilinmekteydi. Bu olaydan da anlaşılacağı üzere mektepte mali ve idari konularda bazı noktalarda eksiklikler olduğu görülür. Özellikle Ankara ve Kırşehir İdadisi arasında iletişim kurulmadığı yargısına varabiliriz.

Üsküp İdadi Mektebinde görev yaparken Dersaadet Hükümetine 28 Ekim 1899 tarihinde İsmail Hakkı Efendi tarafından bir dilekçe yazılır. Bu dilekçede İsmail Hakkı Efendi Kırşehir Mekteb-i İdadisine naklen tayin istediğini beyan eder. Naklini istemesinin sebebi olarak pederinin sağlık durumunu gösterir. Dersaadet tarafından Kırşehir İdadi Müdürlüğüne nakli uygun görülen İsmail

¹⁹⁸ MF-MKT-260/6-2.

¹⁹⁹ MF-MKT-260/6-5.

Hakkı Efendinin bu durumu Ankara Maarif Müdürlüğüne bildirilir. İsmail Hakkı Efendi göreve hemen başlayamayacağını pederinin durumunun kötü olduğunu ifade ederek izin ister. İzin talebi Ankara Maarif Müdürlüğü tarafından olumlu karşılanır. Görevine başlayamayan İsmail Hakkı Efendi Ankara Maarif Müdürlüğüne maaşının da göreve başladığı zaman verilmesi istediğini bildirir²⁰⁰. Aslında bu olaydan da anladığımız üzere mektepte görev yapan çalışanların göreve başlama tarihlerinin gecikmesi veya özel durumları söz konusu olduğunda maaş verilmediği anlaşılır. İsmail Hakkı Efendinin 28 Kasım tarihinde Üsküp'ten yola çıktığı ancak kendisini görev yerine ulaşamadığı görülür. İsmail Hakkı Efendinin babasının çok ağır bir hastalık geçirdiği ve tedavisi için Dersaadet'te kalması gerektiğini de ifade eder. Ayrıca babasını bu durumda bırakamayacağını söyleyerek göreve başlayamayacağını izninin uzatılmasını talep eder. Bu talep üzerine izni 16 gün daha uzatılarak Ankara Maarif Müdüriyetine bildirilerek muhasebeye de konu hakkında bilgi verilir²⁰¹. Bahsedilen bu olaydan da anlaşılacağı gibi sağlık durumu söz konusu olduğunda muallim veyahut müdür talepleri üzerine izin verildiği görülür. Hatta aileden birinin sağlık durumu konusunda muallimin talebi üzerine uygun bir yere tayini bile mümkün olduğu görülmüştür. Günümüzde de buna benzer durumlarda da taleplerin geri çevrilmemeye çalışıldığı bilinmektedir.

2. Mektepte Yapılan Becayişler

Becayiş kelime anlamı olarak “değişme, karşılıklı yer değiştirme”²⁰² olarak yer almaktadır. Becayiş uygulaması Kırşehir İdadisinde müdürler ve muallimler tarafından uygulanan bir durumken idadide nasıl uygulandığını inceleyeceğiz.

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde muallimlik yapan yetenekli ve marifetli Mustafa Efendinin hasta olduğunu ve tedavi için güzel havalı bir yerde yaşaması gerektiğini raporlarla Maarif Meclisine bildirir²⁰³. Ayrıca Muallim Mustafa Efendi kendisi Ankara Maarif Müdürlüğüne konu ile ilgili dilekçe

²⁰⁰ MF-MKT-480/52-1-3-4.

²⁰¹ MF-MKT-485/5-1-2-3.

²⁰² Develioğlu, *a.g.e.*, s.85

²⁰³ MF-MKT-874/54-17.

yazar. Bu dilekçede Amasya Mekteb-i İdadisinde muallimlik yapan Ahmet Nuri Efendinin yakınlarında bulunan vilayetlerden uygun olan birinde görev yapmak istediği haberini aldığından bahseder. Mustafa Efendi bahsedilen muallimle becayiş yapmak istediğini belirtir. Bu konuda Ankara Maarif Müdürlüğünün onayı beklendiği anlaşılır. Kırşehir Mekteb-i İdadi muallimi olan Mustafa Efendi Dârümuallimîn-i âli mezunu olduğu ve 3 Mayıs 1904'ten beri hesap, hendese ve ahlak dersleri muallimliği yaptığını gönderilen belgelerle beyan eder. Kendisinin tayininin hoş, güzel bir sahil kenarında mektebe olması gerekliliğinden bahseder. Bu talebinin sebebi hastalığı olduğu, doktorun bu yönde rapor verdiğini bildirerek raporu gönderdiği belgelere eklediği görülür. Bu yönde talebi kabul edilmezse mecburen mesleğini iki ay kadar yapamayacağını bildirir. Ankara Vilayet-i Maarif Müdüriyetine gerekli belgeler gönderilerek becayişın uygun olup olmadığı konusunda bilgi istenir²⁰⁴. Maarif Müdürlüğünden gelen cevapta ise bu becayişın uygun olup olmadığı konusunda asıl karar merciinin Maarif Nezareti olduğunu vurgular. Maarif Müdüriyeti, Maarif Nezaretine konu ile ilgili dilekçeler ve gerekli belgeler birbirine iliştilerik gönderirken zikredilen konu da gerekli emirlerin beklendiği bildirilmiştir²⁰⁵.

Ankara Maarif Müdüriyetine, Maarif Nezareti tarafından cevap geldiği anlaşılır. Bu cevaba göre müdüriyet becayiş hususundaki kararı 16 Eylül 1905'te yazılı olarak Kırşehir İdadisine gönderir. Bu cevaptan Kırşehir Mekteb-i İdadisinde görev yapan Mustafa Efendi ve Amasya İdadisinde görev yapan Mustafa Nuri Efendinin becayişlerinin uygun görüldüğü anlaşılır. Muallim Mustafa Efendiye Ziraat, Kitabet ve Fransızca derslerinin sorumluluğunun verildiği belirtilerek kendisine dersler karşılığında 730 gurus maaşın uygun görüldüğü ancak gerekli kararın Sivas Maarif Müdüriyeti tarafından verileceği söylenir. Muallim Mustafa Efendinin terfii olacağı belirtilir. Kendisinin ilk maaşından %5 miktarda kesinti yapılması gerektiği ve bu kesintiyi her ay yaparak sandık mahsusuna aktarılacağı bildirilir. Bunların

²⁰⁴ MF-MKT-874/54-1-3.

²⁰⁵ MF-MKT-874/54-9.

yanında Mustafa Efendinin hastalıktan kurulma durumu olursa Ankara Maarif Müdüriyetine bildirilmesi istenir. Nuri Efendinin ise maaşından kesinti yapılmayacağı çünkü ilk maaşının verilmeyeceği söylenir²⁰⁶. Ankara Vilayetine yazılan belgede Kırşehir Mekteb-i İdadi Muallimi Mustafa Efendinin uhdesinde bulunan hesap, hendese ve ahlak derslerine 610 guruş maaş karşılığında verildiği ve becayişle gelen muallime de aynı şekilde verilmesinin uygun olduğu söylenir. Amasya Mekteb-i İdadisinde muallim olan Nuri Efendinin ise mektepte 730 guruş maaş aldığı belirtilirken bu sebepten Mustafa Efendiye de aynı maaşın verilebileceği ifade edilir. Muallimlerden birinin ilk maaşından 120 guruş kesileceği ve daha sonraki aylarda %5 kesinti yapılacağı beyan edilir²⁰⁷. Her iki muallimin de becayişlerinin ardından gerekli hususlarda alınan kararların mekteplerin bağlı buldukları maarif müdüriyetleri tarafından verileceği belirtilir. Tüm bunlar yaşanırken Sivas Maarif Müdürlüğüne Maarif Nezaretince becayiş yapılacağı ile ilgili varakalar ulaşır. Becayişleri uygun görülen her iki mualliminde sorumlu oldukları dersleri vermeleri gerektiğini ifade ederken bahsedilen mektep müdürlüklerine gerekli durum hakkında bilgi verilmesi gerekliliğinden söz edilir. Yani Sivas Maarif Müdüriyetinin konu ile ilgili Amasya Mekteb-i İdadisine bilgi vermesi gerektiği belirtilir²⁰⁸.

Ankara Maarif Müdüriyetine yazılan yazıda Kırşehir Mekteb-i İdadisinde müdürlük görevi yapacak olan Mustafa Nuri Efendiye müdüriyet maaşı 100 guruş, muallimlik maaşının 554 guruş olduğu şeklinde kayıt gönderilir. 554 guruşun 180 guruşu ziraat dersi olduğu, 200 guruşunun kitabet ve 174 guruşun da Fransızca dersi için verildiği şeklinde açıklama yapılır. Belirtilen derslerden Mustafa Efendinin ders saatleri için 554 guruş ve müdürlük görevi içinse 100 guruş alması gerektiği vurgulanır²⁰⁹. Becayişle gelen muallime müdürlük görevi verilebileceği ve giden muallimin uhdesindeki derslerde verilerek mektepteki muallim açığı tamamlanmaya çalışıldığı görülür.

²⁰⁶ MF-MKT-874/54-10.

²⁰⁷ MF-MKT-874/54-017

²⁰⁸ MF-MKT-874/54-011

²⁰⁹ MF-MKT-989/9-1.

3. Mektepte Görev Yapan Muallimlerin Tercüme-i Hal Varakaları

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde görev yapan muallimlerin tercüme-i hal varakalarından muallimlerin hangi şartlara bakılarak görevlendirildiği hakkında bilgi edinilir. Tercüme-i hal varakası günümüzde özgeçmiş olarak nitelendirilir. Bahsedilen varakada muallimin mezun olduğu mektep, hangi derslerde liyakat sahibi olduğu ve görev yaptığı mekteplere yer verilebilir. Aslında bu belgede muallimin hangi alanda çalışması gerektiği bilgisine ulaşılmaktadır. Tercüme-i hal varakasına bakılarak eğitim daha nitelikli bir hale getirilmeye çalışılmaktadır.

Ankara Vilayeti Maarif Müdürlüğü tarafından 1901 yılında Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürlüğünde görev yapan Muallim İbrahim Efendinin tercüme-i hal varakası, işe giriş ve maaş belgelerinin vilayet memurluğuna gönderilmesi istenir. Bu belgeleri de gönderirken iki guruşluk masrafında karşılanması gerektiği belirtilir²¹⁰. Aslında İbrahim Efendi hakkında istenilen belgelerin Maarif Nezareti tarafından talep edildiği anlaşılır. Kırşehir İdadi Müdürü ve aynı zamanda Fârisi muallimi İbrahim Efendi bahsedilen dilekçeye istinaden tercüme-i hal varakasını gönderir. Talep edilen diğer belgelerin kendi sorumluluğunda olmadığını belirterek zikredilen belgeler için gerekli kurumlara bilgi vereceğini belirtmiştir²¹¹. Mektepte görevlendirilen müdürün yeterliliği ve aldığı maaş konusunda zaman zaman Maarif Nezaretince çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalarda görevlendirilen müdür ya da muallimin liyakatlı olup olmadığına bakılır. Zikredilen konuda genel anlamda Maarif Nezareti tarafından Ankara Maarif Müdürlüğüne bazı hususlarda emir verilir. Ancak çoğu zaman karar verme yetkisinin Maarif Müdürlüğüne bırakıldığı görülür. Mektepte görev yapacak muallimin ya da müdürün Dârümuallimîn şهادetnamesi olmasına önem verilmiştir.

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde Ulûm-ı Diniye ve Arapça Muallimi Süleyman Efendinin vefat ettiği ve yerine tahsil durumu uygun olan bir muallimin tayin olması gerektiği 8 Haziran 1906 tarihli varakada ifade edilir.

²¹⁰ MF-MKT-565/42-7.

²¹¹ MF-MKT-565/42-11.

Süleyman Efendinin yerine görev yapabilecek mektep muallimlerden bahsedilir. Bu muallimlerden ilkinin Ziya Efendi olduğu ve onun bu görevi yapabileceği söylene de diğer mualliminde Dârümuallimîn-i âli Edebiyat Şubesi mezunu olan Ali Efendi olduğu anlaşılır. Muallimliği en iyi şekilde yerine getirebileceği düşünülen Ali Efendiye görevin verildiği anlaşılır²¹². Mektepte görev yapan muallimin vefatının ardından göreve Dârümuallimîn-i âli şadetnamesi olan muallim Ali Efendi daha uygun bulunmuştur. Bu durumda gösteriyor ki görev yapacak muallimlerin darülluallimin mezunu olması önemlidir.

C. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE BULUNAN DİĞER GÖREVLİLER

1. İzin Taleplerinin Değerlendirilmesi

Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Ahmet Raşit Efendi ve Ankara Mekteb-i İdadi Kâtibi Mehmet Said Efendi 18 Haziran 1896 tarihinde mezuniyet gerçekleştikten sonra izin yapmak üzere talepte bulunurlar. Ahmet Raşit Efendi Ankara Maarif Müdürlüğüne yazdığı dilekçede önceden Maarif Nezaretince gönderilen bir emirnamede izin hususunda belirtilen hususa uygun olarak izin istediğine işaret eder. Böylece bu emirnameye uygun olarak kurum içerisinde kendisinin yerine vekâleten Muallim Hasan Efendinin bakarak resmi yazışmalarda aksaklık yaşanmayacağını belirtmiştir²¹³. Aynı tarihlerde Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Ahmet Raşit ve Ankara Mekteb-i İdadi Kâtibi Mehmet Said Efendi ile birlikte Yozgat Mekteb-i İdadi Müdürü Ahmet Rüşti ve Kayseri Mekteb-i İdadi Müdürü Mehmet Memduh Efendiler tatil döneminde izin yapmak üzere yazılı belge ile izin talebinde buldukları anlaşılır. Bu bilgilerden yola çıkarak mektep müdürleri ve kâtiplerinin tatil konusunda muallimlerle benzer izne sahip oldukları yorumunu yapabiliriz. Bahsi geçen müdürlere ve kâtibe 25 Haziran 1896 tarihinde izin taleplerine karşılık izin yapmaları uygun görüldüğü anlaşılır²¹⁴.Günümüzde de okullarda tatil yapıldığı

²¹² MF-MKT-941/1-1-4.

²¹³ MF-MKT-322./16-1-5.

²¹⁴ MF-MKT-322/16-15.

zamanda müdür ve müdür muavini bina ve resmi yazışmalardan sorumlu tutulur. Yine izin yapmak istediklerinde Milli Eğitim Müdürlüklerinden izin istemektedirler.

Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Ahmet Raşit Efendinin aslında bir süre önce izin aldığı görülür. Ahmet Raşit Efendi 11 Kasım 1896 tarihinde Maarif Nezaretine yazdığı dilekçede hasta olduğu için aldığı izin süresinin yirmi gün daha uzatılmasını talep eder. Aynı zamanda konu ile ilgili gerekli rapor da göndererek tedavisine Dersaadette devam edeceğini ve bir süre burada ikamet edeceğini ifade eder. Ahmet Raşit Efendinin iznini uzattığı için maaşının herhangi bir kesintiye uğramaması amacıyla Ankara Maarif Müdüriyetine konu ile ilgili talepte bulunur. Bahsedilen maaşında muhasebe tarafından verileceği anlaşılmıştır²¹⁵.Mektep müdürleri ya da muallimlerinin sağlık durumları söz konusu olduğunda maarif müdürlükleri tarafından bu konuda rapor istenerek maaş kesintisinde yapılmadığı görülür. Genel anlamda sağlık durumu söz konusu olduğunda tüm olanaklar ve imkânların kullanılmasına müsaade edildiği görülmüştür.

Maarif Nezareti tarafından Ankara Maarif Müdürlüğünden Temmuz 1900'de Ankara ve Kırşehir İdadileri imtihan cetvelleri istenir. İmtihan cetvellerinin gönderilmesi konusu görüşülürken muhasebe kayıtlarından bazı muallimlerin izin istedikleri anlaşılır. İzin isteyen muallimler ise Ankara İdadi Muavin-i Evveli Muharrem, Muavin-i Sanisi Rafet, Muallim Hacı İbrahim ve Kırşehir İdadi Muallimi Ziya Efendi olduğu kayıtlardan anlaşılır. Bahsedilen muallimlere izin verilmeyeceği bunun mümkün olmadığı Ankara Maarifi tarafından ifade edilir. Muallimlerden Hacı İbrahim Efendinin tedavi amaçlı izin istediğini beyan etmesine rağmen sağlık sorunu ile ilgili rapor göndermediği için izin verilmemiştir. Kırşehir İdadi Muallimlerinden Ziya Efendi ise 4 tatil döneminde tatil yapmadığı ve izin kullanmadığını ifade ederek izin talebini yinelemiştir. Ancak kendisine izin verilmesi uygun görülmemiştir²¹⁶. Ziya Efendi yazdığı bu dilekçede 4 yıldır idadi

²¹⁵ MF-MKT-338/46-1-2-5.

²¹⁶ MF-MKT-517/2-1-3-4-5.

muallimliğinde bulunduğu ve bu süre zarfında hiç izin istemediğini, binanın tamiratında da orada bulunduğunu belirterek izin istediği anlaşılır²¹⁷. Ankara Maarifi tarafından neden bu dönemde muallimlere ve muavinlere izin verilmediği konusunda bir açıklamaya rastlanmamıştır. Aslında Muavin ve muallimlerin izinlerini çok kullanmasından kaynaklandığı düşüncesi oluşmaktadır. Günümüzde de görev yapan öğretmenlerin izin talepleri çok olduğu esnada Milli Eğitim Müdürlükleri tarafından bazı kısıtlamalar getirilebiliyor. Bu durum eğitimin sürekliliği ve devamı için önemli görülüyor. Ancak yukarıda belirtilen durumda okul tatil olduğu esnada izin talebinde bulunmalarına rağmen izin verilmediği görülmüştür.

Kırşehir Mekteb-i İdadi muallimlerinden Şakir Efendi Eylül 1902 yılında Dersaadete gitmek için Maarif Nezaretine telgraf çekerek izin istediğinde bulunur. Bu telgrafın pulunun 15 guruş olduğu ve 42 güne kadar Devleti Aliye telgraf merkezine ulaşacağı bilinir. On beş günlük izin istemesinin sebebi mübeşşirat(hayırlı iş) olduğunu söyleyerek keyfi olarak izin almadığını belirtir. Maarif Nezaretince izne çıkması uygun görülürken izne çıkarken sorumlu olduğu dersler için gerekli yetki Ankara Maarif Müdürlüğüne bırakılmıştır²¹⁸. Ankara Maarif Müdürlüğü verilen bu kararın ardından Şakir Efendinin sorumluluğunda bulunan Ulûm-ı Diniye dersinin mualliminin değiştirilmesi için durumu gerekli kalemlere bildirilir²¹⁹. Muallimlerin Dersadete gitmek için Maarif Nezaretinden izin talebinde bulunduğu ve bu talebe ancak 42 günde döndüğü anlaşılır. Bahsedilen muallime izin verilmesinin ardından sorumluluğunda olan derse başka muallim verilmesine karar verilir. Bu durum eğitimin aksamaması hususunda Maarif Nezareti'nin hassas olduğunu göstermiştir.

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde 15 Aralık 1904 tarihinde Türkçe muallimi olarak görev yapan Şakir İhsan Efendi Ramazan-ı Şerif esnasında on beş gün müddetle Dersaadete gitmek için izin ister. İzin talebini Ankara Maarif

²¹⁷ MF-MKT-517/2-13.

²¹⁸ MF-MKT-806/47-1-3-4.

²¹⁹ MF-MKT-806/47-5.

Müdüriyetine dilekçede beyan eder. Şakir İhsan Efendinin talebinin ardından Ankara Maarif Müdürlüğü durumu Maarif Nezaretine bildirir. Muallimin izin istediği günlerde mektepte mezuniyet konusunda çalışmalar yapılmaktaydı. Şakir İhsan Efendinin on beş günlük izni için geçerli bir sebep olup olmadığına bakılır. Ancak elimizde bulunan belgelerde izin verilip verilmediğine dair bir sonuca ulaşılmamıştır. Bahsedilen muallime izin verilip verilmeme kararı Ankara Maarif Müdürlüğüne bırakılır²²⁰. İzin talebi değerlendirirken mektepte yapılacak olan mezuniyet töreninin de göz ardı edilmediği görülür. Ayrıca mekteplerde muallimlerin izin talebinin değerlendirilmesi için yeterli neden arandığı görülmektedir.

Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Mustafa Nuri Efendi 22 Mayıs 1906 tarihinde yazdığı dilekçede tatil günlerinde ailesinin yanına memleketine gitmek istediğini beyan eder. Bu talebini Ankara Vilayeti Maarif Müdürlüğüne yaptığı görülür. Müdür Mustafa Nuri Efendinin bu talebine üç gün içinde cevap verilir. Verilen cevapta bahsedilen tatil günlerinde izin verilmesinin uygun görülmediği anlaşılır²²¹. Mustafa Nuri Efendinin izin istediği tarihe bakılacak olursa memleketine giderek orada hasat yapacağı anlaşılır. Kendisinin talebinin geri çevrilme nedeni açıklanmadığını görmekteyiz. Oysa mektebin tatil olduğu dönemde izin verilmesinin uygun olduğu düşünülür.

17 Ocak 1907 tarihinde Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Mustafa Nuri Efendi 12 günlük izin ister. Mustafa Nuri Efendiye izin verilmesi uygun bulunsa da sonrasında izninin bir süreliğine tevkif edildiği anlaşılır. Bahsedilen hususta verilen iznin durdurulduğu ancak izin hakkının iptali söz konusu olmadığı söylenir²²². Aslında Mustafa Nuri Efendinin tedavi olmak için 20 gün izin istediği anlaşılır. Ancak vazifesi gereği 20 gün itibariyle şehir dışına çıkmasının mümkün olmadığı için 12 gün izin uygun bulunur²²³. Müdür Mustafa Nuri Efendinin 1906 ve 1907 yıllarında izin isteğine farklı cevaplar

²²⁰ MF-MKT-818/31-1-3-4.

²²¹ MF-MKT-939/26-2-4.

²²² MF-MKT-978/78.-3.

²²³ MF-MKT-978/78-4.

verilir. Sağlık durumu söz konusu olduğunda izin verildiği diğer hususlarda Maarif Müdüriyetince izin verilmediği görülmüştür.

2. Haklarındaki Şikâyetler

Kırşehir Mekteb-i İdadi Muallimi İbrahim Ethem Efendi Ekim 1902 tarihinde Ankara Maarifine, Kırşehir İdadi Mektep Müdürü Mustafa Nuri Efendi hakkında şikâyet dilekçesi yazar. Konu ile ilgili olarak Ankara Valiliğince Maarif Nezaretine yazılı bilgi verilir. Ankara Valiliği müdür hakkında şikâyet olunan konunun esas olduğunu belirtilerek gereğinin yapılmasını ister. Ancak Maarif Nezaretince bahsedilen müdür hakkında şikâyetlerin gerçek olup olmadığı araştırılması istenir. Araştırmalardan sonra Müdür Mustafa Nuri Efendinin maaşları indirdiği için İbrahim Ethem ile anlaşmazlık yaşadıkları söylenir. Anlaşmazlık ve şikâyetin ardından İbrahim Ethem Efendi Karahisâr-ı Sâhib İdadi Mektebi muallimliğine nakil olarak gittiği görülür. Kırşehir İdadisinde yapılan araştırmaların ardından şikâyetin asılsız olduğu anlaşılır. İbrahim Ethem'in şikâyetinin asılsız olduğu anlaşıldıktan sonra kendisinden tercüme-i hal varakası istenir. Haksız şikâyette bulunmasından dolayı mesleki anlamda liyakatlı olup olmadığı araştırılır. Tüm bu yaşananlara rağmen İbrahim Ethem Efendi şikâyetinin gönderilen 340 numaralı emirnameye uygun olduğunu belirtir. İbrahim Ethem Efendi bahsedilen müdürün görevini ihmal ettiği emirnameye uymadığını ayrıca eğitim ve idare konusunda da üzerine düşeni yapması hususunda da ümitle beklediği halde yapmadığını söyler. Tüm bu şikâyetlerin haklılığının araştırılmasını ister. Bunun üzerine mektepte çalışan diğer muallimlere müdür hakkında bahsedilen şikâyetler sorulur. Müdürün görevini yaptığı ve çalışanların takdirini kazandığı anlaşılmıştır²²⁴.

İbrahim Ethem Efendinin şikâyetinin soruşturması yapıldığı esnada kendisinin Karahisâr-ı Sâhib İdadi Mektebine gitmek için yolda olduğu anlaşılır. Bahsedilen muallim ve olayla ilgili belgeler birbirine iliştilerilerek Hüdavendigâr Maarif Müdürlüğüne gönderilir. Aslında çıkan anlaşmazlığın

²²⁴ MF-MKT-671/5-1-2-3.

nedeninin İbrahim Ethem Efendinin maaşında yapılan kesinti olduğu söylenir. Muhasebe kayıtlarında bahsedilen muallime 600 guruş maaş verildiği bilgisine rastlanır²²⁵. Böylece İbrahim Ethem Efendiye haksızlık yapılmadığı bilgisine ulaşılmamasına rağmen bu konu hakkında araştırmalar uzun sürer. Çünkü muallim İbrahim Ethem bazı hususlarda şikâyetinde ısrarcı olmasıyla muallimin mezuniyet durumu ve mesleki yeterliliği de epeyce sorgulanmıştır.

Maarif Nezaretine yazılmış olan farklı bir varakada ise Kırşehir İdadi Müdürü Mustafa Nuri Efendi vazife başında olması gereken saatte yani ders saatlerinde ve kendisinin yazı dersi olduğu halde çarşıda olduğu anlaşılmıştır. Eğitimin aksamasına sebep olduğu ve görevini ihmal ettiği anlaşılır²²⁶. Bu şikâyet üzerine Mustafa Nuri Efendinin de tercüme-i hal varakası incelenir. Kendisinin Dârümuallimîn-i ali mezunu olduğu önceden muallim iken müdürlüğe terfii ettiği anlaşılır²²⁷. Tüm bu yaşananların ardından konu ile ilgili son karar mercii Ankara Valiliği olmuştur. Aralık 1902 tarihinde gerekli karar verilerek maarif müdürlüklerine zikredilen konu ile ilgili emirler verildiği anlaşılır²²⁸. Konu hakkında hangi yönde bir karar alındığı bilgisine ulaşılamamıştır. Ancak hem muallimin hem müdürün bazı hususlarda haksızlıklar yaptığı görülür. Bu sebepten dolayı her iki tarafa da benzer yönde uyarılarda bulunulduğunu düşünülmüştür.

Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürlüğü 4 Haziran 1908 tarihli varakada Maarif Nezaretine bir belge gönderdiği bilgisine rastlanır. Bu belgede Kırşehir İdadi Muallimlerinden Ömer Efendi sorumluluğunda olan eğitim ve öğretim vazifesini yaparken bazı sorunlarla karşılaştığı anlaşılır. Mektepte münakaşalar yaşandığı için eğitim öğretimin aksadığı söylenir. Aslında kendisinin mubassır görevinde bulunduğu halde maaş almadığı görülür. Ömer Efendinin görevinin zor olduğu maaş alması gerektiği ifade edilirken mubassırlıkta başarılı olduğu ve bu göreve uygun olduğu beyan edilir²²⁹. Bahsedilen mektepte bir muallim

²²⁵ MF-MKT-671/5-5-10.

²²⁶ MF-MKT-671/5-7.

²²⁷ MF-MKT-671/5-10.

²²⁸ MF-MKT-671/5-11.

²²⁹ MF-MKT-1063/51-1-2.

kadar faydalı işler yaptığı bilgisine ulaşılır. Özellikle bu dönemde idadi de talebeler münakaşa çıkarmıştır. Öğrenciler arasındaki bu münakaşaları en iyi şekilde çözebilecek kişinin de Ömer Efendi olduğu özgeçmişine bakarak anlaşılmıştır²³⁰. Bu yaşananlardan idadi mekteplerinde talebeler arasında çıkan münakaşalara mubassırların çözüm bulduğu yargısına varılabilir. Ayrıca mubassırların da aynı muallimlerde olduğu gibi özgeçmişe bakıldığı liyakatlı olup olmadığı konusunda titizlikle araştırma yapıldığı görülür.

3. Tayin İsterken İzledikleri Yol

Kırşehir Mekteb-i İdadisinde beş yıldır görev yapan muallim Vasfî Efendi 24 Mayıs 1899 tarihinde tayin talebinde bulunur. Vasfî Efendinin önceden Dersaadet Dârülmualimliğinin de şehadetname görevlisi olarak görev yaptığı, Dersaadet'te çeşitli mekteplerde muallimlik yaptığı ve Ankara Hamidiye Mektebinde müdür ve muallimlik görevlerinde bulunduğu kendisinin tercüme-i hal varakasında görülür. Tüm bu görevlerde bulunması muallim Vasfî Efendinin liyakat sahibi olduğunu gösterir. Kendisine Kırşehir Mekteb-i İdadisinde mektebin yeni açılmasından dolayı düzenlenmesi gereken durumların olması sebebiyle vekaleten müdürlük görevi verilir. Ayrıca mektepte Ulûm-ı Diniye ve Hendese derslerinin sorumluluğunu aldığını ifade ederek bu hususta da tecrübeli olduğunu beyan eder. Kırşehir İdadisine tayin isteyen Vasfî Efendi tüm bu beyanları bildirerek bulunduğu görevden dolayı 630 guruş maaş istemiştir. Müdürlük talebine yanıt olarak Maarif Nezareti müdürlük yapmak isteyen muallimde aranan en önemli şartın Dârülmualimîn mezunu olması gerektiğini söyler. Aynı zamanda mektep muallimlerinden Hasan Efendinin de aynı talepte bulunduğu anlaşılır. İlk olarak Ankara Maarif Müdürlüğüne her iki muallimin tecrübeleri ve mezun oldukları okullar değerlendirilir. Vasfî Efendinin önceden Kayseri ve Ankara Hamidiye Mektebinde görev yaptığı, Dârülmualimîn mezunu olduğu ve mesleki olarak daha donanımlı olmasında dolayı uygun bulunduğu Maarif Nezaretine bildirilir. Maarif Nezaretinin bu konuda onayı alınarak görev verilmesi uygun

²³⁰ MF-MKT-1063/51-3.

bulunur²³¹. Vasfi Efendi gibi mesleki anlamda yeterli muallim veya müdürlerin tayin isteklerinin geri çevrilmemesi mesleki yeterliliğe önem verildiğini bir kez daha ortaya koymuştur.

Erzurum Mekteb-i İdadi müdürlüğüne terfisini isteyen Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Muhiddin Efendi bu amaçla başvuruda bulunur. Kendisi vilayetler de bulunan idadi mekteplerine naklini ister. Bu nitelikte tayin yapılmayacaksa değişiklik istemediğini beyan eder. Talebini Ankara Maarif Müdürlüğüne bildirir. Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürü Muhiddin Efendi Erzurum İdadisine terfii isterken eğer uygun görülürse yerine Hasan Efendinin naklini isteyerek mektepteki istikrarı korumak ister. Ankara Maarif Müdüriyeti tarafından 17 Kasım 1899 tarihinde Kırşehir İdadisine yazılan yazıda Muhiddin Efendinin Erzurum'a tayin edildiği yani terfisinin uygun bulunduğu bildirilir²³². Aynı yazılı nüsha 9 Aralık 1899'da Erzurum Maarif Müdürlüğüne yollanarak Muhiddin Efendinin tayin olduğu bilgisi verilir²³³. Yani yaklaşık 20-25 gün içerisinde terfi konusunda gerekli kurumlara bilgi verildiği görülür. Erzurum İdadisine tayin olunan Muhiddin Efendinin yol harcırahının birkaç gün içerisinde verileceği için tayin olduğu yere bir an önce gitmesi gerektiği beyan edilir²³⁴. Aynı yıl boş kalan Kırşehir Mekteb-i İdadi Müdürlüğüne tayin isteyen Vasfi Efendinin tayin edilemeyeceği söylenir. Bunun sebebi olarak da Muhiddin Efendi yerine Üsküp İdadi Müdürü İsmail Hakkı Efendinin tayin edildiği bildirilir²³⁵. Kırşehir İdadi Muallimi olan Vasfi Efendinin de muallimlikte gayet başarılı olduğu vurgulanırken görevinde devam etmesi uygun görülür²³⁶. Vasfi Efendinin müdürlük için talepte bulunduğu ancak kendisinden daha nitelikli bir müdürün tayin edildiği anlaşılır. Kırşehir İdadi Mektep Müdürü Muhiddin Efendinin terfisinin Erzurum İdadisine uygun görülmesi nedeniyle Erzurum İdadisinin Kırşehir İdadisinden daha büyük ve

²³¹ MF-MKT-468/50-4-5.

²³² MF-MKT-472/56-1-2-3.

²³³ MF-MKT-475/22-1.

²³⁴ MF-MKT-475/22-3.

²³⁵ MF-MKT-475/42-1-3.

²³⁶ MF-MKT-475/42-4.

daha nitelikli olduğunu anlıyoruz. Kırşehir İdadisi yeni açıldığı için eğitiminde de eksiklerin var olduğunu tahmin edilebilir.

4. Vefatı Sonrası Verilen Maaşlar

Kırşehir İdadi müdürü iken vefat eden Mehmet Ali Efendiye bağlanmış olan gelir ve nişanı oğlu Keskin Mahkeme Başkâtibi Sabri Efendi tarafından 1901 yılında ailesine bağlanmasına izin verildiği anlaşılır. Maarif memuru olarak görev yaparken vefat eden memurların nişanı ve maaşları ailelerine verilebileceği bu mahkeme kararından anlaşılır²³⁷. Devlete eğitim için hizmet etmiş ve çalışmış olan memurlara gereken değer verildiği ve ailelerine de bu konuda gereken hassasiyet gösterildiği görülmüştür.

Kırşehir Mekteb-i İdadi Muallimlerinden Süleyman Efendinin menfi durumundan dolayı yani ölümünden sonra bakıma muhtaç oğlu Memduh Efendinin yardıma ihtiyacı olduğu görülür. Vefattan sonra Süleyman Efendinin zevcesinin de kimsesi olmadığı bildirilerek bahsedilen muallimin mektepte verdiği derslere istinaden maaş istendiği ve bu konuda gerekli belgelerin Ankara Vilayetine gönderildiği anlaşılır. İstenilen maaşın verilmesi Haziran 1909 tarihinde uygun olduğu bildirilir²³⁸. Daha evvel mektepte görev yapmış ya da yapmakta olan bir muallimin vefatının ardından ailesine maaş tahsis edilmesi aslında onların devlet tarafından haklarının hukuken korunmaya çalışıldığını göstermiştir.

D. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNE TAYİN OLAN MEKTEP MÜDÜRLERİ VE MUALLİMLERİ

Kırşehir İdadi müdür muavini Mayıs 1901'de görevi bırakmasıyla müdür makamının da boş olmasından dolayı Kırkkilise İdadi Müdürü Mustafa Nuri'nin tayini uygun görülür. Kendisi iki gün içerisinde görev yerine giderek mektepte çalışmalara başlar²³⁹. Mustafa Nuri Efendi Kırşehir Mekteb-i İdadi müdürlüğüne Haziran 1901 yılında naklen tayin olmuştur. Ancak kendisine ilk

²³⁷ DH.MKT-2419/23-1-1.

²³⁸ ŞD-1094/55-1.

²³⁹ MF-MKT-571/38-6.

maaşı yarım yatırılır. Bu durumu Kırşehir Mutasarrıflığına yazdığı dilekçede ifade eder. Kendisinin geldiğinde idadi müdürlüğünün boş olduğu ve aslında tam maaş verilmesi gerektiği halde yarım maaş verildiğini belirterek yapılan yanlışlığın telafi edilmesini ister. Kırşehir Mutasarrıflığı naklen gelen müdürün yarım maaş almasını uygun bulduğunu söyler. Mutasarrıflık konu ile ilgili gerekli sicil kaydını da ekleyerek Maarif Nezaretine bildirir ve emirlerin beklendiğini belirtilir²⁴⁰. Aslında naklen tayin edilen müdürlere bu şekilde maaş verildiği anlaşılır. Ancak mektebe Mustafa Nuri Efendinin naklen geldiği zamanda mektep müdürlüğü boş olduğu ve hemen göreve başladığı için tam maaş talebinde ısrarcı olmuştur.

Kırşehir Mekteb-i İdadisine naklen Kırkkilise İdadisinden gelen müdür Mustafa Nuri Efendinin tam maaş talebine mutasarrıflık tarafından temmuz ayında cevap verilir. Bu cevapta Mustafa Nuri Efendinin Kırkkilise İdadisinden müdürlük nakli gerçekleşmeden geldiği onun gelmesinin ardından nakil belgesinin gönderilmesinin beklendiği söylenir. Oysa Mustafa Nuri gelmeden nakil gelmesi gerektiği vurgulanır. Belirtilen bu sebepten dolayı yarım maaş verildiği anlaşılır²⁴¹. Ancak Mustafa Nuri Efendinin tayin olduktan iki gün sonra göreve başladığı yani mayıs sonu haziran ayı başında Kırşehir’de bulunduğu muhasebe tarafından kayıt altına alındığı için maaş konusunda yapılan yanlışlık düzeltilmiştir²⁴².

Hüdavendigâr Vilayetinde idadi muavinliği yapan Said Efendi Mart 1900’de Kırşehir İdadisine müdür olarak tayin olur. Said Efendi Hüdavendigâr İdadisinde muavinliğin yanında Fransızca, Hendese ve Usul Derslerinde de görev yaptığı belirtilir. Kırşehir İdadi Mektebine müdür olarak tayin olmasına rağmen kendisinin yerine vekaleten Ziya Efendinin derslere devam etmesine karar verilir. Ziya Efendi Hendese ve Malumat-ı Fen derslerine vekaleten devam edecektir²⁴³. Said Efendi yerine neden Ziya Efendinin vekaleten görev

²⁴⁰ MF-MKT-571/38-1-4.

²⁴¹ MF-MKT-571/38-5.

²⁴² MF-MKT-571/38-6.

²⁴³ MF-MKT-489/1-1-3.

yaptığı konusunda yeterli bilgiye sahip değiliz. Belki de mektepte süregelen düzen bozulmak istenmedi.

Ankara Maarif Müdüriyetine yazılan yazıda Kırşehir İdadi muallimliğine Dârümuallimîn-i âli mezunu olan İbrahim Ethem Efendinin 16 Nisan 1901’de tayin olur. Bu tayinden dolayı İbrahim Ethem’e verilmesi gereken yol harcırahının verilmesi istenir. Ayrıca kendisinin Dârümuallimîn mezunu olduğu için başarılı olacağı düşünülür. İdadi muallimliğinde görev yapan muallimlerin Dârümuallimîn mezunu olmasına önem verildiği o dönemde verilen ilanlardan anlaşılır. İbrahim Ethem Efendiye mektepte verilen dersler karşılığında 375 guruş maaş verileceği belirtilir²⁴⁴.

Kırşehir Mekteb-i İdadi Mubassırı ve Fârisi Muallimi İbrahim Efendi teşrinisaninin 21. Gününde vefat eder. Bu vefat haberi Kırşehir İdadi Müdürlüğü tarafından Ankara Maarif Müdüriyetine 6 Kasım 1906 tarihinde bildirilir. Muallimin vefatı üzerine görev ihmali yaşanmaması için vekaleten mubassırlık görevi Hüsnü Hat ve Resim muallimi Ömer Efendiye, Fârisi dersi ise vekaleten Türkçe muallimi İsmail Hakkı Efendiye verildiği beyan edilir. Derslerin verilmesi ile birlikte ne kadar maaş verileceği ve her ders için 33,5 guruştan hesap edileceği açıklaması yapılır. Bu konudaki talimatnameye uyulduğu söylenir. Mektep muallimlerinden Ömer Efendi ve İsmail Hakkı Efendilere maaşlarına ek olarak 100’er guruş verileceği ayrıca görevli oldukları günler dışında gelecekleri için bahsedilen görevlerin uygun olduğu söylenir. Zikredilen konu ile ilgili Kırşehir Mekteb-i İdadisi tarafından kararlar yukarıda bahsedilen şekilde alınır. Ancak Ankara Maarifinin konu hakkında emirleri beklendiği de vurgulanmıştır²⁴⁵. Tokat Sancağında idadi mektebinde muallimlerin uhdesine verilen derslerin bilindiği kadarıyla 160 ve 150 guruş civarında olduğu görülürken mubassırlığa 30 guruş, Fârisi muallimliğine 27 guruş verildiği öğrenilir. Ancak Kırşehir Mekteb-i İdadisinde verilen ders ücretlerinin az olduğu, artırılması gerektiği ifade edilmiştir²⁴⁶.Kırşehir

²⁴⁴ MF-MKT-552/39-1.

²⁴⁵ MF-MKT-998/6-1.

²⁴⁶ MF-MKT-998/6-3.

İdadisinde ders saatinin 33,5 guruştan hesap edildiği söylene de bu durumun böyle olmadığı bilinir. Muallimlere ortalama 50-60 guruş civarında eksik maaş verilir. Muallimlerin itiraz ettiği ve maaşlarının artırılmasını talep ettikleri görülür. Çünkü bahsedilen muallimlerin boş günlerinde dahi okula geldikleri bilinmektedir.

Kırşehir İdadisinde muallim vefatı ardından eğitimin aksamaması için yapılanlar önce Ankara Maarif Müdürlüğüne bildirilir. Ankara Maarif Müdür Vekili de yapılan değişiklikleri Maarif Nezaretine bildirerek bu konuda emirlerin beklendiği söyler. Kırşehir İdadisinde bahsedilen vefatın sonrasında yapılan görevlendirmeler en iyi şekilde düzenlenmesine rağmen Maarif Nezaretinin bu husustaki emirleri beklendiği ve önemli olduğu bilinir. Ayrıca mubassırlık için ek olarak 150 guruş verileceği Fârisi dersi için de 100 guruş maaşın uygun olduğuna karar verilir. Muallimlerin maaş konusunda ısrarının geri çevrilmediği görülür. Bahsedilen görevler için muallimlerin seçilmesi ile birlikte bu seçimlere itiraz edilmesiyle maaşlarda da artışlar yaşanmıştır²⁴⁷.

E. KIRŞEHİR MEKTEB-İ İDADİSİNDE GÖREV YAPAN MEKTEP MENSUPLARI

Ankara İdadi Mektebinde 100 guruş maaş karşılığında görev yapan ve kendi isteğiyle Kırşehir İdadi Mektebine tayin olan Abdi Ağa'nın aslında yazı işlerine bakan mubassır olduğu kayıtlarda mevcuttur. Mubassır Abdi Ağa'nın tayin isteği Ankara Maarif Müdürlüğüne, Maarif Nezaretine bildirilerek bu hususta emirlerin beklendiği ifade edilir²⁴⁸. Ancak bahsedilen mubassır Abdi Ağa'nın asıl görevinin müstahdemlik olduğu rüştiye muallimlerinden İbrahim Efendi tarafından 29 Nisan 1895 tarihli resmi belgede ifade edilir. Gerekli kurumlara konu hakkında bilgi verilerek işin gereğinin yapılması mektubi kalemine bırakılır²⁴⁹. Ankara İdadisi tarafından yapılan Hatanın Kırşehir İdadisi tarafından da devam edebileceği ancak bir muallimin bilgi vermesi ile bu

²⁴⁷ MF-MKT-998/6-4-5-10.

²⁴⁸ MF-MKT-255/55-11.

²⁴⁹ MF-MKT-255/55-12.

Hatadan dönüldüğü görülür. Hatanın telafisini mektubi kalemi yani yazı işlerinin yapacağı anlaşılır.

Ankara İdadi Mektebinde mubassır olarak görevli olduğu zannedilen Abdi Ağanın Kırşehir İdadi mubassırını ile değişim yapılacağı Abdi Ağanın yerine Hurşit Ağanın gideceği söylenir. Abdi Ağa'nın mubassır olmadığı anlaşıldığı için bu değişim gerçekleşmez. Kurumlar arasındaki yazışmalardan Abdi Ağanın 102 gurus maaşla müstahdemliğe başlayacağı belirtilir. Mubassır görevlisinin yerinin resmi olarak boşalması üzerine Rüştüye Muallimlerinden İbrahim Efendinin kayıt ettiği ve mubassır görevini açtığı anlaşılır²⁵⁰. Kaydın açılmasından evvel resmi olarak mubassır kaydı bulunduğu için mektepte mubassır açığının gözükmeyeceği anlaşılır. Dikkat çeken bir diğer konuda mubassır ve müstahdemnin ortalama aynı maaşı aldıklarıdır. Oysa iki görevlinin aynı maaşı almamaları gerekmektedir.

Ankara Mekteb-i İdadi Müdürlüğünde muhasebe memuru ile muhasebe memur yardımcısı İsmail Efendi bazı hususlarda anlaşmazlık yaşadıkları anlaşılır. Muhasebe Memuru yerine vekil memur atanır atanmaz İsmail Efendi görev arkadaşlarından Ali Efendi ve Hurşit Ağanın tayin isteklerini dilekçe ile Maarif Nezaretine beyan eder. Bu esnada Maarif Nezareti tarafından Abdi Ağa'nın durumu irdelenerek mubassır görevinin nasıl yanlılıkla verildiği anlaşılmaya çalışılır. Konu ile ilgili Ankara Maarif Müdüriyetinden bilgi istenir. Bu isteğin üzerine Ankara Maarif Müdürlüğü, Ankara İdadi Mektebi Müdürlüğü tarafından yapılan Hatanın sebebi hakkında açıklama yapılmasını ister. İdadi müdürlüğünce yapılan açıklamada şimdiki muhasebe memuru refiki Nazif Efendi eski muhasebe memurunun yaptığı Hatalardan dolayı Hatanın tekrar ettiğini anlatır²⁵¹.

²⁵⁰ MF-MKT-255/55-15.

²⁵¹ MF-MKT-255/55-17-018-25.

SONUÇ

Osmanlı Devleti 18 ve 19. yüzyılda girdiği savaşlarda mağlup olmaya başlayınca artık eski gücünün olmadığını görünce her alanda geri kalmış kurumları ıslah etmek için harekete geçer. Bu ıslahat çalışmaları bir süre sonra eğitime de yansımıştır. Özellikle eğitim alanında Osmanlı Devleti, Gayrimüslim ayaklanmalarını önlemek ve ayrılıkçı hareketlere engel olmayı hedeflemiştir. Bu hedefle birlikte çağa uygun eğitim vermeyi de göz ardı etmemeye çalışmışlardır. Modern eğitimde ilk adım olarak 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi çıkarılmıştır. Nizamnamede görülen Batı etkisi bu fikri desteklemektedir. Daha sonra idadilerin açılmasıyla Osmanlılık bilinci oluşturulmak istenmiştir. Osmanlılık fikrinin yaygınlaşması ve ayrılıkçı fikirleri ortadan kaldırmak için çeşitli kurumlar açılmıştır. Bunlardan en önemlisi idadilerdir. İdadilerin açılması maddi imkansızlıklardan dolayı gecikmiştir. İlk açılan idadiler genç nesil tarafından yeterince ilgi görmese de Abdülhamit devrinde yükselişe geçerler ve bu dönemde, idadilerde uygulanan ders programları, içerik olarak fen dersleri yönünden 1869 Nizamnamesinde gösterilen programdan daha ileri seviyededir.

Osmanlı Devleti'nde idadiler bugünün ortaöğretim kurumu olarak düşünülebilir. Yani bir geçiş, hazırlama aşamasını temsil ederler. Gösterilen faaliyetler veya uygulanan müfredat, bir sonraki programa hazırlık aşaması olduğu için bu kurumların öğrencilere faydalı ve yeterli düzeyde eğitim vermeyi amaçladığı savunulabilir. İdadiler aslında Türk Eğitim Tarihi ve Osmanlı eğitiminin hangi düzeyde olduğu konusunda fikir sahibi olmamızı sağlar. Bu açıdan elimizdeki mevcut bilgiler dahilinde Kırşehir Mekteb-i İdadisini incelemeye çalışmış bulunmaktayız.

Kırşehir Mekteb-i İdadisi, Abdülhamit döneminde taşrada açılan, 5 yıllık, nehari(gündüzlü) bir idadidir. Anadolu da Ankara Maarif Müdürlüğüne bağlı olup 1891'de mevcut rüştiye binasında hizmet vermeye başlamıştır. Elimizdeki verilere göre okulun ilk yıllarında görevli öğretmenler aynı zamanda rüştiyede görev yapan öğretmenlerdir. Açıldığı ilk yıllarda yeterli düzeyde eğitim

verilmediği ancak zamanla istenilen düzeye gelmeye başladığı görülmektedir. Mektep resmi olarak 1891'de açılmasına rağmen devletin içinde bulunduğu maddi imkansızlıklar sebebiyle bina inşasına 1894 tarihinde başlanmıştır. Yapımı tamamlanmak üzere olan bu bina bir süreliğine hükümet binası olarak kullanılmak istense de eğitimin aksama ihtimali göz önünde bulundurularak bu talebe olumsuz cevap verilmiştir.

Kırşehir İdadisinde açılışından beş yıl sonra ilk defa mükafat töreni düzenlenir. Bu törende mezun olan öğrencilere şadadename vermek ayrıca mektepte başarı gösterenlere de ödül verilmek amaçlanmıştır.1895 yılında yapılacak olan tören maddi imkansızlıklar nedeniyle gerçekleşmemiştir. Okulda 1904-1905 eğitim-öğretim yılı sonunda ancak istenilen şekilde bir tören yapılmıştır. Mektebe karşı zaman içerisinde hem toplumda hem de devlet adamları tarafından daha çok değeri verildiği görülür. Aslında idadi ilk açıldıktan sonra darulmualliminden Aliyül ala derecesi ile mezun olan muallimler tayin edilmek istense de ilk yıllarda istenilen tayinler yapılamamıştır.

Osmanlı arşivi kaynakları, Ankara vilayeti salnameleri ve Maarif salnamelerindeki bilgileri ancak 1909 yılına kadar mevcuttur. Bu sebeple idadinin ne zamana kadar varlığını sürdürdüğü ya da harp zamanlarında nasıl faaliyet gösterdiği hususunda bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır.

Kırşehir Mekteb-i İdadisi hakkında belgeleri incelerken Maarif Nezaretinin veya müdürlüklerin kendi içinde nasıl harcamalar yaptığı, müdür ve muallim maaşları, muallimlerin mezuniyet durumları, izin talepleri, becayişler, bina tahsisi ve verilen dersler gibi birçok konuda bilgiye rastlanılır. Örneklendirmek gerekirse; sağlık sorunları nedeniyle mektepte görev yapamayacak bir muallimin becayişine rastlamaktayız. Böyle durumlarda günümüzde de bakanlık gerekli rapor olduğu zaman müsaade etmektedir.

Kırşehir İdadisi hakkında verilen bu bilgilerden yola çıkarak Osmanlı'nın ortaöğretim konusunda taşra da hangi aşamada olduğunu ve zaman içerisinde cumhuriyetin kuruluş yıllarında da eğitim alanını, toplumsal bazda

sosyokültürel olarak olumlu yönde etkilemiştir. Özellikle İdadiler Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında önemli görevler üstlenerek, çağdaş eğitim sisteminin ülkede uygulanmasında etkin rol oynamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

OSMANLI ARŞİV KAYNAKLARI

Bâbîâli Evrak Odası (BEO): 365/27331/1/1; 2182/163609/1/1;
2182/163609/2/1; 2182/163609/6/2; 2384/178759/1/1; 2384/178759/2/1

Dahiliye Nezareti Mektubî (DH.MKT): 1934/51/1/1; 2419/23/1/1

Şûrâ-yı Devlet (ŞD): 1094/55/1

Maarif Nezareti Mektubi (MF.MKT): 129/126/1-/3; 138/056/1:
183/077/1; 229/040/1-5-6-7-11-12-13-16-18-19-26-27-28-30-32-35; 244/31/1-
3-5-7-9-10; 255/55/11-12-15-17-18-25; 260/6/1-2-5; 275./061./1-/3-/4-/5;
281/056./1-3-4-5-7-8; 322/016/1-5-15; 338/46/1-2-5; 341/060/4-3-9-12-13-14-
15; 383/058/1-34; 412/14/3-4; 456/34/1-4-7-8-13-14-16-21-23-25-28-30-31;
457/057/1-7; 463/8/1-5-9-11-15-19-22-23; 468/50/3-4-5; 472/56/1-2-3;
475/042/1-3-4; 475/87/1-3; 480/52/1-3-4; 485/5/1-2-3; 488/17/1-2-3; 489/1/1-
2-3; 489/28/1-3-4; 517 /2/1-3-4-5-13; 524/27/1-2-3-7-12-14-15-16; 562/18/6-
7-9-17-18-19-23; 565/42/7-11; 571/038/1-4-5-6; 572/17/1-4-5; 662/30/1-2;
671/5./1-2-3-7-11; 806/47/1-3-4-5; 806/72/1-3-4-7-9-11-12-20; 807/4/1-3;
810/75/1-3-5; 818/20/1-2-3-7-9-10-11; 818/31/1-3-4; 828/16/1-2; 862/17/1-2-
3; 874/54/1-3-9-10-11-17; 896/39/1-3-6-7-6-7; 939/026/2-3-4-5; 941 /1/1-4;
945/035/1; 954/70/3-4; 978/078/3-4; 998/6/1-3-4-5-10; 1060/48/53; 1063/51/1-
2-3

SALNAMELER

Ankara Vilayet Salnamesi(AVS): H.1308-1309, H.1311, H.1318,
H.1320, H.1325

Maarif Nezareti Salnamesi(MS): H.1316, H.1317, H.1318, H.1319,
H.1321

KİTAPLAR VE MAKALELER

Akyıldız, Ali; "TANZİMAT", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tanzimat> (20.06.2019).

AKYÜZ, Yahya; **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1/0-M.S. 2/8**, Pegem Akademi, Ankara, 2009.

ALKAN, Mehmet Ö.; "İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim", **Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si**, (Der. Kemal H. Karpat), İstanbul 2004.

BİLİM, Cahit Yalçın; **Tanzimat Devrinde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876)**, Eskişehir 1984.

_____ **Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)**, Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Cicioğlu, Hasan; **Türkiye Cumhuriyetinde İlk ve Ortaöğretim (Tarihi Gelişimi)**, Ankara, 1985.

DEVELİOĞLU, Ferit; **Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara 2015.

DÖNMEZ, Cengiz - ORUÇ, Şahin; **II. Meşrutiyet Dönemi Tarih Öğretimi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2006.

DUYMAZ, Şevki; *II. Abdülhamid Devri İmar Faaliyetleri*, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Isparta 2/3, s.127.

ERGİN, Osman Nuri; **Türk Maarif Tarihi**, C.I-II-III-IV, İstanbul 1977.

ERGÜN, Mustafa; **İkinci Meşrûtiyet Devrinde Eğitim Hareketleri(1908-1914)**, Ankara 1996.

FORTNA, Benjamin C.; **Mekteb-i Hümayun**, (Çev. Pelin Sıral), İstanbul 2005.

KAFADAR, Osman; **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Vadi Yayınları, Ankara, 1997.

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi**, T.T.K.Yay. , c.VIII. , Ankara, 2000, s. 392.

ÖZTÜRK, Cemil; “İdâdî”, *DİA.*, C. XXI, İstanbul 2000.

PAKALIN, Mehmet Zeki; idadi”, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimler Sözlüğü**, MEB Yay, İstanbul 1951.

SAKAOĞLU, Necdet; **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2003.

_____ Osmanlı Eğitim Tarihi, İletişim Yayınları, 1991.

_____ Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992

SARIÇELİK, Kerim; **Konya’da Modern Eğitim Kurumları(1869-1919)**, Konya 2010.

Somel, Selçuk Akşin; Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908), İstanbul 2010

TELLİ, İlhan Tekeli-İLKİN, Selim; **Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü**, Ankara, 1999.

UNAT, Faik Reşit; **Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, MEB Yay, Ankara 1964.

YÜCEL, Hasan Ali; **Türkiye’ de Ortaöğretim**, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara1994.

TABLolar

Tablo 1: Yedi yıllık yatılı idadilerin haftalık ders programı

Dersler	1. Yıl	2. Yıl	3. Yıl	4. Yıl	5. Yıl	6. Yıl	7. Yıl
Ulûm-ı Diniye	3	2	2	2	2	2	2
Arapça	3	3	3	3	2	-	-
Farsça	-	2	2	2	-	-	-
Türkçe	6	5	3	2	2	-	-
Fransızca	-	-	4	5	5	5	3
Hesap	2	2	2	3	-	2	2
Hendese	-	-	2	2	3	2	1
Cebir	-	-	-	-	-	2	1
Müsellesat	-	-	-	-	-	-	1
Kozmografiya	-	-	-	-	-	-	2
Makina	-	-	-	-	-	-	2
Coğrafya	2	2	2	2	2	2	-
Tarih	-	-	3	2	2	2	2
Usûl-ı Defter	-	-	-	-	2	2	2
Malûmat-ı fenniye	-	-	-	-	3	-	-
Hikmet-i Tabiiye ve Kimya	-	-	-	-	-	2	2
Mevalid ve Hıfı'z-sıhha	-	-	-	-	-	-	2
Kavânin	-	-	-	-	-	2	3
Edebiyat ve ahlâk	-	-	-	-	-	2	2
Hüsn-i Hat	1	1	1	1	1	-	2
Resim	1	1	1	1	1	1	-

Kaynak: Mehmet Ö. Alkan, a.g.e., s.125.

Tablo 2: Beş yıllık yatılı idadilerin haftalık ders programı

Dersler	1. yıl	2. yıl	3. yıl	4. yıl	5. yıl
Ulûm-ı Diniye		2	1	2	2
Arapça		3	1	2	2
Farsça		2	1	2	-
Türkçe		5	1	2	2
Fransızca		-	4	5	5
Hesap		2	1	3	-
Hendese		-	1	2	3
Coğrafya		2	1	2	2
Tarih		2	1	2	2
Usûl-ı Defter		-	-	-	2
Malûmat-ı fenniye		-	-	-	3
Hüsn-i Hat		1	1	1	1
Resim		1	1	1	1

Kaynak: Mehmet Ö. Alkan, **a.g.e.**, s.125.

Tablo 3: Sivas, Mamuratülaziz, Erzurum, Diyarbekir leyli idadilerinin kuruluş olarak yıllık masrafları

Masraflar	Sivas İdadi	Elazığ İdadi	Erzurum İdadi	Diyarbekir İdadi
Okul müdürü maaşı	18.000	9.000	12.000	9.000
Öğretmen maaşı	115.200	87.600	81.000	82.200
Muavin ve mubassır maaşı	10.200	11.400	18.000	7.800
Diğer memurlar	10.200	11.400	13.200	10.200
Hademelerin maaşı	12.240	16.920	16.320	9.840
Tevzi-i mükâfat için	2.250	2.250	1.500	1.500
Tenvirat masrafı	4.000	4.000	5.000	4.000
Mekûlât masrafı	50.000	50.000	75.000	50.000
Melbusat masrafı	30.000	30.000	37.500	30.000
Mahrukat masrafı	7.200	6.000	12.000	6.000
Müteferrit masraf	3.200	2.000	2.400	2.000
Ecza-yı tıbbiye	1.500	1.500	1.500	1.500
TOPLAM	263.990	232.320	275.420	214.040

Kaynak: Mehmet Ö. Alkan, **a.g.e.**, s.123.

Tablo 4: II. Abdülhamit devri sonunda bütün İmparatorluktaiki İdadiler

Bulunduğu vilayet	İdadi sayısı	Bulunduğu vilayet	İdadi sayısı
İstanbul	9	Sivas	3
Edirne	6	Trabzon	1
Erzurum	2	Trablusgarp	1
İşkodra	2	Kastamonu	4
Adana	1	Konya	5
Ankara	5	Kosova	4
Bağdat	1	Mamuratülaziz	2
Aydın	5	Manastır	4
Beyrut	5	Musul	1
Cezayir-i Bahri sefid	3	Van	2
Bursa	5	Yemen	2
Diyarbakir	2	Suriye	2
Genel toplam:93			

Kaynak: Kodaman, **a.g.e.**, s.128.

Tablo 5: Liva İdadilerinin müfredat programı(1911)

Dersler	1	2	3	4	5
Kurân-ı Kerim ve tecvid	3	2	1	-	-
Ulûm-u diniyye	2	2	2	1	1
Hesap	3	2	1	3	3
Hendese	-	1	2	3	3
İlm-i eşya	3	3	-	-	-
Hikmet-i tabiiye	-	-	1	2	2
Tarih-i tabii	-	-	2	2	1
Hıfzıshha	-	-	-	-	1
Coğrafya	2	2	2	2	2
Tarih	2	2	2	2	2
Arabî	2	2	2	1	1
Türkçe	5	5	4	3	2
Fransızca	1	2	2	4	4
Malumat-ı medeniyye	1	1	-	-	-
Ahlak	-	-	1	-	-
Malumat-ı ikdisadiye	-	-	-	-	1
Malumat-ı kanuniye	-	-	-	-	1
Ziraat	-	-	1	1	-
Evrak ve Muhaberat-ı ticari	-	-	-	-	1
Usûl-ı defteri	-	-	1	1	-
Toplam	24	24	24	25	25

Kaynak : Ergün, a.g.e., s.310.

Tablo 6 : Vilayet İdadilerinin Müfredat Programı

Dersler	1	2	3	4	5	6	7
Kurân-ı Kerim maa tecvid	-	2	1	-	-	-	-
Ulûm-ı diniye	2	2	2	2	2	2	2
Hesap	2	2	2	3	-	-	-
Hendese	-	1	2	1	2	1	1
Cebir ve Müsellesat	-	-	-	-	2	1	-
Malumat-ı fenniye	2	1	2	1	1	2	3
Hikmet-i tabiiye ve mekanik	-	-	-	-	-	2	3
Kimya	-	-	-	-	-	2	1
Tarih-i tabii	-	-	-	-	-	-	1
Hıfsızsıhha	-	-	-	-	-	-	1
Coğrafya	2	2	2	2	2	2	-
Tarih	2	2	2	2	2	2	3
Arabî	3	2	-1	2	2	2	2
Fârisi	-	1	1	2	1	-	-
Türkçe	6	5	4	4	3	-	-
Fransızca	-	1	2	4	5	-	-
Malumat-ı medeniye	-	1	1	-	1	3	3
Ahlak	-	-	-	1	1	1	1
Malumat-ı ikdisadiye	-	-	-	-	-	-	-
Usûl-ı defteri	-	-	-	-	1	2	2
Toplam	22	22	22	24	24	23	23
Arapça	-	-	-	2	2	1	1
Rumca	-	-	-	2	2	2	2
Bulgarca	-	-	-	2	1	2	2
Ermenice	-	-	-	2	2	2	2
Hatt(rık'a ve sülüs)	1	1	1	1	1	2	2

Kaynak: Koçer, a.g.e., s. 309.

Tablo 7: Kırşehir Mekteb-i İdadisinde uygulanan günlük tedrisat cetveli

	BİRİNCİ SENE	İKİNCİ SENE	ÜÇÜNCÜ SENE	DÖRDÜNCÜ SENE	BEŞİNCİ SENE
CUMARTESİ	Müzakere Dersi Hakkı Efendi	Coğrafya Şakir Efendi	Ulûm-1 Diniye Dersi Ali Efendi	Hesap Dersi Nuri Efendi	Müzakere Dersi Ömer Efendi
	Fârisi Dersi Hakkı Efendi	Arabî Dersi Ali Efendi	Ahlak Dersi Nuri Efendi	Tarih Dersi Şakir Efendi	Fransızca Dersi Müdür Efendi
	Hüsn-i Hat Dersi Ömer Efendi	Türkçe Dersi Hakkı Efendi	Coğrafya Şakir Efendi	Hendese Dersi Nuri Efendi	Malumat- 1 Ziraaie Müdür Efendi
	Türkçe Dersi Şakir Efendi	Müzakere Dersi Ali Efendi	Müzakere Dersi Nuri Efendi	Hüsnü Hat Dersi Ömer Efendi	Hüsnü Hat Dersi Ömer Efendi
	Müzakere Dersi Nuri Efendi	Ulûm-1 Diniye Dersi Ali Efendi	Hüsnü Hat Ömer Efendi	Coğrafya Dersi Şakir Efendi	Fârisi Dersi Müdür Efendi
	Coğrafya Dersi Şakir Efendi	Fârisi Dersi Hakkı Efendi	Hesap Dersi Nuri Efendi	Ulûm-1 Diniye Dersi Ali Efendi	Kitabet Dersi Müdür Efendi
PAZAR	Ulûm-1 Diniye Dersi Ali Efendi	Müzakere Dersi Hakkı Efendi	Coğrafya Dersi Şakir Efendi	Ulûm-1 Diniye Ali Efendi	Hesap Dersi Nuri Efendi
	Türkçe Dersi Şakir Efendi	Türkçe Dersi Hakkı Efendi	Fransızca Dersi Ömer Efendi	Fârisi Dersi Ömer Efendi	Hendese Dersi Nuri Efendi

PAZARTESİ	Hüsnü Hat Ömer Efendi	Tarih Dersi Şakir Efendi	Türkçe Dersi Hakkı Efendi	Arabî Dersi Ali Efendi	Ulûm-1 Diniye Ali Efendi
	Arabî Dersi Ali Efendi	Türkçe Dersi Hakkı Efendi	Müzakere Dersi Ömer Efendi	Fransızca Dersi Müdür Efendi	Coğrafya Dersi Şakri Efendi
	Müzakere Dersi Nuri Efendi	Coğrafya Dersi Şakir Efendi	Fransızca Dersi Ömer Efendi	Malumat-1 Ziraiyye Müdür Efendi	Arabî Ali Efendi
	Hesap Dersi Nuri Efendi	Müzakere Dersi Ali Efendi	Türkçe Dersi Hakkı Efendi	Türkçe Dersi Ömer Efendi	Fârisi Dersi Müdür Efendi
	Türkçe Dersi Şakir Efendi	Hesap Dersi Nuri Efendi	Resim Dersi Ömer Efendi	Müzakere Dersi Ali Efendi	Kitabet Dersi Müdür Efendi
	Müzakere Dersi Ömer Efendi	Müzakere Dersi Nuri Efendi	Arabî Dersi Ali Efendi	Coğrafya Dersi Şakir Efendi	Fransızca Dersi Müdür Efendi
	Türkçe Dersi Şakir Efendi	Fârisi Dersi Hakkı Efendi	Hendese Dersi Nuri Efendi	Ulûm-1 Diniye Dersi Ali Efendi	Kitabet Dersi Müdür Efendi
	Resim Dersi Ömer Efendi	Ulûm-1 Diniye Ali Efendi	Fârisi Dersi Hakkı Efendi	Türkçe Dersi Müdür Efendi	Tarih Dersi Şakir Efendi
	Coğrafya Dersi Şakir Efendi	Türkçe Dersi Hakkı Efendi	Hesap Dersi Nuri Efendi	Resim Dersi Ömer Efendi	Malumat-1 Ziraiyye Dersi Müdür Efendi
	Müzakere Dersi Ömer Efendi	Ahlak Dersi Nuri Efendi	Tarih Dersi Şakir Efendi	Arabî Dersi Ali Efendi	Fransızca Dersi Müdür Efendi
SALI					

ÇARŞAMBA	Müzakere Dersi Ömer Efendi	Arabî Dersi Ali Efendi	Müzakere Dersi Hakkı Efendi	Hendese Dersi Nuri Efendi	Tarih Dersi Şakir Efendi
	Ulûm-1 Diniye Dersi Ali Efendi	Müzakere Dersi Ömer Efendi	Türkçe Dersi Hakkı Efendi	Tarih Dersi Şükrü Efendi	Hesap Dersi Nuri Efendi
	Türkçe Dersi Şakir Efendi	Hüsnü Hat Dersi Ömer Efendi	Arabî Dersi Ali Efendi	Fransızca Dersi Müdür Efendi	Hendese Dersi Nuri Efendi
	Ahlak Dersi Nuri Efendi	Türkçe Dersi Hakkı Efendi	Ulûm-1 Diniye Dersi Ali Efendi	Türkçe Dersi Müdür Efendi	Resim Dersi Ömer Efendi
Hesap Dersi Nuri Efendi	Resim Dersi Ömer Efendi	Fârisi Dersi Hakkı Efendi	Malumat-1 Ziraiye Dersi Müdür Efendi	Coğrafya Dersi Şakir Efendi	
PERŞEMBE	Müzakere Dersi Ömer Efendi	Tarih Dersi Şakir Efendi	Türkçe Dersi Hakkı Efendi	Hendese Dersi Nuri Efendi	Arabî Dersi Ali Efendi
	Arabî Dersi Ali Efendi	Türkçe Dersi Hakkı Efendi	Tarih Dersi Şakir Efendi	Fransızca Dersi Müdür Efendi	Ahlak Dersi Nuri Efendi
	Türkçe Dersi Şakir Efendi	Hesap Dersi Nuri Efendi	Fransızca Dersi Ömer Efendi	Türkçe Dersi Müdür Efendi	Ulûm-1 Diniye Dersi Ali Efendi

Tablo 8: Tahvil Memuru Hasan Efendini Yaptığı Düzenleme

HAFTALIK SAATİ	DERS	DERS İSMİ	DERS HAKKINDA	MUALLİMİ
5		İnşa ve Kitabet	Resim dersi yerine Dârümuallimîn mezunu Vasfi Efendi verilmiştir.	uhdesinin verilmiştir.
4		Fârisi	Görevindeki 1. ve 2. senelerin Ulûm-ı Diniye dersinin yerine Dârümuallimîn'in mezunu Vasfi Efendiye verilir.	
5		Ulûm-ı Diniye (1. Ve 2. Senelerin)	Mektedir İbrahim Efendiye verilir.	Mubassır
8		Tarih	Ankara Ziya görevlendirilir.	İdadi mezunu Efendi
5		Resim	Kayseri İdadisinden Reha Efendiye verilir.	Mekteb-i tayin olan
5		Hüsnü Hat		

Kaynak: MF-MKT-463/8-15

Tablo 9: Kırşehir İdadi Mekteb-i Müdürlüğü muallim eksliği ya da yetersizliği durumunda muallim görevlendirmesi

Mektep müdürü, Fransızca, Hesap, Malumat-ı Ziraiye, Cebir, Usul-u Defter muallimi	Mustafa Nuri Efendi
Coğrafya, Tarih, İlm-i Eşya muallimi	Mustafa Efendi
Ulum-u Diniye ve Arabi muallimi	Selman Efendi
Hendese ve Resim muallimi	Ziya Efendi
Türkçe ve Hüsn-ü Hat Muallimi	Ömer Efendi
Farisi muallimi	İbrahim Efendi
Mubassır vekili	Rıza Efendi

Kaynak: MS-1321, s.343.

Tablo 10: 1897-1903 yılları arasında Kırşehir Mekteb-i İdadisinde kayıtlı bulunan öğrenci sayısı

Eğitim yılı	Müslim	Gayrimüslim	Toplam
1897-1898	99	0	99
1898-1899	111	0	111
1899-1900	121	0	121
1900-1901	124	6	130
1901-1902	158	6	164

Kaynak: MS-H.1316, H.1317, H.1318, H.1319, H.1321.

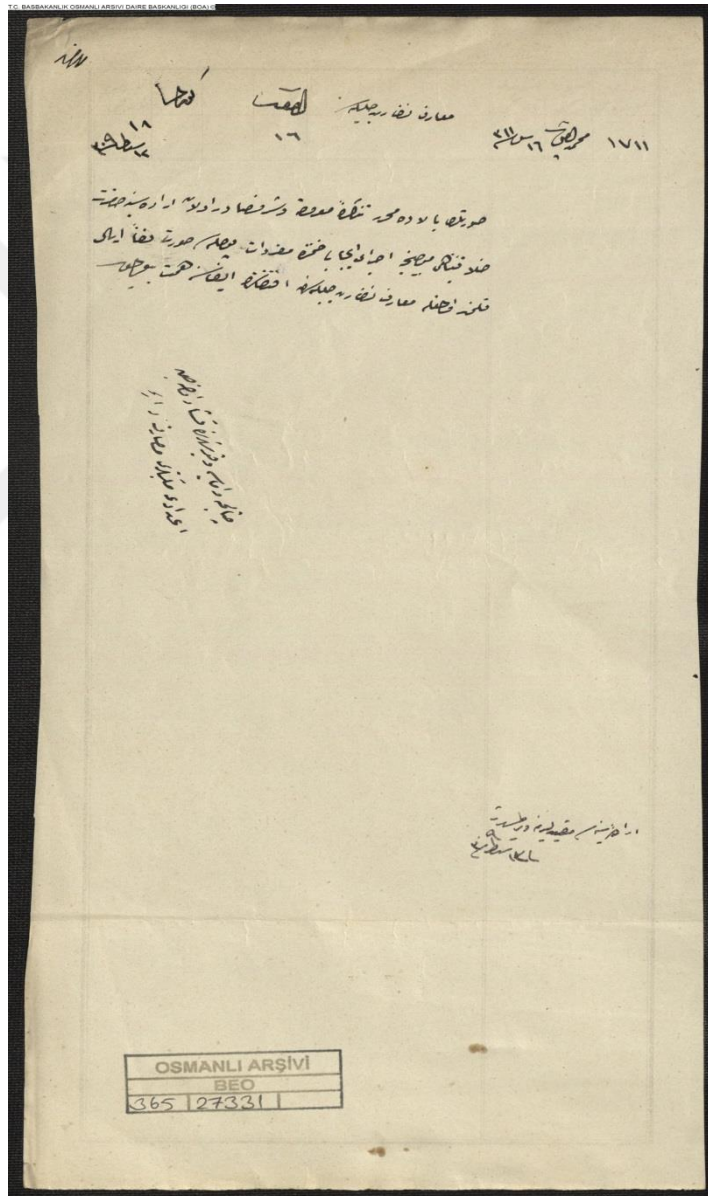
EKLER

Ek 1: Kırşehir Mekteb-i İdadisi

Kaynak: FTG-1629-1-1

Ek 2: Çatalca, Amasya ve Kırşehir'de küşad olunacak idadi mektepleri masarufı

BEO.000365.027331.001

Kaynak: BEO/365/27331/1/1

Ek 3: Kırşehir İdadi mektebinin resmi açılışının yapılip mektebe tayin olan muallimlerin isim, tayin tarihleri, aldıkları maaşlarla ayrıca ne kadar öğrencinin devam etmekte olduğunun bildirilmesi hususunda

تذکره تحولات

مکتبہ اولیٰ ابتدائی کیرشیر

تاریخ	اسم	مقام	مذکورہ	مذکورہ	مذکورہ	مذکورہ	مذکورہ	مذکورہ	مذکورہ
۱۱	محمد علی	مدرسہ	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱	۱۱
۱۲	محمد علی	مدرسہ	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲	۱۲
۱۳	محمد علی	مدرسہ	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳	۱۳
۱۴	محمد علی	مدرسہ	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴	۱۴
۱۵	محمد علی	مدرسہ	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵
۱۶	محمد علی	مدرسہ	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶	۱۶
۱۷	محمد علی	مدرسہ	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷
۱۸	محمد علی	مدرسہ	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸	۱۸
۱۹	محمد علی	مدرسہ	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹	۱۹
۲۰	محمد علی	مدرسہ	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰	۲۰
۲۱	محمد علی	مدرسہ	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱	۲۱
۲۲	محمد علی	مدرسہ	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲	۲۲
۲۳	محمد علی	مدرسہ	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳	۲۳
۲۴	محمد علی	مدرسہ	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴	۲۴
۲۵	محمد علی	مدرسہ	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵	۲۵
۲۶	محمد علی	مدرسہ	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶	۲۶
۲۷	محمد علی	مدرسہ	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷	۲۷
۲۸	محمد علی	مدرسہ	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸	۲۸
۲۹	محمد علی	مدرسہ	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹	۲۹
۳۰	محمد علی	مدرسہ	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰	۳۰
۳۱	محمد علی	مدرسہ	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱	۳۱
۳۲	محمد علی	مدرسہ	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲	۳۲
۳۳	محمد علی	مدرسہ	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳	۳۳
۳۴	محمد علی	مدرسہ	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴	۳۴
۳۵	محمد علی	مدرسہ	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵	۳۵
۳۶	محمد علی	مدرسہ	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶	۳۶
۳۷	محمد علی	مدرسہ	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷	۳۷
۳۸	محمد علی	مدرسہ	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸	۳۸
۳۹	محمد علی	مدرسہ	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹
۴۰	محمد علی	مدرسہ	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰	۴۰
۴۱	محمد علی	مدرسہ	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱	۴۱
۴۲	محمد علی	مدرسہ	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲	۴۲
۴۳	محمد علی	مدرسہ	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳	۴۳
۴۴	محمد علی	مدرسہ	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴	۴۴
۴۵	محمد علی	مدرسہ	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵	۴۵
۴۶	محمد علی	مدرسہ	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶	۴۶
۴۷	محمد علی	مدرسہ	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷	۴۷
۴۸	محمد علی	مدرسہ	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸	۴۸
۴۹	محمد علی	مدرسہ	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹	۴۹
۵۰	محمد علی	مدرسہ	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰	۵۰
۵۱	محمد علی	مدرسہ	۵۱	۵۱	۵۱	۵۱	۵۱	۵۱	۵۱
۵۲	محمد علی	مدرسہ	۵۲	۵۲	۵۲	۵۲	۵۲	۵۲	۵۲
۵۳	محمد علی	مدرسہ	۵۳	۵۳	۵۳	۵۳	۵۳	۵۳	۵۳
۵۴	محمد علی	مدرسہ	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴	۵۴
۵۵	محمد علی	مدرسہ	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵	۵۵
۵۶	محمد علی	مدرسہ	۵۶	۵۶	۵۶	۵۶	۵۶	۵۶	۵۶
۵۷	محمد علی	مدرسہ	۵۷	۵۷	۵۷	۵۷	۵۷	۵۷	۵۷
۵۸	محمد علی	مدرسہ	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸	۵۸
۵۹	محمد علی	مدرسہ	۵۹	۵۹	۵۹	۵۹	۵۹	۵۹	۵۹
۶۰	محمد علی	مدرسہ	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰	۶۰
۶۱	محمد علی	مدرسہ	۶۱	۶۱	۶۱	۶۱	۶۱	۶۱	۶۱
۶۲	محمد علی	مدرسہ	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲	۶۲
۶۳	محمد علی	مدرسہ	۶۳	۶۳	۶۳	۶۳	۶۳	۶۳	۶۳
۶۴	محمد علی	مدرسہ	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴	۶۴
۶۵	محمد علی	مدرسہ	۶۵	۶۵	۶۵	۶۵	۶۵	۶۵	۶۵
۶۶	محمد علی	مدرسہ	۶۶	۶۶	۶۶	۶۶	۶۶	۶۶	۶۶
۶۷	محمد علی	مدرسہ	۶۷	۶۷	۶۷	۶۷	۶۷	۶۷	۶۷
۶۸	محمد علی	مدرسہ	۶۸	۶۸	۶۸	۶۸	۶۸	۶۸	۶۸
۶۹	محمد علی	مدرسہ	۶۹	۶۹	۶۹	۶۹	۶۹	۶۹	۶۹
۷۰	محمد علی	مدرسہ	۷۰	۷۰	۷۰	۷۰	۷۰	۷۰	۷۰
۷۱	محمد علی	مدرسہ	۷۱	۷۱	۷۱	۷۱	۷۱	۷۱	۷۱
۷۲	محمد علی	مدرسہ	۷۲	۷۲	۷۲	۷۲	۷۲	۷۲	۷۲
۷۳	محمد علی	مدرسہ	۷۳	۷۳	۷۳	۷۳	۷۳	۷۳	۷۳
۷۴	محمد علی	مدرسہ	۷۴	۷۴	۷۴	۷۴	۷۴	۷۴	۷۴
۷۵	محمد علی	مدرسہ	۷۵	۷۵	۷۵	۷۵	۷۵	۷۵	۷۵
۷۶	محمد علی	مدرسہ	۷۶	۷۶	۷۶	۷۶	۷۶	۷۶	۷۶
۷۷	محمد علی	مدرسہ	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷	۷۷
۷۸	محمد علی	مدرسہ	۷۸	۷۸	۷۸	۷۸	۷۸	۷۸	۷۸
۷۹	محمد علی	مدرسہ	۷۹	۷۹	۷۹	۷۹	۷۹	۷۹	۷۹
۸۰	محمد علی	مدرسہ	۸۰	۸۰	۸۰	۸۰	۸۰	۸۰	۸۰
۸۱	محمد علی	مدرسہ	۸۱	۸۱	۸۱	۸۱	۸۱	۸۱	۸۱
۸۲	محمد علی	مدرسہ	۸۲	۸۲	۸۲	۸۲	۸۲	۸۲	۸۲
۸۳	محمد علی	مدرسہ	۸۳	۸۳	۸۳	۸۳	۸۳	۸۳	۸۳
۸۴	محمد علی	مدرسہ	۸۴	۸۴	۸۴	۸۴	۸۴	۸۴	۸۴
۸۵	محمد علی	مدرسہ	۸۵	۸۵	۸۵	۸۵	۸۵	۸۵	۸۵
۸۶	محمد علی	مدرسہ	۸۶	۸۶	۸۶	۸۶	۸۶	۸۶	۸۶
۸۷	محمد علی	مدرسہ	۸۷	۸۷	۸۷	۸۷	۸۷	۸۷	۸۷
۸۸	محمد علی	مدرسہ	۸۸	۸۸	۸۸	۸۸	۸۸	۸۸	۸۸
۸۹	محمد علی	مدرسہ	۸۹	۸۹	۸۹	۸۹	۸۹	۸۹	۸۹
۹۰	محمد علی	مدرسہ	۹۰	۹۰	۹۰	۹۰	۹۰	۹۰	۹۰
۹۱	محمد علی	مدرسہ	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱	۹۱
۹۲	محمد علی	مدرسہ	۹۲	۹۲	۹۲	۹۲	۹۲	۹۲	۹۲
۹۳	محمد علی	مدرسہ	۹۳	۹۳	۹۳	۹۳	۹۳	۹۳	۹۳
۹۴	محمد علی	مدرسہ	۹۴	۹۴	۹۴	۹۴	۹۴	۹۴	۹۴
۹۵	محمد علی	مدرسہ	۹۵	۹۵	۹۵	۹۵	۹۵	۹۵	۹۵
۹۶	محمد علی	مدرسہ	۹۶	۹۶	۹۶	۹۶	۹۶	۹۶	۹۶
۹۷	محمد علی	مدرسہ	۹۷	۹۷	۹۷	۹۷	۹۷	۹۷	۹۷
۹۸	محمد علی	مدرسہ	۹۸	۹۸	۹۸	۹۸	۹۸	۹۸	۹۸
۹۹	محمد علی	مدرسہ	۹۹	۹۹	۹۹	۹۹	۹۹	۹۹	۹۹
۱۰۰	محمد علی	مدرسہ	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

معارف نظامہ عبید

قریباً مکتبہ اولیٰ ابتدائی کیرشیر میں موجود اس وقت کے معارف نظامہ عبید کے بارے میں تفصیلی رپورٹ پیش کی جا رہی ہے۔

انقرہ ولایت
توضیح

